

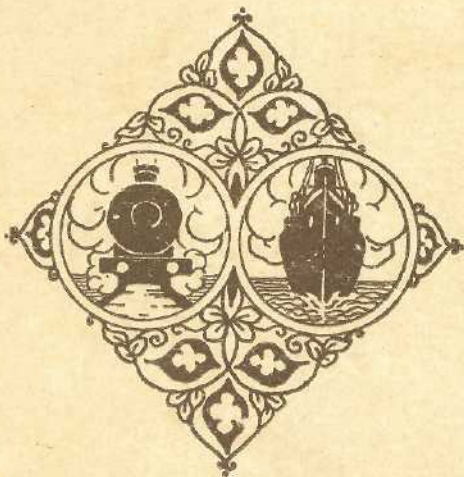
VAN REIZEN EN TREKKEN

Prof. Dr. A. PULLE

NAAR HET SNEEUWGEBERGTE VAN NIEUW-GUINEA

MET DE DERDE NEDERLANDSCHE EXPEDITIE

32 ILLUSTRATIES

Mij. VOOR GOEDE EN GOEDKOOPE LECTUUR
UTRECHTSCHEDWARSSTRAAT 13   ♦   AMSTERDAM

**NAAR HET SNEEUWGEBERGTE
VAN NIEUW-GUINEA**

**VAN
REIZEN
EN TREKKEN**

ONDERLEIDING VAN
J^{HR} DR N. VAN SUCHTELEN

UITGEGEVEN DOOR
DE MAATSCHAPPIJ
VOOR GOEDE EN
GOEDKOOPELECTUUR
AMSTERDAM

PROF. Dr. A. PULLE

NAAR HET
SNEEUWGEBERGTE
VAN
NIEUW-GUINEA

MET DE DERDE NEDERLANDSCHE
EXPEDITIE

32 ILLUSTRATIES

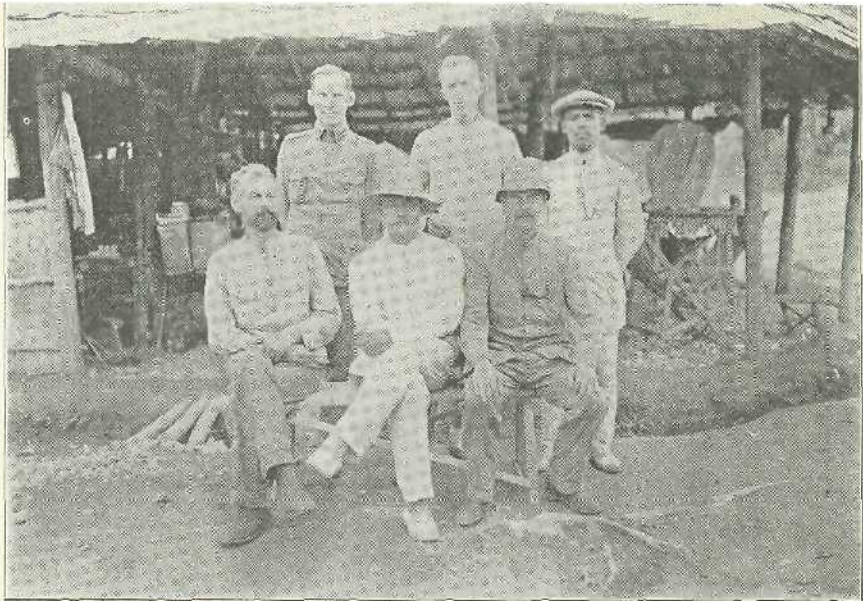

---

*De „Maatschappij tot Bevordering van Het Natuurkundig
Onderzoek der Nederlandsche Koloniën” te Amsterdam stelde
door een subsidie de Uitgevers in staat, deze zeer goedkoope
uitgaaf te voorzien met het dubbele aantal afbeeldingen, als
anders in deze Serie voorkomt.*

Photo Pulle.

Ill. 1.

De leden der expeditie te Klooffbivak April 1913.

(zittend: de medicus-zoöloog, de leider, de botanicus.

staande: de detachementscommandant, de geoloog, de inlandsche arts.)

HOOFDSTUK I

EEN STUKJE GESCHIEDENIS. — VOORBEREIDING EN
UITRUSTING DER EXPEDITIE. — VERTREK UIT SOERA-
BAJA OP 21 AUGUSTUS 1912. — DE ZEEREIS.

ADAT in de 16de eeuw de Portugeezen van uit het Westen, de Spanjaarden van uit het Oosten, van uit Mexico, de kusten van Nieuw-Guinea bereikt hadden, nadat op 20 Juni 1545 Ortiz de Retes aan de noordkust geland is, en het nieuwe gebied onder den naam „Nueva Guinea" voor den koning van Spanje in bezit neemt, en Mercator het land als „Nova Guinea" op zijn wereldkaart van 1569 geplaatst heeft, zijn het in de 17de eeuw uitsluitend de schepen der Nederlanders, die den steven naar het Oosten richten.

„Proffitabele ende vredige negotie" bij den een, „afbreuck van den vijand, vervolgh ende vergrooting des handels, mitsgaders omme nieuwe landen t' ontdekken" bij den ander zijn de drijfveeren der tallooze reizen, waarvan de bijzonderheden in het grootsche werk van A. Wichmann *) zijn na te lezen.

Reeds in 1605 en 1606 gelukt het Willem Jansz. de Zuidwestkust en een deel van de Zuidkust te ontdekken; tien jaar later bevaart Jacques le Maire bijna de geheele noordkust, maar het hoogtepunt wordt bereikt door Abel Tasman op zijn beroemde reis in 1642 en 1643.

Van al deze tochten heeft die van Jan Carstensz (oon) voor ons verhaal een bijzonder belang. Door de bemoeiingen

---

*) A. Wichmann, Entdeckungsgeschichte von Neu Guinea. (Nova Guinea vol. I, 1909 en vol. II, 1912).

van den gouverneur van Ambon, Herman van Speult, gelukte het in 1622 de beschikking over een tweetal schepen te krijgen, die een nieuwe reis naar het onbekende land zouden ondernemen. In Januari 1623 verlieten de beide jachten, de „Arnhem” en de „Pera” de reede van Ambon onder commando van Jan Carstensz. en vervolgden, na een bezoek aan de Key- en de Aroe-eilanden, den 4den Februari de reis naar het Oosten. Al spoedig kwam hoog land in zicht, dat door de opvarenden voor het eiland Ceram gehouden werd, maar blijkens hun kaart en scheepsjournaal de Zuidwestkust van Nieuw-Guinea moet geweest zijn. Na een mislukte poging om te landen, waarbij een deel van de bemanning door een overval van de Papoea's het leven verloor, werd de reis langs de kust voortgezet en teekende Carstensz. in zijn journaal onder 16 Februari 1623 de volgende belangrijke waarneming aan: „De zestiende Februari vertoonde mij overhooch geberchte, dat op vele plaetsen wit met snee bedect lach, wesende certain vrij wat vreemts, als op bergen soo na de linie equinoctialis gelegen snee te hebben.” Op een kaart uit dien tijd is dat gebergte dan ook als „die Sneeuwberch” aangeduid.

Het is merkwaardig dat deze ontdekking zoo weinig indruk gemaakt heeft op de tijdgenooten van Carstensz. Daaraan zal wel niet vreemd geweest zijn dat men in dien tijd meer hechtte aan het aanknoopen van handelsbetrekkingen. En zoo zien we dan ook dat het tot 1903 duurt voor de aanwezigheid van sneeuwbergen in de Nederlandsche Koloniën de aandacht van het moederland gaat vragen. Voor een deel houdt dit verband met de verhoogde belangstelling voor de bezittingen buiten Java. De vroeger zoo verlaten Zuidwest-kust wordt door gouvernementsschepen bezocht, en bij die gelegenheid wordt op heldere dagen de „Sneeuwberch”, later Carstensztop gedoopt, eenige malen gezien. Dit is in 1904 voor het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap aanleiding een expeditie uit te rusten, welke ten doel heeft het sneeuwgebergte te bereiken. Later bleek dat men wel wat te

optimistisch was geweest want de goede toegangsweg tot het bergland moest nog gezocht worden. Maar in ieder geval had de expeditie toch het resultaat, dat de Zuidwest-kust grondig in kaart werd gebracht, en vooral dat tal van riviermonden ontdekt werden. Onder deze was van veel belang de z.g. Oostbaai (zie de kaart blz. 16), beter gezegd, de gemeenschappelijke monding van drie groote rivieren, die een prachtige toegangsweg tot het binnenland schenen te zijn. Die meening werd nog bevestigd door een ontdekking van den Heer **H o n d i u s v a n H e r w e r d e n**, gezagvoerder van het gouvernementsstoomschip „Valk”. Deze bevond zich in December 1904 met zijn schip in de Oostbaai en zag op een helderen ochtend ver in het binnenland een nieuwe sneeuwtop, 200 K.M. westelijk van den Carstensztop. Nu had men alles wat men wilde: een groote rivier die een gemakkelijke weg scheen op te leveren en een met sneeuw bedekte berg die het einddoel kon zijn. De lezers weten hoe men in Nederland de pogingen om den Carstensztop te bereiken voorloopig liet varen en alle aandacht concentreerde op den nieuw ontdekten berg, die eerst „Van Herwerdentop”, later „Wilhelminatop” genoemd werd. De in 1907 uitgeruste eerste expeditie onder leiding van **M r . A . H . L o r e n t z** drong reeds zóó ver in het binnenland door, dat een deel van het gebergte verkend kon worden: aan de tweede expeditie onder dezelfde leiding in 1909 en 1910 gelukte het na groote ontberingen den Wilhelminatop te beklimmen en de grens van de eeuwige sneeuw te bereiken. Dit was des te meer een nationaal succes te noemen, omdat een Engelsche expeditie omstreeks denzelfden tijd pogingen deed tot den Carstensztop door te dringen, echter zonder gunstig gevolg.

Wie echter meent dat het Nederland in de allereerste plaats te doen was om de eeuwige sneeuw te bereiken, vergist zich deerlijk. Slechts de tweede Lorentz-expeditie had tot opdracht te trachten den Wilhelmina-top te beklimmen, en dit min of meer sportieve tintje van de expeditie werd volkomen gerechtvaardigd door de concur-

rentie, die de Engelschen ons in onze eigen Koloniën gingen aandoen. Maar overigens hadden de expedities steeds ten doel wetenschappelijk onderzoek van het land, d. w. z. vermeerdering van de kennis van den bodem, de bevolking, van wat er leeft en wat er groeit. De namen alleen al van de lichamen, die de tochten met ondersteuning van de regeering uitrustten zijn voldoende aanwijzing, dat het niet in de eerste plaats om sportsuccessen te doen was.

Of de expeditie, waarvan schrijver dezes van Augustus 1912 tot Mei 1913 deel uitmaakte, aan dat doel beantwoord heeft, moge de lezer beoordeelen uit de hier volgende reisbeschrijving, die geenszins bedoeld is als een volledig verhaal van den tocht, maar slechts uit de aantekeningen van den schrijver geput is en de feiten dus geeft in de volgorde zooals ze te zijner kennis zijn gekomen. Deze uiteenzetting moet daarom noodzakelijk voorafgaan omdat de leden der expeditie vaak gescheiden zijn geweest, en dus niemand alle avonturen der expeditie meegemaakt heeft. De aanstaande historiograaf zal den plicht hebben de avonturen en ervaringen van alle leden der expeditie te verwerken en te boek te stellen; op mij rust slechts de taak mijne persoonlijke indrukken weer te geven.

Om den lezer een denkbeeld te geven van het doel en de samenstelling der expeditie, kan ik niet beter doen dan te vermelden wat het *Soerabajasch Handelsblad* van 15 Augustus 1912 daaromtrent mededeelde:

„Den 21 Augustus vertrekt per s.s. „Edi” van Soerabaja de derde Zuid-Nieuw-Guinea-expeditie, uitgerust door het Indisch-comité van Wetenschappelijke onderzoekingen in samenwerking met de Maatschappij tot Bevordering van het natuurkundig onderzoek der Nederlandsche Koloniën te Amsterdam en gesteund door de Regeering.

„Het doel der expeditie is een grondig onderzoek naar de fauna, de flora en de geologische gesteldheid van de Zuidzijde van het Centrale gebergte boven 2300 M., de hoogte waarop het onderzoek bij de 2de (Lorentz-) expeditie werd gestaakt. Voorts is het aan den leider overgelaten, om zoo

de omstandigheden daarvoor gunstig zijn, van het Oranjegebergte een verkenning te maken in de richting van de Idenburg-rivier, welke ten vorigen jare werd verkend door een detachement der Koninklijke Marine.

„De expeditie, welke duur op negen maanden wordt geschat, zal derhalve eene voortzetting zijn van den in 1907 aangevangen en in 1909 vervolgden exploratie-arbeid.

„Hare samenstelling is als volgt:

„*Leider*: de kapitein van den topographischen dienst A. Franssen Herderschee, die zich tevens zal belasten met de topografie en de ethnografie.

„*Leden*: dr. P. F. Hubrecht, geoloog bij het mijnwezen, voor de geologie en de meteorologie; dr. A. Pulle, lector aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, voor de botanie; de officier van gezondheid 2e klasse G. M. Versteeg voor de zoölogie en de anthropologie; een Inlandsch arts J. B. Sitanala, benevens 150 Dajaksche koelies.

„Aan de expeditie is toegevoegd een dekkings-detachment ter sterkte van een officier (de 1e luitenant-adjutant der infanterie L. A. Snell), 1 adjudant-onderofficier-kwartiermeester, 4 Europeesche sergeanten, 2 inlandsche sergeanten, 2 inlandsche korporaals, 34 inlandsche fuseliers, 2 soldaat-ziekenverplegers en 40 dwangarbeiders. Hiervan gaan 2 Europeesche sergeanten en 18 inlandsche minderen rechtstreeks naar Zuid-Nieuw-Guinea; het andere gedeelte met de vrouwen en kinderen gaat naar Amboina. Ter beschikking van de expeditie wordt voorts gesteld het voormalige gouvernements-S.S. „Arend”, om als bivakschip tijdens den duur der expeditie op de Noordrivier dienst te doen, terwijl tevens een motorboot van bijzondere constructie afgestaan is om den opvoer van goederen tijdens den riviertocht te vergemakkelijken.”

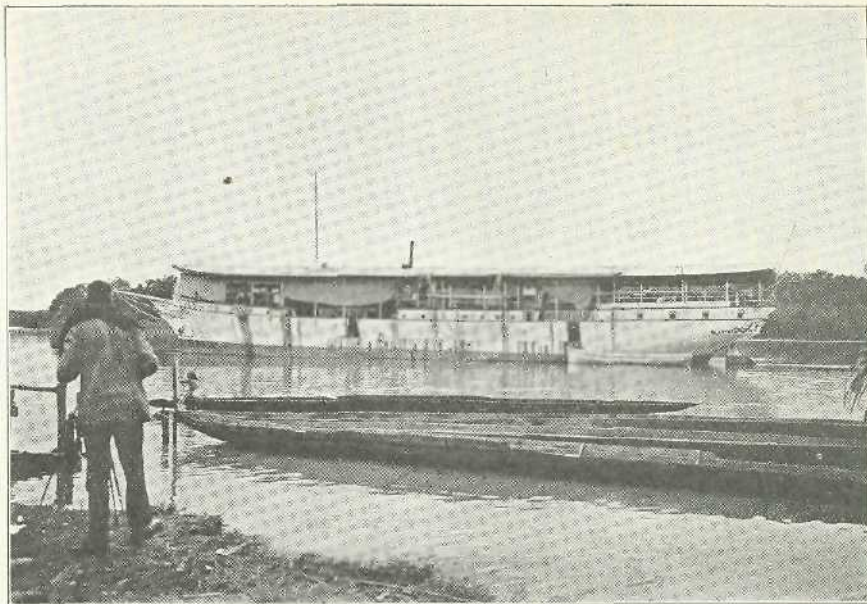
Om aan de expeditie te kunnen deelnemen was ik 27 Juni 1912 met een stoomschip van de Rotterdamsche Lloyd uit Marseille vertrokken om 19 Juli d.a.v. na een zeer voorspoedige reis te Tandjong-Priok te arriveeren. De andere deelnemers hadden allen hun woonplaats in Indië, de leider

te Bandoeng, de medicus-zoöloog had kort te voren zijn standplaats Bangkinang in Sumatra verlaten en zich met verlof te Buitenzorg gevestigd om zich voor zijn zoölogisch werk voor te bereiden, de geoloog was juist op den terugweg uit Noord-Nieuw-Guinea, waar hij o. m. had deelgenomen aan de Nederlandsch-Duitsche expeditie tot vaststelling van de grens, de inlandsche arts bevond zich te Weltevreden, terwijl de detachementscommandant nog niet aangewezen was.

Nadat ik enkele weken te Buitenzorg had verblijf gehouden, kwamen den 2den Augustus ten huize van den voorzitter van het Indisch-Comité, baron Quarles de Quarles te Batavia, de leden van genoemd Comité met de leden der expeditie bijeen, waarbij nog eens de plannen uiteengezet werden, en het comité op de meest hartelijke wijze een goede reis en véél succes toewenschte.

Door een toevalligen samenloop van omstandigheden waren van mijn vijf tochtgenooten er drie mij reeds van veel vroeger bekend; met den medicus-zoöloog en den geoloog was ik in hetzelfde jaar te Utrecht als student aangekomen, en samen hadden we in ons eerste studiejaar op dezelfde collegebanken gezeten, weinig vermoederde dat het lot ons een zóó langdurig samenzijn onder zóó eigenaardige omstandigheden zou toebedeelen. Ook onze chef kende ik reeds uit den tijd van de expedities naar Suriname. Wat het gezelschap betraf, begon de reis dus voor mij onder de meest gunstige auspiciën.

Het liet zich al zeer spoedig aanzien dat de expeditie niet op den vastgestelden tijd, den 15en Augustus, uit Soerabaja zou kunnen vertrekken. Immers toen we den 9den Augustus eens een kijkje gingen nemen op de werf van de marine aan den Oedjong, troffen we ons bivakschip, de „Arend”, in een weinig bewoonbaren toestand aan. Het schip had sedert zijn terugkomst van de 2de Lorentz-expeditie in April 1909 dienst gedaan als logeerschip voor matrozen en had een groote schoonmaak noodig voor het voor de reis over zee geschikt was. Aan boord was het een heidensch kabaal, door

Photo Versteeg.

Het bivakship de „Arend” in de Noordrivier.

III. II.

de smeden veroorzaakt die allerlei reparaties hadden te verrichten, terwijl we struikelden over de schilders en timmerlui. We haastten ons dus dit weinige gastvrije verblijf te verlaten en op informatie uit te gaan. De mogelijkheid dat we reeds zes dagen later met dit schip en zijn 80.000 K.G. lading in de Straat van Madoera zouden varen, leek ons buitengewoon gering. En we hadden niet mis gezien. De directeur van de werf verzekerde ons, dat het schip uiterlijk den 16den gereed zou komen. De oorzaak van de vertraging was intusschen nogal eigenaardig. Reeds in Mei had onze chef de mededeeling ontvangen, dat de „Arend" ter beschikking van de expeditie zou gesteld worden maar het desbetreffende gouvernementsbesluit had buitengewoon lang op zich laten wachten en zoo achtte de directeur van de marinewerf zich niet verantwoord met de noodige reparaties te beginnen. Het schijnt dat dergelijke vertragingen bij de marine nogal eens voorkomen en, naar men mij mededeelde, het gevolg daarvan zijn dat de directie van de marine, dus de bureau's etc., te Batavia gevestigd zijn, de marinewerf en marinehaven echter te Soerabaja, iets wat een snelle afhandeling van zaken niet ten goede komt. Reeds meermalen zijn er pogingen gedaan ook de directie naar Soerabaja over te brengen, maar men vindt algemeen Batavia of beter Weltevreden, een zooveel aangename woonstad, dat tegen een verhuizing naar Soerabaja een sterke oppositie te Batavia heerscht. En zoo blijft de toestand voorloopig bestaan.

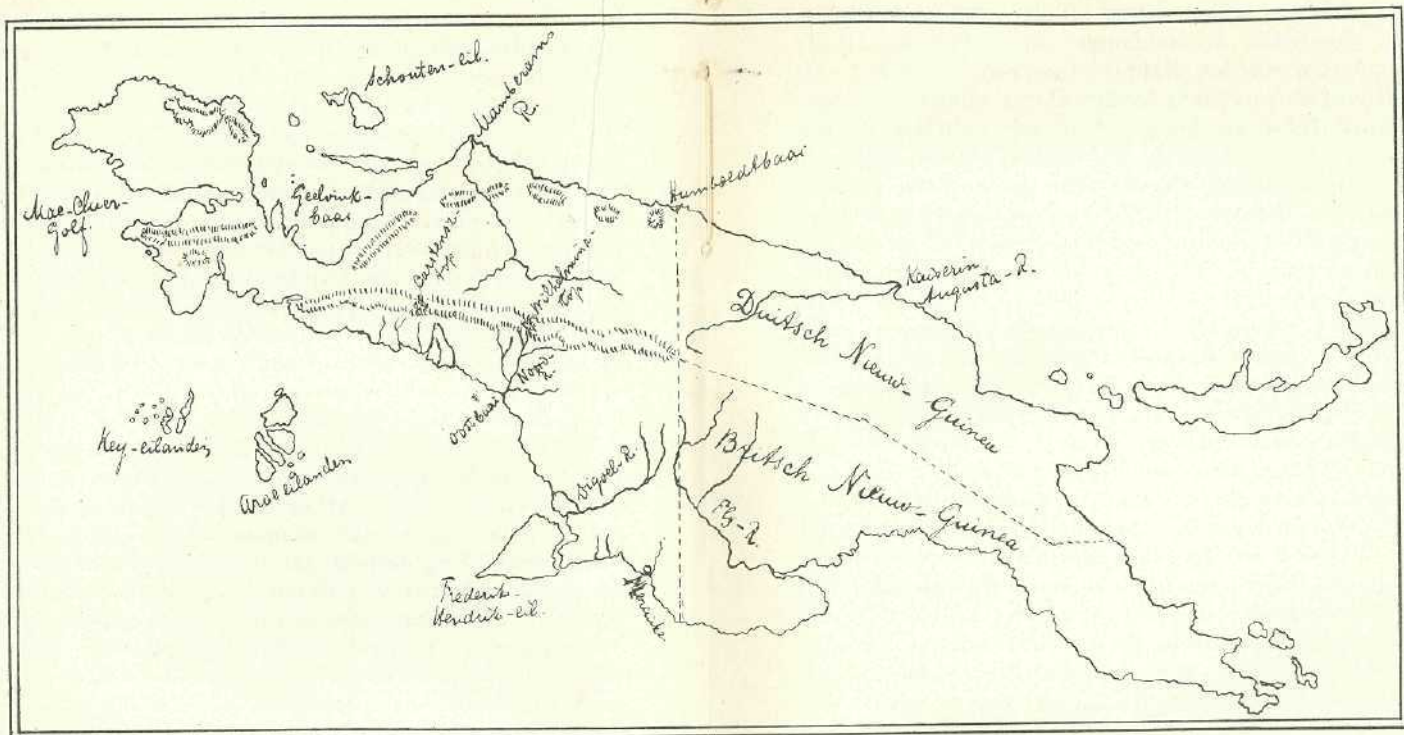
Om de onzekerheid in die dagen nog te verhoogen bleef elk bericht omtrent onze Dajaks uit. Met de aanwerving daarvan had zich belast de bekende luitenant D. Habbema. Deze officier, die bij de 2de Lorentzexpeditie een zoo belangrijke rol gespeeld heeft, was ook de aangewezen man voor onze expeditie wegens zijn uitstekende bekendheid met de Dajaks. De Indische regeering had hem ook ditmaal het commando opgedragen van het detachement inlandsche fuseliers, dat bestemd was onze expeditie te beschermen, en een plaatsvervanger naar het Apokajangebied in Borneo

gezonden, om den heer Habbema af te lossen. Zeer tot onze teleurstelling kwam er einde Juli bericht dat die plaatsvervanger op de heenreis ziek was geworden en naar Java terug moest keeren.

Luitenant Habbema kon met het oog op de woelingen in zijn gebied zijn post niet verlaten vóór er een nieuwe plaatsvervanger gearriveerd zou zijn, en dit kon volgens de berichten nog maanden duren. Daarmee viel dus het schoone plan in duigen te profiteeren van des heeren Habbema kennis van terrein en Dajaks, en waren we nu, wat het aanwerven der Dajaks betreft, aangewezen op de bestuursambtenaren in Borneo. Intusschen hadden deze zich met lofwaardigen ijver van hun taak gekweten, want al spoedig kregen we bericht, dat het gouvernements-s.s. „Hazewind” uit Samarinda zou vertrekken met 76 Kajans aan boord, bestemd voor onze expeditie. Nadat ons dit pak van het hart gewenteld was, kwam ook de lang verwachte vrijdom van inkomende rechten af, en konden we dus aan het werk gaan. Op het marine-établissement werd een ruim lokaal ter onzer beschikking gesteld, dat al spoedig geheel gevuld was met tallooze kistjes van Tieleman en Dros, welke onze eetwaren bevatten, berevens talrijke andere groote en kleine kisten met fotografie-artikelen, jachtgeweren, ammunitie enz. Wat hebben we in die dagen naar ons vertrek verlangd!

De werkzaamheden bestonden voornamelijk in het sorteeren en verpakken van onze levensmiddelen, d. w. z. de in blik verpakte vivres. Toen al die honderden blikjes gesorteerd langs de wanden van de kamer geschaard stonden, hebben we elkaar aangekeken, verbaasd over de reusachtige hoeveelheid. Het komt niet vaak voor, dat iemand een direct overzicht heeft over het voedsel dat, keurig afgepast, bestemd is door hem in de eerstvolgende negen maanden te worden verorberd. En toch is dat alles in onze magen verdwenen benevens een aanzienlijke partij rijst, waarover we in die dagen nog geen overzicht hadden, zonder dat we ooit hebben kunnen zeggen, dat we het extra-royaal hadden.

De moeilijkheden aan de verpakking verbonden, beston-

Overzichtkaartje van Nieuw-Guinea.

den daarin, dat een zeker aantal blikken voor ontbijt, rijst-tafel en avondeten in zóódanige verhouding bij elkaar gepakt moesten worden, dat we daar een bepaald aantal dagen genoeg aan hadden, zonder dat er blikken voor een der drie maaltijden overbleven. Als complicatie kwam daar nog bij, dat er op gerekend moest worden, dat niet altijd alle Europeesche deelnemers bijeen waren. Daar in die gevallen groote blikken zeer onvoordeelig zijn, — immers ze worden niet in één maaltijd gebruikt en de inhoud bederft als het blik eenmaal geopend is — was een zeker percentage van het voedsel in kleinere blikken verpakt. Het zou zeker veel gemak hebben gehad als alles geleverd was geworden in kleine blikken, maar dat komt met de emballage weer onvoordeelijker uit. Ten slotte was er nog gerekend op de verschillende omstandigheden, waaronder de expeditie zich zou bevinden. Onze medicus, die met veel virtuositeit de menu's had opgemaakt, rekende n.l. op drie soorten van ontbijt: één combinatie was voor de zeereis en het verblijf op het bivakschip bestemd, daarbij werd verondersteld dat er geregeld brood zou gebakken worden en zoo bevatte die combinatie o.a. blikken met jam en worst. Een tweede combinatie bestond onder meer uit droge biscuits met vleeschspijzen, gort, havermout etc. en was bestemd voor het verblijf in het hoofdbivak en in het lagere bergland; de 3de combinatie eindelijk moest ons in de koudere streken het noodige ontbijt verschaffen en bestond voor een groot deel uit roggebread en rookspek.

Het rijsttafel-menu kon al naar omstandigheden meer of minder gevarieerd worden. De hoofdschotel moest natuurlijk rijst zijn, aangevuld met sambal, visch of vleeschspijzen en zoo mogelijk wat groenten. Het avondeten eindelijk zou bestaan in 5 maal per week gemengden kost en 2 maal per week vleesch en groenten apart. De eerste weken konden daarbij aardappelen gegeten worden, maar daarna zou rijst de aardappelen moeten vervangen. Bij het avondeten is gebleken welke geboren aardappeleters de tegenwoordige Europeanen zijn. Om gewicht te sparen waren ook in den

gemengden kost de aardappelen weggelaten. In plaats van de gewone combinatie b.v. zuurkool, aardappelen en spek door elkaar of boerenkool, aardappelen en rookworst gemengd, bevatten de blikken alléén het vleesch en de groenten. We hadden er n.l. op gerekend de aardappels te vervangen door rijst die toch altijd in voldoende hoeveelheid voor de koelies aanwezig moest zijn, zoodat per blik de hoeveelheid groenten en vleesch grooter was. Hoe heerlijk hebben we buiten onzen smaak gerekend! Zoo goed als zich boerenkool, aardappelen en rookworst gemengd laten conserveeren in blik, zoo oneetbaar is de combinatie boerenkool, rookworst en droge rijst. 't Is nauwelijks te gelooven dat rijst in dien vorm zoo gaat tegenstaan maar ik raad ieder lezer, die een ongeloovig gezicht trekt, in den aanstaanden winter aan, het eens met rijst te probeeren; ik ben er zeker van, dat hij na een week zijn eten laat staan. Laat hij dan bedenken dat wij zoo ons avondmaal acht maanden lang hebben moeten nuttigen en dat er tusschen zijn groenten en de onze in blik geconserveerde wat smaak betreft nog een hemelsbreed verschil is.

Vielen dus bij het avondmaal onze culinaire plannen voor een groot deel in duigen, in niet mindere mate was dat het geval met de rijsttafel. Laat ik direct opmerken dat de betiteling „rijsttafel” voor ons middageten sterk euphemistisch is, omdat een van de voornaamste bestanddeelen, de kip, geheel ontbrak.

Het gemis werd aangevuld door gehakt, vischspijzen, als gebakken bokking of spiering, zalm e.d., terwijl een kleine voorraad kokosnoten of klappers nog eenigen tijd een nuttig bijgerecht leverde. Wat een dergelijke rijsttafel zijn een-tonigheid echter ontnemt is „sambal”. Van dit gerecht, dat steeds in kleine hoeveelheid bij de rijsttafel gebruikt wordt, bestaat een onnoemlijke verscheidenheid en juist daardoor kan men de Indische rijsttafel, vooral als deze wat primitief uitvalt, voortdurend in smaak laten varieeren. Sambal is tegenwoordig in geconserveerden vorm verkrijgbaar en van mijn expeditie naar Suriname in 1902—1903 had ik er de

aangenaamste herinneringen aan bewaard. Natuurlijk was ook ditmaal een aanzienlijke hoeveelheid meegenomen, echter niet van het handelsproduct, maar toebereid door een Indische dame, die volgens bevoegde beoordeelaars de kunst van sambal-maken buitengewoon goed machtig was. Jammer genoeg hebben we niet van het product harer vaardigheid kunnen profiteren, aangezien ze de flesschen onvoldoende gesloten had, en, wat wel de hoofdzaak geweest zal zijn, verzuimd had een conserveeringsmiddel te gebruiken. Het gevolg was, dat reeds na enkele weken alles absoluut bedorven was, en we dus gedurende de expeditie onze „rijsttafel" zonder sambal hebben moeten nuttigen.

Dit zijn wel de voornaamste tegenslagen geweest op culinair gebied; laat ik er nog aan toevoegen dat de Soerabaja'sche firma Tio Siek Giok ons de oudste gecondenseerde melk en de slechtste qualiteit sardines in de handen had gestopt; dat het gebleken is, dat bruine boonen en stokvisch — anders een aangename afwisseling van de rijsttafel — nooit gaar waren te krijgen, dan zal ieder begrijpen dat vooral in den laatsten tijd, de eetlust aanmerkelijk verflauwde en dat een Hollandsch biefstukje met gebakken aardappelen nogal eens het onderwerp van gesprek uitmaakten.

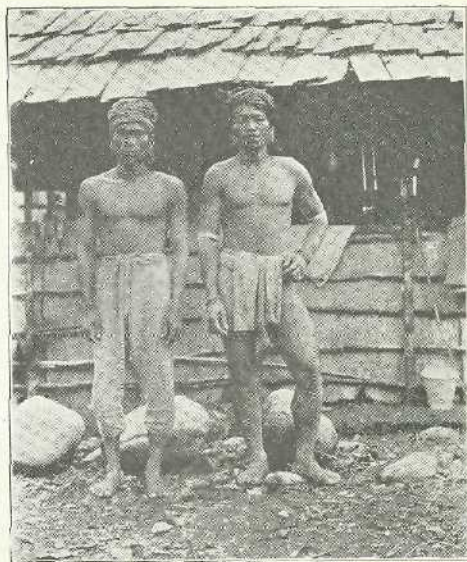
Dank zij de hulp van een Europeesch sergeant van ons a.s. dekkingsdetachment en eenige inlandsche fuseliers, schoot het werk aan de vivres flink op, maar toch was het een aangename afwisseling toen we den 15en Augustus vernamen dat het Bivakschip bijna gereed was en spoedig aan de kade gemeerd zou worden, vlak bij het Gouv. s.s. „Edi", het schip dat de expeditie zou overbrengen naar de Noordrivier. Als tweede vreugdevolle tijding op dien dag bereikte ons het bericht, dat het Gouv. s.s. „Hazewind" van Samarinda gearriveerd was op de reede van Soerabaja met 76 Dajaks aan boord, de helft van onze Borneosche reisgenooten. We profiteerden natuurlijk direct van de gelegenheid om per motorboot eens een kijkje te gaan nemen, en spoedig daarna tuften we tusschen de vier Nederlandsche oorlogsschepen, die juist op de reede lagen, om enkele

Photo Pulle.

Ill. 3a.

Een Kajan-dajak in vol ornaat.

Idem

Ill. 3b.

Twee Kajan-dajaks der Expeditie.

oogenblikken daarna onze Dajaks te begroeten. Voor mij, die nooit een Dajak gezien had, was deze kennismaking een van de groote evenementen van de expeditie. Ik kan me nauwelijks voorstellen dat we in korten tijd op zoo goeden en vertrouwelijken voet zijn geraakt met deze 76 halfnaakte wilden.

Het was een zonderling troepje. De meesten hadden al te Samarinda getracht hun gewone tenue n.l. een tusschen de beenen doorgehaalden lendendoek, aan te vullen met een jasje of een pantalon of soms met beiden en ook door een hoofddoek hun voorkomen een meer geciviliseerd aspect te geven. Daartoe moesten ook allerlei andere hoofddeksels dienen; zoo droeg er één een grooten zwarten flambard, een ander een strooien met een wit lint versierden, breedgeranden dameshoed, dien een slimme Chinees hem blijkbaar als haute nouveauté in de handen had gestopt. Wie geen hoofddoek droeg, viel direct op door zijn lange zwarte haren die hem los in den nek hingen, terwijl allen gekenmerkt waren door hun lang uitgerekte oorlellen. Bij bijna alle Dajakstammen bestaat het gebruik de oorlellen reeds eenige dagen na de geboorte te doorboren en nadat de wond zich geheeld heeft, de oorlel door ringen, vaak van koper, te bezwaren, totdat er in elk oor eenige onsen gewicht hangen, die spoedig den schouder bereiken door de rekking van het oor. Mannen van aanzien en erkende dapperheid mogen bovendien nog een gat maken in de bovenzijde van de oorschelp en dit gat voorzien met de hoektanden van den Borneoschen panter. De oude heer, die, keurig in de kleeren gestoken, naar ons toekwam en ons in zuiver Maleisch begroette, had dergelijke tanden in de ooren, en maakte er al om die reden aanspraak op, met onderscheiding behandeld te worden. Hij stelde zich voor als Bang-Kwing, gaf ons met groote vrijmoedigheid een hand en vertelde dat hij de zoon was van Kwing Irang, het stamhoofd der Bahau-Dajaks, die indertijd professor Nieuwenhuis op zijn tocht door Borneo begeleid had. Uit een schrijven van den controleur, dat Bang Kwing ons overhan-

digde, bleek dat er 66 Kajans van de Boven-Mahakam en 10 Pinhings aangeworven waren op een loon van f 22.50 per maand met den kost; alleen de oude heer kreeg een hooger loon. De Pinhings, die feitelijk hun eigen stamhoofden hebben, schikten zich voor deze gelegenheid naar de bevelen van Bang Kwing, die, moet ik zeggen, gedurende den geheelen tocht getoond heeft een groot overwicht te hebben en werkelijk zijn loon wel waard was, al droeg hij ook zelf geen vrachten.

Intusschen was er voor den leider en den geoloog gelegenheid oude betrekkingen weer aan te knopen. De eerste ontmoette onder de Dajaks een man, die hem op zijn tocht op de Mamberamo begeleid had. De man had bij die gelegenheid het ongeluk gehad een boom op het dijbeen te krijgen, waardoor een zeer gecompliceerde breuk ontstond. Daar er betrekkelijk spoedig een medicus geraadpleegd kon worden, was alles weer in orde gekomen, alleen liep hij wat mank omdat het been iets korter was geworden. Het ongeval had hem niet verhinderd opnieuw aan een expeditie deel te nemen. De geoloog, die in 1910 de Nederlandsch-Duitsche expeditie tot regeling van de grens had meegemaakt, vond onder de Kajans een man, die hem bij het omslaan van een boot op de Kaiserin-Augusta-rivier gered had.

Bang Kwing vertelde ons, dat zijn mannen in uitstekende conditie waren, dat ze bijna allen wat last hadden gehad van zeeziekte en bovendien naar een bad verlangden, maar overigens goed gezond waren. Aan hun verlangen om te baden, dat voor deze riviermensen trouwens erg begrijpelijk was, kon spoedig tegemoet gekomen worden. De „Hazewind" was n.l. intusschen het marine-bassin binnengevaren en had aan den kolensteiger gemeerd, waar zich eenige kranen der waterleiding bevonden. De Dajaks haastten zich dan ook direct naar den wal en begonnen om beurten hun lichaam onder den dunnen straal te wentelen. Ik heb van dat oogenblik af tot het tijdstip van vertrek de kraan nooit meer onbezet gezien. Den geheelen dag zat er een aantal te plassen en te ploeteren.

Daar ze allen zeer nieuwsgierig waren naar de Europeesche beschaving, besloten we ze eens Soerabaja te laten zien. Daartoe werd op een avond de geheele familie in de stoomtram geladen. Op zich zelf was dat al een evenement. De jongeren hielden elkaar als kleine kinderen aan de hand vast en ofschoon ze met angstige blikken de locomotief gadesloegen, kregen we ze toch zonder moeite in den wagen en reden ze naar de bovenstad. Op een druk punt lieten we ze uitstappen en daar stonden ze in gapende bewondering te kijken naar de winkels, de verlichting, de auto's en rijtuigen, het drukke verkeer, alles nog even nieuw en verbazingwekkend voor die boschmensen. Natuurlijk was de belangstelling wederkeerig, en hadden we al spoedig dichte drommen Soerabajanen om ons heen verzameld, die het aan commentaren niet lieten ontbreken. Het slotstuk van den avond was een wandeling naar den bioscoop, waarvan de eigenaar zoo vriendelijk was allen vrijen toegang te verleen. Daar genoten ze de meest moderne beschavingsbeelden op het doek; vliegmachines, luchtschepen, parade's, drama's en kluchten passeerden de revue, en dat ze begrepen wat ze zagen bewees wel het hartelijk gelach, toen één van de films een slecht gebouwd huis vertoonde, waarvan alle vloeren verzakten, alle kasten omvielen, en ten slotte een chaos te zien kwam van bewoners en meubifair, zooals alleen een bioscoop-film dat vermog te vertoonen.

Zoo ging de tijd in Soerabaja gauw voorbij: als dag van vertrek was de 21e Augustus bepaald en om direct bij de hand te zijn, had ik een paar dagen te voren mijn verblijf in het Hotel Simpang definitief verlegd naar het s.s. „Edi”. Mijn plan om in de hut te gaan slapen gaf ik wegens de geweldige hitte in het stilliggende schip, op, en ik besloot op mijn veldbed op dek te overnachten. Mijn hoop een rustigen nacht door te brengen werd, helaas, verijdeld. Ik was juist op het punt in slaap te gaan, toen ik werd opgeschrikt door het luid slaan van twee stukken metaal tegen elkaar. Het geluid dat op de kade vlak bij het schip gemaakt werd, herhaalde zich onmiddellijk op vijf of zes andere plaatsen

op de geheele marinewerf. Ik dacht natuurlijk aan een alarmsein of iets dergelijks, maar daar verder alles stil bleef, trachtte ik weer in te slapen. Nauwlijks kreeg ik den slaap te pakken of het kabaal begon opnieuw en al spoedig kwam ik tot de conclusie, dat er van slapen niet veel zou komen. Elk kwartier werd die lieflijke muziek herhaald, elk half en heel uur was er bovendien accompagnement van de schepen, die de glazen sloegen. Den volgenden ochtend op informatie uitgaande, vernam ik van bevoegde zijde het volgende omtrent de oorzaak van het lawaai. Vroeger was er geen politietoezicht op de werf, met het gevolg dat er op groote schaal gestolen werd. Vooral koperen scheepsdeelen waren zeer in trek, omdat in Soerabaja een groote industrie bestaat van bewerkte koperen voorwerpen. Men besloot toen het établissement door inlandsche politie te laten bewaken, met het gevolg dat van dat oogenblik af het stelen pas goed begon. Om nu te zorgen dat de politie-agent zoo onschadelijk mogelijk is, heeft men hem op een vaste plaats geposteerd, waar hij verplicht is, elk kwartier op een stuk ijzer te slaan, ten bewijze primo dat hij niet slaapt, secundo dat hij niet ergens anders is dan op de bestemde plaats. Of er nu minder gestolen wordt dan vroeger, wist mijn zegsman mij niet mee te deelen, hij was het echter met me eens dat het middel even weinig practisch als slaapverwekkend is.

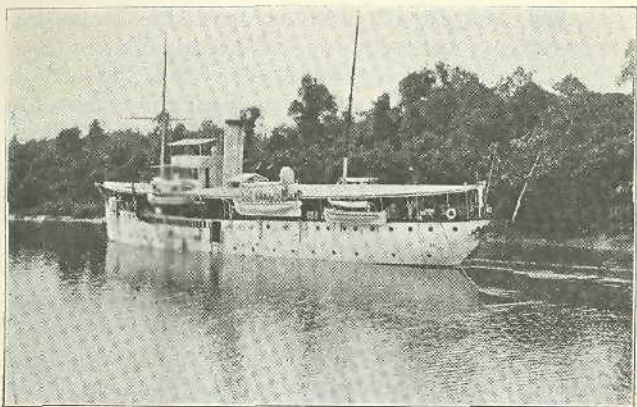
Nadat zich den volgenden nacht nog het ratelend gestamp van een baggermolen in het concert gemengd had, brak tot ieders voldoening de 21e Augustus, onze vertrekdag, aan. Al vroeg verplaatste de „Edi” zich naar den kolensteiger aan den ingang van het Marine-bassin, spoedig gevolgd door de „Arend”. Daar had zich intusschen het detachement met de dwangarbeiders opgesteld, benevens de militaire muziek die ons, of liever de militairen, uitgeleide kwam doen met een paar opwekkende marschen. Zoo'n muziekcorps schijnt in Indië zeer gemakkelijk te requireeren te zijn; zelfs bij overplaatsing van officieren naar een ander garnizoen, zag ik de muziek op het perron opgesteld en den

vertrekkenden trein een vroolijk stukje nablazen. De Dajaks maakten van de gelegenheid gebruik om aan den wal te gaan en zich daar nog eens spiernaakt onder een waterleidingkraantje te wentelen, maar al spoedig moesten ze zich installereen op de „Arend", terwijl intusschen militairen en dwangarbeiders zich op de „Edi" inscheepten, waarop ook de geoloog, de detachements-commandant, de inlandsche arts en ik de reis maakten. Op de „Arend", waar slechts twee groote hutten waren, installeerden zich de leider en de medicus-zoöloog, terwijl onze adjudant-onderofficier-kwartiermeester en de sergeant-majoor van den topografischen dienst zich met een kleinere hut behielpen.

De „Edi" is een van de mooiste schepen van de Gouvernementsmarine; het is een gewezen flottille-vaartuig, dat thans, van zijn kanonnen beroofd, bestemd is voor den algemeenen dienst bij de Gouvernements-marine. De ruimte, waar vroeger de kanonnen waren opgesteld, heeft men gebruikt om er vijf flinke hutten te bouwen, waarvan er een, bijzonder groot en ruim, blijkens het opschrift bestemd is voor „hooggeplaatste ambtenaren". De Gouverneur-Generaal, die zijn dienstreizen bij voorkeur met de „Edi" maakt, heeft dan die hut in gebruik, en we moesten er ons dan ook bij neerleggen, dat we geen van allen voor zóó hooggeplaatst werden aangezien, dat we dit vorstelijk verblijf mochten bewonen. Beklagen kon ik mij intusschen niet over de mij toegewezen verblijfplaats, mijn hut was 2 à 3 maal zoo groot als een éénpersoonshut in de eerste klasse van een nieuwe boot van de Rotterdamsche Lloyd.

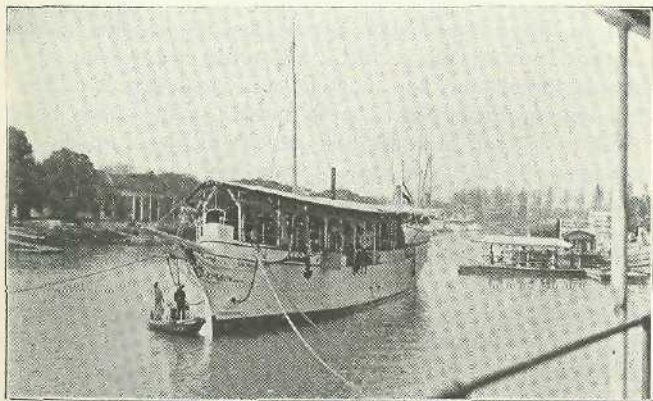
Omstreeks half tien is de „Arend" met een langen manilatros aan de „Edi" verbonden, en langzaam zetten de beide schepen zich in beweging, de haven uit en de reede op. De heer Van Nouhuys, de deelnemer aan de beide vorige expedities, die juist met zijn schip te Soerabaja lag, staat als laatste bekende op het uiterste puntje van het havenhoofd ons vaarwel toe te wuiven, spoedig daarna passeeren we het wachtschip dat ons met een vlaggesein goede reis wenscht en weldra verdwijnt de reede met zijn vele schepen in den

Photo Pulle.

Ill. 4a.

Het Gouvernementsstoomschip „Edi”.

Idem

Ill. 4b.

De „Arend” wordt uit het marinebassin gesleept.

mist van den eerigszins heiligen ochtend. Bij Zwaantjesdroogte wordt nog eens gestopt om den manillatros door een 200 M. langen stalen tros te vervangen, die aan de ankerketting bevestigd is, en nu kunnen wij dan ongestoord de reis aanvaarden. Snel gaat het niet: de „Arend” heeft niet minder dan 80.000 K.G. lading in en ligt zeer diep, bovendien mag de spanning in den sleeptros niet te groot worden, omdat deze anders wel eens zou kunnen knappen; de kabel moet zelfs voor het grootste deel onder water blijven. We loopen dus niet harder dan een zesmijsvaartje, ofschoon de „Edi” alleen met zijn beide machines en twee schroeven heel wat sneller kan loopen. De kalme zee en het aangename verblijf op de „Edi”, die met haar doorlopend bovendeck nogal ruimte aanbiedt tot zitten en loopen, maken dat de tijd snel opschiet.

Het weer houdt zich tot den volgenden ochtend goed, we hebben een pal oostelijken koers en houden de kleine Soenda-eilanden dus voortdurend aan stuurboord in zicht. Om 6 uur 's ochtends vertoont Java nog zijn oostelijke bergen, die weldra verdwijnen, totdat we om elf uur dwars van straat Bali komen. Nu is het met het mooie weer opeens uit. De Zuidoostenwind tocht flink door de straat heen, en er komt langzamerhand een aardig zeetje te staan. De „Edi” begint duikelende bewegingen te maken en de kleine broer achter ons huppelt mee. Telkens steekt hij den kop diep in de golven; tot zelfs de gaten waardoor de ankerketting loopt, komen onder water en zoodra het voorschip zich weer opheft, braken die gaten twee dikke waterstralen uit, hetgeen ons een bewijs is, dat het verblijf in het voorschip van de „Arend” niet bepaald meer droog is te noemen. De communicatie met de „Arend” wordt onderhouden door middel van morseteekens met vlaggen. De 1e officier van de „Edi”, die thans het commando over het bivakschip heeft, klimt daarvoor op de tent en begint een soort kamergymnastiek uit te voeren, die door de stuurmansleerlingen op de brug van de „Edi” in verstaanbare taal wordt omgezet. Zoo bereikt ons het bericht, dat de Dajaks allen zeeziek zijn, en

dat ook andere passagiers op de „Arend” zich niet lekker gevoelen. Gelukkig komen we in den namiddag onder bescherming van de hooge bergen van Bali en bedaart de zee wat. De commandant van de „Arend” seint nu, dat hij nadere communicatie wil hebben. Hij heeft blijkbaar zooveel te vertellen, dat hij het met de gymnastiek niet af kan.

Het bericht is niet opwekkend, men heeft nl. ontdekt, dat de „Arend” niet al te waterdicht is, en dat de lading vermeerderd dreigt te worden met een partij zeewater. Daar er geen direct gevaar is, wordt er gewacht tot den volgenden dag; de scheepstimmerman gaat eens kijken, repareert eenige uren en komt terug met de mededeeling, dat nu alles in orde is.

Maar we zijn nauwelijks weer in de vaart of het lieve leven begint opnieuw. Weer moeten de schepen stoppen, en nu wordt er gerapporteerd, dat de „Arend” zooveel water maakt, dat er lading verplaatst moet worden en onverwijld de Dajaks aan het pompen moeten worden gezet. We zijn intusschen onder den wal van Soembawa en onze commandant denkt er zelfs over om daar maar te gaan repareren. Hij heeft in Soerabaja er nog op aangedrongen de „Arend” in het dok op te nemen, maar men vond het niet noodig.

Gedurende den avond slaan we van af het achterschip van de „Edi” dikwijls een bezorgden blik naar onzen maker, maar den volgenden ochtend huppelt hij nog lustig achter ons aan en seint dat het pompen het verwachte en gehoopte effect heeft. Bovendien blijkt het werk een uitstekende afleiding te zijn voor zeezieke Dajaks. Met afwisselend goed en slecht weer passeeren we Soembawa en Flores, steeds op den achtsten graad Zuiderbreedte onder bescherming van de eilanden varende, en loopen in den vroegen ochtend van 26 Augustus door straat Boleng tusschen Lomblen en Adoenara.

Den volgenden ochtend ankeren we op de reede van Timor-Koepang om kolen in te nemen.

Na het gedwongen verblijf op de „Edi” verlangt ieder naar een wandelingetje en de motorboot van de „Edi”

brengt ons dan ook al spoedig de „haven" in. Een groot-schen indruk maakte deze niet, een aanlegplaats ontbreekt ten eenenmale en klauterende over roeiboortjes en visschers-vaartuigen lukt het ons aan den wal te komen. Grootere schepen blijven op de reede liggen en bij een fellen Westmoesson, die op de kust staat, kan dan ook vaak de communicatie met Koepang geheel verbroken zijn.

Dien avond zijn we de gasten van kolonel Van Riet-schoten, den resident en militair gezaghebber van Timor, en mevrouw. De geoloog en de detachements-commandant vinden het buitengewoon genoeglijk aan wal te zijn, zóó zelfs dat ze het nachtverblijf in het eenige niet zeer aanlokkelijke hotel te Koepang prefereeren boven de zindelijke en rustige „Edi", die ver genoeg van de kust af ligt om geen bezoek te krijgen van muskieten. Den volgenden dag, in den namiddag, wordt het anker weer gelicht en de reis vervolgd, zonder ongelukken maar ook zonder veel afwisseling tot 3 September. Land is er vaak in zicht, de eerste dagen nog Timor, dan de eilanden Kambing, Wetter, Kisar, Babar en Jamdena en eindelijk komen we in de open Arafoerazee, waar de inmiddels sterk in kracht verminderde Oostmoesson ons buiten verwachting met rust laat. 2 September zijn de Kei-eilanden in zicht en in den vroegen ochtend van den 3en September zien we de Aroe-eilanden voor ons, onze laatste halte voor Nieuw-Guinea.

Het plaatsje Dobo, waar weer kolen moeten ingenomen worden, behoort tot de meest beruchte „negorijen" van den Archipel. De ambtenaar, die daar geplaatst wordt, is voorloopig „opgeborgen".

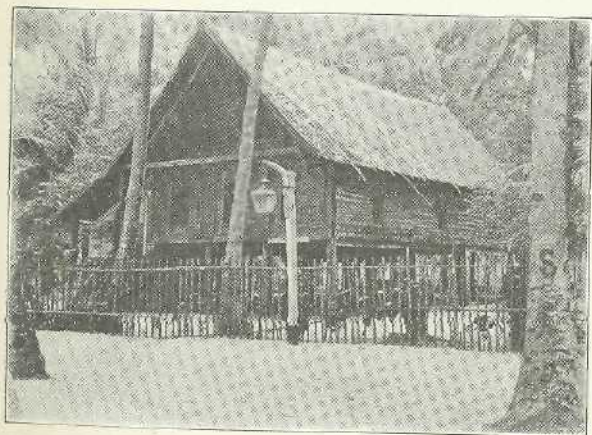
Het is bijna geheel bewoond door Japanners, die van de parelvisserij leven, terwijl het ook een zekere bekendheid heeft door den uitvoer van paradijsvogelhuiden. De plaats ligt op een zandige landtong, die veel te weinig ruimte biedt voor het vrij groote aantal huizen, welke laatsten dan ook op elkaar gepakt staan als in een groote stad. Niemand heeft er spijt van, dat we den volgenden dag weer moeten vertrekken.

Photo Palle.

De „haven” te Timor-Koepang.

Ill. 5a.

Idem

Boegineesch huis te Dobo, Aroe-eilanden.

Ill. 5b.

De reis verloopt nu verder bijzonder goed. De zee houdt zich rustig, Oostmoesson is er naar het schijnt bijna niet meer en dien avond na het vertrek uit Dobo wordt er al uitgezien naar het Nieuw-Guineesche bergland. In plaats daarvan zien we onweersbuien in het Oosten en ook den volgenden dag is er niets van bergen te zien. De geoloog, die den heelen dag op de brug heeft staan turen, is bitter teleurgesteld en voelt zich aanmerkelijk opgelucht, als hij op den scheurkalender eenige verzen van Guido Gezelle vindt, die hem tot den volgenden variant inspireeren:

„Vergeefs zal ooit verlangend oog
Naar sneeuwtop moeten kijken,
Wat men hier bij elkander loog
Zal nooit naar waarheid lijken.”

Tot straf voor het weinige vertrouwen in zijn voorgangers heeft hij vijf en een halve maand moeten wachten voor hij zelf op het hoogste puntje van dien sneeuwtop stond!

HOOFDSTUK II

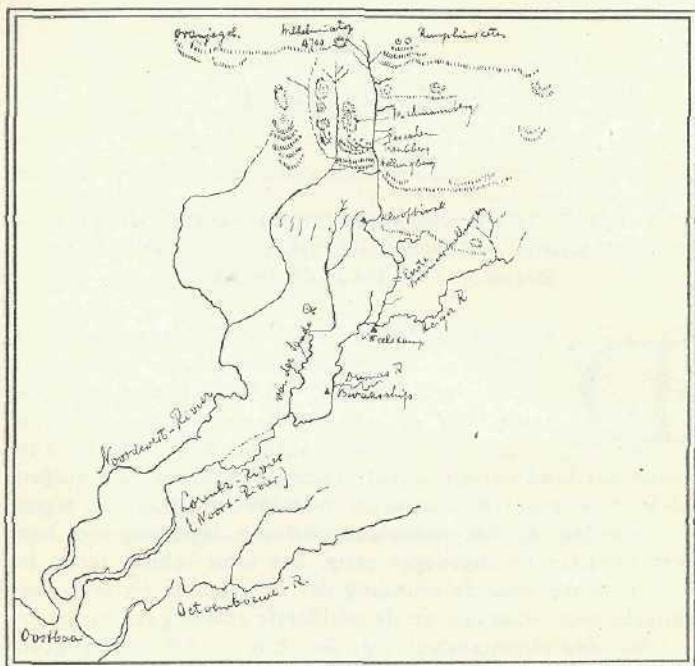
AANKOMST OP DE NOORDRIVIER OF LORENTZRIVIER. —
KENNISMAKING MET DE PAPOEA'S. — ONS EERSTE
BIVAK. — DE DAJAKS IN ACTIE.

DEN 6en September om half 10 in den ochtend hebben we dan eindelijk het beloofde land in zicht. Aanlokkelijk ziet het er niet uit: een lage kust, die als een flauwe lijn den horizon begrenst, zware laaghangende regenwolken boven het land in een ietwat mistige atmosfeer. We volgen de kust op grooten afstand in oostelijke richting tot, tegen den middag, na het passeeren van een landtong met een zeer kenbaar boomgroepje erop, het land schijnt terug te wijken en we voor de monding der drie groote rivieren zijn aangekomen, waarvan we de middelste zullen gaan opvaren.

Voor den commandant van de „Edi” is dit terrein geen terra incognita meer, want behalve verschillende exploratie-tochten, heeft hij ook de twee Lorentz-expedities de rivier opgebracht. Toch moet nog veel voorzichtigheid in acht genomen worden, want voor de baai ligt een groote modderbank, de Providentiaal-bank, welke slechts enkele diepere geulen bezit, die tot de riviermondingen toegang geven. Weliswaar zijn deze geulen bekend, maar sedert de drie laatste jaren kan er heel wat door aanslibbing veranderd zijn, zoodat de „Edi” maar eerst eens op verkenning uitgaat.

Den volgenden ochtend is alles leven en bedrijvigheid aan boord. Om zes uur al is de „Arend” met een korten manillatros aan de „Edi” verbonden en al loodende gaat de flotille nu langzaam de baai in. Aan de Zuidelijke landtong zien we nog een baken van het exploratie-detachement, om half

Het stroomgebied van de Noord-(Lorentz-)rivier met het omliggende bergland.

tien passeeren we ook de meer landinwaarts gelegen Noordelijke landtong en kunnen nu zeggen dat we op de rivier zijn.

Ofschoon voor menschen als wij, die een lange zeereis achter den rug hebben, een aangename afwisseling, is de reis op den benedenloop van een tropische rivier in het algemeen vrij eentonig. Vooral als door de enorme breedte weinig detail te zien is, gelijken alle rivieren op elkaar. In de nabijheid van de zee doet het zoutwater nog zijn invloed op de vegetatie gelden en vormen de rhizophoren en andere mangrove-planten de typische vegetatie. Doch vrij spoedig verandert het tooneel en zijn de oevers begroeid met de in Nieuw-Guinea zoo talrijke en typische Pandanen, met Sagopalmen, Rottan en hoogstammige, slanke palmen. Daartusschen staan natuurlijk nog talrijke loofboomen, die niet zoo gemakkelijk thuis te brengen zijn. In een boom hangen massa's kalongs, groote vruchtenetende vleermuizen; een stoot op den misthoorn doet ze verschrikt opvliegen. Het zijn er duizenden en nog eens duizenden, die als een groote wolk al rondzwermende boven den boom blijven hangen. Een paar koekoessen, groote buideldieren, klimmen in een boom rond en maken geheel den indruk van apen. Deze laatste zal men echter in Nieuw-Guinea vergeefs zoeken.

Hoe hooger we de rivier opkomen, des te meer blijkt het dat we bijzonder hoog water getroffen hebben. Bijna overal is de oever overstroomd; zoover men het bosch kan inzien, staat alles blank. Voor de navigatie is dat een voordeel; zonder eenige hindernis stoomt de „Edi” met *flinken gang* de rivier op, keurig zwaait de „Arend” in de bochten achter ons aan; als dat zóó doorgaat maken we een mooien dag.

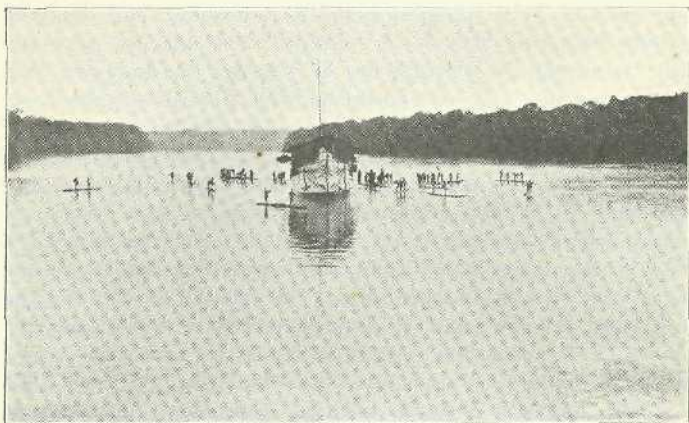
De Papoea's laten zich voorloopig niet zien, geheel in tegenstelling met vroegere expedities, toen ze zich al dicht bij den mond vertoonden. Slechts hier en daar staat aan den oever een enkel vervallen afdakje, maar het wordt bijna half één als aan den linkeroever het eerste groote dorp zichtbaar wordt. Ofschoon we juist aan de rijsttafel zitten,

wordt alles in den steek gelaten om het zwarte ras van naderbij te bekijken. Veel tijd hebben we er niet voor, de „Edi" vaart snel voorbij en de bevolking is blijkbaar voor het grootste deel niet thuis. Bovendien zijn we zoo verrassend snel en ongemerkt genaderd, dat we al lang gepasseerd zijn voor ze eenige booten in de rivier gebracht hebben om ons te volgen. De weinige mannen, die aanwezig zijn, laten een luid gebrul hooren als we voorbijvaren, stappen vlug in een boot en trachten de „Arend" te naderen, maar al die werkzaamheden nemen te veel tijd in beslag en bij de snelheid van onze vaart kunnen ze het verlorene niet meer inhalen. Een hevige regenbui, die een uurtje aanhoudt, doet ze spoedig in de verte verdwijnen. Omstreeks twee uur wordt een ander dorp gepasseerd. Hier zijn de menschen er vlugger bij, ze hebben ons al zien aankomen en bovendien is de kampong beter bevolkt. In een oogwenk is een aantal booten bemand en al joelende en brullende gaat een groote flottille achter de „Arend" aan. Zoodra ze bemerken, dat we te snel gaan, stappen ze in elkaars booten over om een geringer aantal beter te bemannen. Zoo wordt de bemanning van booten, die oorspronkelijk uit zes personen bestaat, tot ongeveer twaalf man versterkt. De leege boot laat men maar drijven; bij het oplopende water gaat die vooreerst toch niet verloren. In de rechte stukken verliezen ze op ons, maar telkens als we in een bocht vaart minderen en bovendien wegens de grootere diepte de buitenbocht moeten nemen, winnen ze voldoende om de „Arend" weer te naderen.

Er wordt door middel van voorwerpen, die men aan een touw neerlaat, een levendige ruilhandel gedreven, waarvan ik op de „Edi" natuurlijk nog niet de finesse zien kan. De Papoea's zijn voor het stoomschip, waarvan ze het gestamp der machines kunnen hooren, wat bevreesd, zoodat ze liever wat uit de buurt blijven. Zoo varen we met de tierende bende achter ons nog een uurtje door, maar ten slotte raken we ze toch kwijt, vermoedelijk worden ze moe, mogelijk ook komen ze op het gebied van een ander dorp, waar ze uit vrees voor hun hoofd zich liever niet vertoonen. Tegen vijf

uur gaan de beide schepen eindelijk ten anker, beneden een groote kampong vlak bij de monding van een der grootste zijrivieren van de Noordrivier, de Van der Sande-rivier. We liggen nog niet stil, als een reusachtige flottille uit het dorp komt aanzetten. De booten naderen als een groote phalanx, voorop een kleine boot waarin ook een vrouw gezeten is, en waarin een man onder luid geschreeuw afwerende bewegingen met de handen maakt. Blijkbaar is het zijn bedoeling ons in kennis te stellen met de vredelievende stemming der bevolking; vermoedelijk is om die reden ook in de voorste boot een vrouw meegenomen. Het is tenminste daarna gebleken dat geen van de andere booten vrouwen bevatte. Als ze zich ervan overtuigd hebben, dat we niet meer vooruitgaan, nadert de geheele vloot en spoedig zijn beide schepen aan alle kanten omringd door tientallen booten, waarvan de opvarenden onder het bekende luide geschreeuw en gebrul een levendigen ruilhandel beginnen. Thans is er volop gelegenheid de menschen wat nauwkeuriger te beschouwen; ik zal ze daarom wat nader beschrijven.

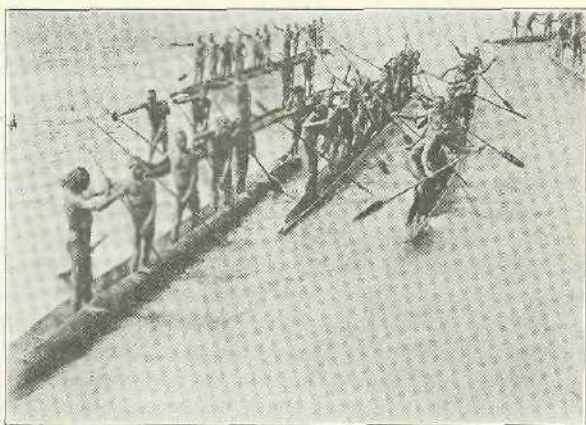
Als vredelievend staat de bevolking van de Zuidwest-kust niet bekend. Reeds Carstensz heeft op zijn reis in 1623 veel met hen te stellen gehad. Toen de schepen „Arnhem” en „Pera” zich in de eerste dagen van Februari dicht bij de kust bevonden, ging Dick Melisz., de kapitein van de „Arnhem”, met 15 man in een sloep naar land om te visschen. Nauwelijks was men aan wal, of de sloep werd door een menigte inboorlingen overvallen, waarbij 9 matrozen het leven lieten; de anderen konden zich nog bijtijds redden. Dirck Melisz zelf werd zwaar gewond aan boord gebracht en stierf den volgenden ochtend. De rivier waar de overval plaats had kreeg op de kaart den naam van „Doodslagersrivier”. De aanraking, die G. F. Pool en P. Pietersz. in 1636 met dezelfde bevolking had, was al even weinig vriendschappelijk. In de buurt van de tegenwoordige Tritonbaai zag men een riviermond en een strand waarop eenige hutten stonden. Pool gaf bevel om twee sloepen te bemannen en het nieuwe land nader in oogenschouw te gaan

Photo Pulle.

Ill. 6a.

Papoea-booten omringen de „Arend”.

Idem

Ill. 6b.

Kennismaking met de Papoea's.

nemen. Juist was de bemanning van een der booten, waarin zich ook Pool bevond, aan land gegaan, of een honderdtal inboorlingen „zwart van huid als de Kaffers van Angola" kwam uit het bosch te voorschijn en deden een hagel van pijlen en speren op de blanken neerdalen. Terwijl allen naar de boot vluchtten, kwamen Pool en een koopman te vallen en werden gedood. Alles ging zoo vlug in zijn werk, dat de andere sloep, die in de nabijheid was geen gelegenheid had hulp te bieden. Deze rivier kreeg den naam van Moorde-naars-rivier. Deze beide namen leggen al sedert de 17de eeuw een niet zeer vleiend getuigenis af van den aard der bewoners van de Zuidwestkust. Zoowat alle explorateurs hebben met hen te stellen gehad, en dat ze ook nu nog niet veel veranderd zijn, bewijst het groote aantal schedels, dat ze in voorraad hebben.

Het sterk verwijde achterhoofdsgat van die schedels toont aan, dat ze op sneltochten verkregen zijn. Koppensnellen is een gebruik, dat vrijwel aan alle Papoeastammen eigen is, maar aan de Noordrivier verkeert het blijkbaar nog in een bijzonder primitief stadium. We kregen ten minste nooit versierde schedels te zien, zooals aan de Zuidkust, in de buurt van Merauke, waar men de huid weer over den schoongemaakten schedel heentrekt, het gezicht wat bijwerkt, de oogholten opstopt en de haren en neus met rottan versiert. Aan de Noordrivier vertoont men den schedel alleen, zonder onderkaak en zonder eenige versiering, meest een aantal bij elkaar aan een rottankoord geregen.

De volwassen mannen, die we te zien krijgen, zijn meest flink gebouwd, en maken op het oog zelfs den indruk van groot te zijn. Doordat ze naakt loopen, schijnen ze echter langer dan ze in werkelijkheid zijn. De huidkleur is meest zeer donkerbruin, niet zoo zwart als die van een neger, maar veel donkerder dan van het Maleische type, ofschoon er wel eens een lichter exemplaar tusschen door loopt. Het zeer stijf- en fijn-gekrulde haar wordt kort gedragen; de langharige kroeskoppen, waarmede men wel eens het type Papoea afbeeldt, komen in deze streek niet voor. Meest is

het haar aan de zijkanten van het hoofd en boven de ooren met een bamboemesje kort afgeschoren. Bij jonge mannen zag ik dikwijls korte eindjes rottan in de haren gevlochten. Ze hebben soms een halssnoer om, bestaande uit een soort van touw, aan welks onderreinden een schelp of eenige varkenstanden op de borst hangen. Daarbij komt dan nog een rottanband om den bovenarm, waartusschen een beenen mes of dolk gestoken is en een zeer dikke rottanmanchet om den pols, om dezen tegen den terugslag van de boogpees te beschermen. Hiermede is dan ook het geheele Papoeatenue beschreven. Verdere kleeding wordt niet gedragen, slechts enkelen hebben een tand of een casuarispen, soms ook een stukje rottan door het neustusschenschot gestoken. Het zijn dus „naaktloopers” in den meest absoluten zin van het woord, iets wat slechts bij zeer weinig volken voorkomt.

De vrouwen zijn iets meer gekleed, ze dragen een band om het middel, aan welks voorzijde een klein driehoekig lapje, vermoedelijk van boomschors, bevestigd is. De gelaats-trekken zijn zeer grof, en gelijken slechts zelden op die van het negertype, eerder zou men er een semitisch type in herkennen. De neus is dan ook niet breed en plat zooals een negerneus, maar groot, wat gekromd en flink vooruitstekend.

Wat na de menschen zelf het meest opvalt, is de wijze, waarop ze zich over het water bewegen. Hun booten zijn uitgeholde boomstammen, niet verbreed en van boorden voorzien, zooals bij hoogerstaande rivierbewoners, b. v. Indianen, boschnegers en Dajaks, maar zeer smal, zoodat men er den oorspronkelijken cilindervorm van den boom nog in herkennen kan. In dergelijke booten staan de mannen met behulp van wel 4 M. lange pagaaien te roeien. De boot is echter zoo smal, dat de voeten vóór elkaar moeten gezet worden. Al naar de grootte van de boot wisselt het aantal roeiers, acht is een véél voorkomend aantal, ik heb ook booten gezien, waarin er 16 stonden en zelfs zijn er opgemerkt met 19 roeiers. In het begin lijkt het vreemd, dat de menschen niet zitten; bij eenig nadenken ziet men echter

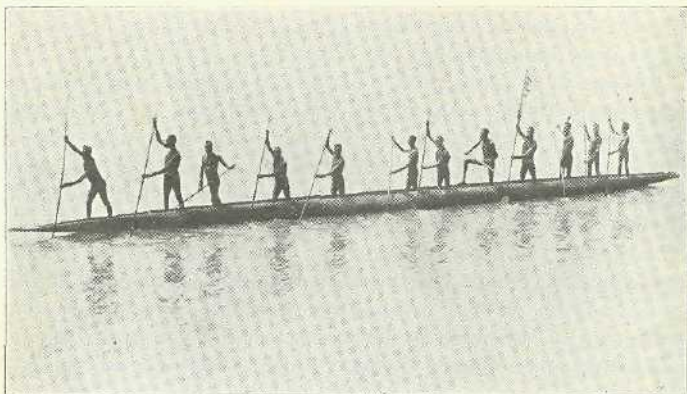
spoedig in, dat de staande houding gemakkelijker het evenwicht doet bewaren, dan de zittende.

Bij een dergelijken ronden vorm van de boot is de kans op kantelen buitengewoon groot, er is dus een vrij krachtige spierwerking noodig om haar in evenwicht te houden. Deze spierwerking nu kan gemakkelijker verkregen worden door de beenen, dan bij een zittende houding door het bovenlijf alleen. Bovendien levert de lange pagaaï een goed steunpunt op het water, ook kan wegens den grooteren hefboom, waaraan gewerkt wordt, de voortstuwingskracht aanzienlijker zijn. Toch is er een reusachtige oefening noodig om het evenwicht te bewaren. De Papoea's leeren het natuurlijk van hun jeugd af en voeren de bewegingen ten slotte even onbewust uit als een Europeaan, die op een rijwiel zit.

Aan versiering wordt niet veel gedaan, de pagaaïen zijn soms wat besneden, de steel is vaak met veeren en zaden versierd. Ook aan de booten wordt wel eenige zorg besteed, doordat er een smalle rand van primitief snijwerk op is aangebracht. Dikwijls ziet men breede roode banden dwars over de boot heenloopen en zijn de boorden versierd met kleine bosjes gras. Maar daar blijft het dan ook bij.

Het is duidelijk te bemerken, dat de Papoea's al vaker bezoek hebben gehad. Toen de Oostbaai in 1904 voor het eerst bezocht werd, merkte men een eigenaardig gebruik op, n.l. het werpen van een wit poeder uit dunne kokers hoog de lucht in. Op een grooten afstand maakt dat den indruk of er een schot wordt afgevuurd, zonder dat de knal volgt. Reeds Kolff in 1826 en Modera in 1828 vermelden dat gebruik van de Zuid-Westkust; men heeft het meestal aangezien voor een soort van bezwering, of om mogelijk kwade invloeden van het vreemdelingen-bezoek te weren. De bevolking scheen dat nu niet meer noodig te achten, het stofwerpen werd tenminste ditmaal geen enkelen keer gezien. Vooral tijdens het bezoek van het exploratie-detachement in 1908 schijnen de menschen zich reeds wat aan de vreemde indringers gewend te hebben; het Maleisch woord „piso" voor mes hoort men ieder oogenblik en zelfs schijnt het me

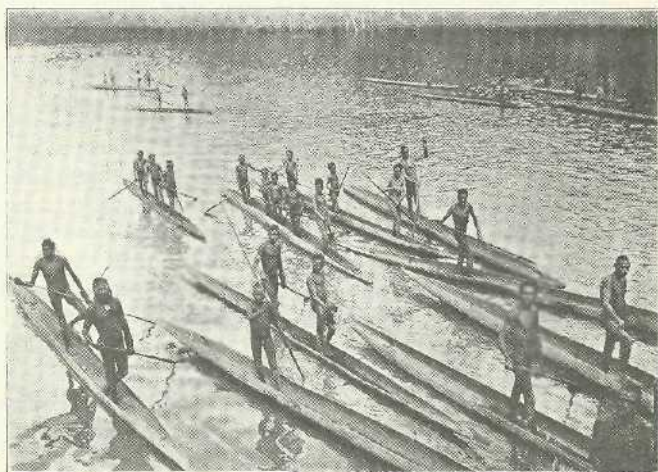

Photo Palle.

Een groote Papoeaboot.

Ill. 7a.

Idem.

„Vriendschappelijke bedoelingen!”

Ill. 7b.

dat ze „ambil piso" roepen, d.w.z. „neem een mes". Ook het woord „toean" voor „heer" wordt gebruikt, maar uitsluitend tot de Europeanen.

Het verwondert me daarom, dat ze nog geen Maleisch woord voor „bijl" kennen, het in hun oogen meest begeerlijke voorwerp. In hun eigen taal noemen ze blijkbaar een bijl „sie", en het geschreeuw „sie! sie! sie!", waarbij ze duidelijkheidshalve een hakkende beweging met de hand maken, is oorverdoovend. Johannes Keyts spreekt in zijn reisverhaal bij een Papoea-bezoek van een „ongelooffelyck groot getal menschen, en dat met sulcken getier, dat het verschrikkelyck was om te hooren!" In dat opzicht zijn ze in de laatste eeuwen niet veel veranderd.

Wat ze hebben willen, is ijzer en nog eens ijzer. Ze leggen een waren ijzerhonger aan den dag. Wel accepteerden ze andere voorwerpen, als doosjes lucifers, lapjes katoen etc., maar ze geven er niets voor terug; daarentegen kan men voor een mes eenige bogen met bijbehoorende pijlbundels krijgen, of een lange versierde pagaai, of een uit hout gesneden menschenfiguur, ook wel een steenen bijl. Stalen bijlen houden wij op prijs door er onveranderlijk een „ofoe" (d. i. een varken) voor te eischen, waarbij we door een duidelijk gebaar aanduiden, dat het géén biggetje mag zijn. Ofschoon ze telkens beloven er een te zullen gaan halen, schijnen ze achteraf den prijs toch wel wat hoog te vinden, het varken verschijnt tenminste niet.

Het is eigenaardig, dat bij de eerste aanraking met die menschen in 1904 metaal wel bekend was, al was er ook geen enkel stukje in hun bezit. Men moet wel aannemen, dat nu en dan, doch hoogst zelden, een stuk metaal door reizen of door sneltochten in de streek verzeild is geraakt, misschien eeuwen lang het kostbaarste bezit van een dorp heeft uitgemaakt, totdat het eindelijk geheel verteerd en opgebruikt was. Nu er gelegenheid is, die nuttige stof in groote hoeveelheden te verkrijgen, kent de hebzucht geen grenzen. Telkens als de koop gelukt is, gaat er uit de boot een luid gebrul op; soms ook een korte vreugdezang, en intusschen gaan de

anderen steeds door met hun gehuil en gejoel en hun geschreeuw van „sie, sie, sie!”

Het is een helsch kabaal, waaraan gelukkig tijdelijk een eind wordt gemaakt als de motorboot van de „Edi” te water wordt gelaten. Verschrikt stuift alles uit elkaar, als het vreemde vaartuig, dat geluid maakt, rook uitblaast, en zonder dat iemand het voortbeweegt, met groote vaart over het water rent, op hen afkomt. Erg bang zijn ze er niet voor, want nauwelijks staat de motor stil of allen komen weer naderbij. We zijn dankbaar als de duïsternis om zes uur aan het kabaal een einde maakt, doordat de eene boot na de andere de kampong gaat opzoeken. Den geheelen nacht schijnt er een groot feest in het dorp gevierd te worden, gezang met accompagnement van trommen dringt tot ons door, gelukkig niet luid genoeg om ons uit den slaap te houden.

Wij blijven den volgenden ochtend bij de Van der Sande-rivier liggen. Er bestaan nl. plannen, om die rivier te verkennen, om een meeningsverschil tusschen den topograaf van de vorige expeditie en het exploratie-detachement tot oplossing te brengen. Daarvoor moet de Van der Sande-rivier met de motorboot zoo ver mogelijk opgevaren en dan verder met Dajakprauwen onderzocht worden. Het allereerst moeten dus de Kajans aan het werk gezet worden, om groote boomen te zoeken, waaruit de booten vervaardigd moeten worden. Een voorloopig onderzoek in de buurt van onze ankerplaats heeft geen succes, een tweede tocht, een uur varens de rivier op al even weinig; er zijn slechts twee bruikbare boomen gevonden. Er zit dus niets anders op dan vooreerst maar naar het Bivak-eiland te verhuizen, waar meer kans op het voorkomen van groote boomen bestaat. Blijkbaar hebben de Papoea's er hier al de grootste exemplaren voor hun eigen booten uitgehaald en bovendien is moerassig terrein in den regel niet de geschikte groeiplaats voor woudreuzen.

Den geheelen dag hebben we nog druk bezoek van Papoea's en het ruilen gaat onverminderd door. Het

grootte varken hebben we echter nog niet te pakken kunnen krijgen. De inboorlingen leggen een verwonderlijken handelsgeest aan den dag, geheel in overeenstemming, zij het dan ook niet in verband, met hun semitisch voorkomen. Geen koop wordt gesloten, of de koper moet zich ervan overtuigd hebben, dat het aangeboden artikel goed bruikbaar is. Ik probeer mijn bedorven fotografische platen aan den man te brengen door ze voor een spiegel te laten doorgaan, maar de Papoea's vliegen er niet in. Tegen den middag verschijnt er een deputatie in den vorm van een stckouden man, die aan boord van de „Edi” komt en een lange speech tegen me afsteekt, waarvan ik natuurlijk geen syllabe versta. Ik beantwoord die beleefdheid door hem een evenlang verhaal in het Nederlandsch te doen, waarover hij niet weinig verbaasd is. De commandant maakt echter een eind aan de vertooning, door den ouden heer van boord te jagen. Onze geweren zijn hun heel goed bekend, zoodra we er een laten zien, maken ze afwerende bewegingen met de handen; een revolver is echter wat nieuws, maar als er een schot afgaat, begrijpen ze er genoeg van.

Tegen 9 uur van den volgenden ochtend gaat de „Edi” onder stoom en passeeren we nu van zeer nabij het dorp, waarvan ik thans wat photo's kan maken. De huizen bestaan uit boomstammetjes, met een dak van palm- en padanbladeren. Op eenige hoogte boven den grond is er een vloer ingemaakt, waarop de familie huist. Dikwijls steekt de vloer een eind buiten den wand uit, vooral bij de groote huizen. Daardoor ontstaat er een soort van gaanderij om het huis heen boven den grond, waarop we vrouwen en kinderen, maar ook honden en varkens zien rondloopen. Veel plaats om zich te bewegen hebben de menschen trouwens niet, want het geheele dorp bestaat slechts uit één rij huizen op een natuurlijken dam langs de rivier gebouwd; daarachter begint direct het moeras. De bewoners moeten dus óf in hun huizen, óf in de booten wonen en komen vermoedelijk alleen bij den sago-oogst of bij snelpartijen op het land, of liever in den modder.

Photo Palle.

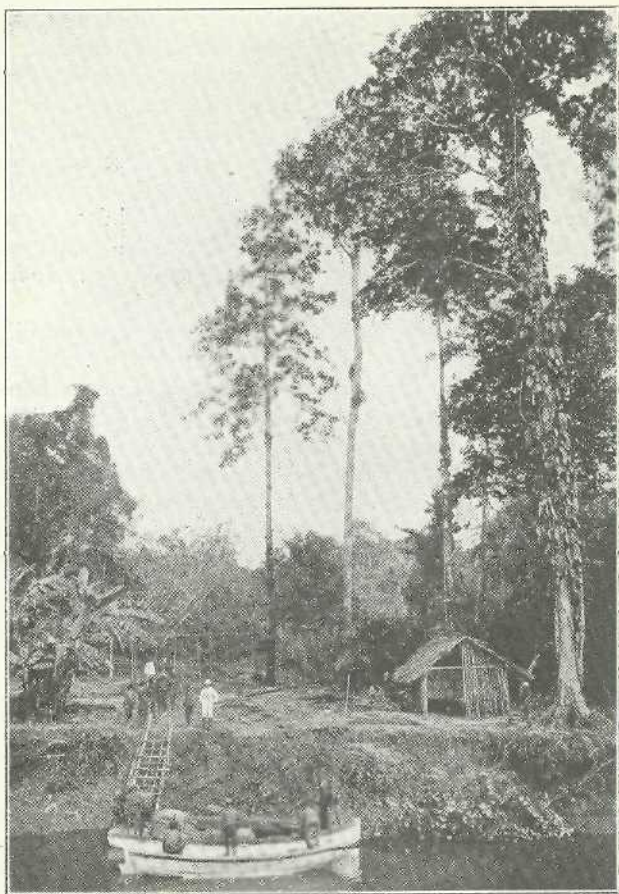
Een Papoeadorp aan de Noordrivier.

Ill. 8.

We zijn nu in een veel moeilijker vaarwater gekomen. De Van der Sande-rivier voert een massa water aan, zoodat direct boven de samenvloeiing de Noordrivier belangrijk smaller wordt, en, wat voor de navigatie nog minder aangenaam is, ook veel bochtiger. Het kost vaak heel wat zee-manschap om met een schip op sleep de scherpe bochten om te zwaaien, maar alles loopt toch zonder ongelukken af, al komen we nu en dan ook angstig dicht bij den oever. Aan een klein zijriviertje passeeren we nog een dorp, waarvan de bewoners ons niet hebben zien aankomen, zoodat zij natuurlijk het nakijken hebben.

Tegen half één hebben we onze toekomstige verblijfplaats in zicht. Op een zeer breed punt van de rivier, waar deze een groote wijde bocht maakt, komen de beide schepen ten anker, dicht bij den hollen en dus steilen en vrij hoogen rechteroever. Aan den linkeroever, aan den bollen kant, ligt een eilandje, het Bivak-eiland, dat bij hoog water door een smal rivierarmpje van den oever is gescheiden; daarvoor, dus nog iets meer naar het midden van de rivier, een tweede, véél kleiner eilandje, dat tijdens vorige expedities het punt is geweest, waar de astronomische plaatsbepalingen werden verricht en dat daarom „Waarnemingseiland" gedoopt is. Van daaruit steekt bij laag water nog een groote zandbank ver de rivier in, zoodat het maar zaak is, met groote schepen niet te dicht onder den linkeroever te komen. Op het Bivak-eiland hebben de vorige expedities haar hoofdbivak betrokken; het heeft echter het bezwaar, dat het bij hoog water wel eens overstroomd wordt en bovendien van het bivak-schip af nogal lastig te bereiken is. Daar het bovendien voor de groote hoeveelheid menschen, die we bij ons hebben, te weinig ruimte aanbiedt, besluiten wij ons bivak op den rechteroever te maken, die hoog is en vermoedelijk niet zal overstroomen, en het voordeel aanbiedt slechts 30 à 40 M. van het bivak-schip verwijderd te zijn.

De Dajaks zijn intusschen een eind bovenstrooms naar boomen gaan zoeken om booten te maken en zijn zoo gelukkig er spoedig zes te vinden, die direct omgekap

Photo Versteeg.

Ill. 9.

Het bivak bij Bivakeiland in aanbouw (links het
geraamte van de groote goederenloods, rechts
het benzinehuisje).

worden. De dwangarbeiders zijn ook aan het werk gezet en moeten het terrein voor het a.s. bivak schoonkappen. Zoo heerscht er al direct leven en bedrijvigheid en kan ook het verzamelwerk een aanvang nemen. De medicus-zoöloog en ik gaan dus al gauw eens een voorloopig kijkje in het bosch nemen. Dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan, want de oevers bestaan bij laag water uit een dikke grijze modderpap, waarin men geheel met de beenen wegzinkt en waaruit men zich zonder hulp niet meer loswerkt. Gelukkig helpen de Dajaks ons wat, door eenige boompjes te kappen en die op den oever te leggen. Als ik eindelijk zoover ben, dat ik vasten grond onder de voeten heb, raak ik per ongeluk een wespennest aan, waarvan eenige bewoners me gevoelig in de hand steken. De eerste kennismaking is dus niet gelukkig.

Het oerbosch is buitengewoon dicht. Zooals de meeste tropische wouden zeer rijk aan boomen, maar dan ook boomen van alle denkbare afmetingen, van kiemplanten van een enkelen decimeter hoog met alle tusschenstadiën tot de grootste woudreuzen toe. Daartusschen een massa lianen, rottan, en op den bodem tallooze varersoorten, gemberachtige planten met reuzenbladeren, een enkele palm en veel mossen op alle stammen. Alles bij elkaar een natte, muffe boel en voor den botanicus, zooals bijna ieder regenwoud, een ware wanhoop, wegens de groote eentonigheid en de schaarschte aan bloeiende planten, waar het toch in de eerste plaats om te doen is. Gelukkig maken de varens het nog wat goed.

Tegen den middag gaan we aan den anderen oever nog eens het bosch in, en kappen een pad totdat we op een sago-moeras stuiten. De sagopalm groeit nl. bij voorkeur op uiterst moerassigen bodem, en komt dan zeer talrijk voor. Maar wee den reiziger, die in zulk een moeras verzeild raakt. Slechts door op takken, omgevallen boomen of afgevallen bladeren van den sago-palm te stappen, kan hij een eindweegs doordringen. Bij elken misstap gaat hij op zijn minst tot aan de knieën in de weeke modderpap en wanneer hij niet heel goed op zijn weg let, is hij in korten tijd

absoluut de richting kwijt. De Papoea's maken dan ook vaak knuppelwegen in die moerassen, waaruit ze hun hoofdvoedsel, de sago, halen.

Een groot voordeel van de ligplaats van ons bivak-schip is het voortdurend gezicht op het bergland. Juist over de rivier zien we het panorama door den grilligen kam van den Rumphiusketen afgesloten. Van de brug van de „Edi" en trouwens ook van Waarnemingseiland uit is het uitzicht nog veel opwekkender; bij helder weer is daar de Wilhelminatop te zien. Dien avond van 9 September blijkt het bergland tegen zonsondergang zeer helder te zijn; de meesten van ons krijgen thans voor het eerst den sneeuwtop te zien, zij het ook nog op een afstand van 82 K.M. De ondergaande zon verlicht fel het meest Westelijke sneeuwveld, dat met de grijze lucht en het door het avondlicht roodachtig gekleurde gesteente een scherp contrast vormt. Het gezicht is meer eigenaardig dan indrukwekkend; voor den laatsten term, die in dit verband nogal eens met voorliefde gebruikt is, zijn de sneeuwvelden ten opzichte van het reusachtige bergland veel te klein.

De Dajaks, die het verblijf op de „Arend" al lang te benauwd vinden, hebben langs den oever de expeditietenten opgeslagen, waarin ze uitstekend behuisd zijn. Een bezwaar is alleen, dat de bodem zoo verbazend modderig is; daarom worden in het geheele kamp z.g. knuppelwegen aangelegd, terwijl ieder tent een vloer van boomstammetjes op eenige hoogte boven den grond heeft.

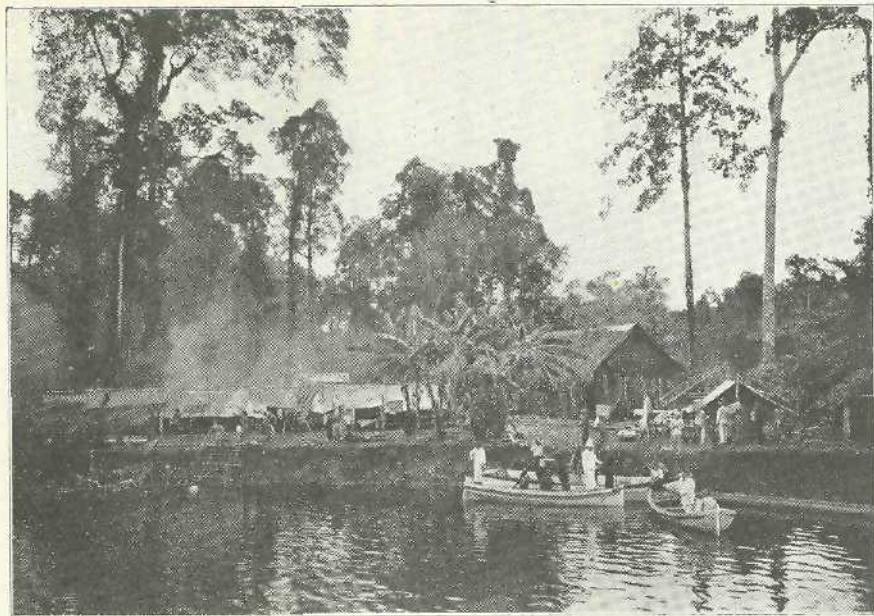
Den 16den September beginnen we eindelijk van onze motorboot te profiteeren. We hebben namelijk van de directie der marine in bruikleen gekregen een bijzonder gebouwde boot: zeer breed maar met een platten bodem, waardoor de diepgang met twee ton lading slechts één voet bedraagt. Het vaartuig wordt voortbewogen door een viercylinder Brookes-motor, en heeft een schroef, die in een gleuf in den bodem gelegen is, waardoor de kans van beschadigen tegen boomtakken of stammen onder water zeer gering wordt. Vorige expedities maakten altijd gebruik

van stoomsloepen, maar deze hebben het nadeel van hun grooteren diepgang en van een gebrek aan laadruimte wegens het grootere volume van machine en brandstof. Daardoor kunnen ze alleen gebruikt worden voor rivierverkenningen en om te sleepen, terwijl onze motorboot, die ondanks zijn loggen bouw toch nog zes mijl kan loopen, zelfs twee tot drie ton lading en een menigte menschen kan innemen.

Het wordt nu eerst zaak om te zien tot hoever de motorboot komen kan. Twee punten komen daarvoor in aanmerking: Van Weelskamp, dat in rechte lijn 19 K.M. verwijderd ligt aan de samenvloeiing van de Reigerrivier en de Lorentzrivier of Regeneiland, een vrij groot eiland in de rivier, dat nog vijf K.M. hemelsbreedte boven Van Weelskamp ligt. Van Regeneiland uit zou het eindpunt van den riviertocht misschien in één dag bereikt kunnen worden, van Van Weelskamp af is dat echter niet mogelijk. Zoo vertrekt in den ochtend van 16 September onze detachementscommandant met elf soldaten, een korporaal en een sergeant benevens vijf en twintig dwangarbeiders per motorboot naar boven om op een van de beide punten een loods te bouwen, waarin de goederen, die de motorboot in de eerstvolgende weken zal aanvoeren, geborgen en van daar per Dajakbooten verder naar boven doorgezonden moeten worden. Intuschen zijn er reeds zes Dajakprauwen klaar en vier nieuwe onderhanden, zoodat onze vloot spoedig een belangrijke uitbreiding zal ondergaan.

Er zijn helaas onder de Kajans nogal wat invaliden. Om mogelijke pokziekten te voorkomen, zijn ze bijna allen te Soerabaja gevaccineerd. De daardoor veroorzaakte wondjes zijn echter bij velen sterk geïnfecteerd, vermoedelijk vaak door hun lange haren, die hun over schouder en bovenarm hangen en zoo met de wonden in aanraking komen. Velen loopen nog met hun arm in een groot verband, maar het ergste is gelukkig al voorbij.

Nu het bivakship ontruimd is, gaan de passagiers van de „Edi” allen op de „Arend” over, d. w. z. de inlandsche

Photo Versteeg.

Het bivak bij Bivakeiland in October 1912.

III. 10.

arts en ik, want de detachementscommandant is reeds vertrokken en de geoloog prefereert het aan wal te slapen en zijn hut op het Bivakschip voor zijn bagage te reserveeren. Hij treft het echter al even slecht als te Koepang, ditmaal doordat een hevige nachtelijke stortbui met fellen wind zijn tent binnendringt en hem op zijn veldbed doornat maakt. Op de „Arend” hebben we daarvan geen last. Het geheele schip heeft een doorlopend gegalvaniseerd ijzeren dak, dat, om bij zon de sterke straling tegen te houden, op een dak van gevlochten bamboe ligt, zoodat men zelfs aan dek niet nat kan worden. Nu ik wat langer verblijf ga houden op de „Arend” en het schip niet meer zoo vol menschen en wat schoongemaakt is, valt het erg mee. Oorspronkelijk was het een gekoperd houten schroefstoomschip van de Gouvernementsmarine. In 1906 is het voor dezen dienst afgekeurd en is het bestemd tot loodsstationsschip, daarna heeft het van 1909—1910 als bivakschip dienst gedaan tijdens de tweede Zuid-Nieuw-Guinea-expeditie, is ten slotte een tijdlang logeerschip geweest en ligt nu voor de tweede maal in de Noordrivier ten anker. Na de afkeuring voor den dienst heeft men het geheel ontlast van machines, ketels, as en schroef en is de daardoor vrijgekomen ruimte tot laadruimte geworden en voor een ander deel ingenomen door watertanks.

Het kampanjedek is onze voornaamste verblijfplaats. De groote tafel in het midden dient als eettafel en wordt tusschen de maaltijden door den zoöloog in beslag genomen, op gevaar af dat nu en dan wat arsenikzeep, die voor het prepareeren van vogels dient, in de soep terecht komt of een hagedis tusschen de runderlapjes verzeild raakt. Overigens is er op het bruggedek nog ruimte voor den mantri van den botanischen tuin, die hoofdzakelijk de vogelhuiden prepareert, terwijl ik ook mijn botanische werkzaamheden op het bruggedek verricht. Alles bij elkaar genomen is de „Arend”, nu het schip wat schoongemaakt is, een zeer geschikt verblijf, verkieselijk boven een tent in het modderige bivak op den wal. De bezwaren, die ten deele ook het

oeverbivak aankleven, zijn gelegen in de al te groote hoeveelheden insecten bij dag en bij nacht, een omstandigheid waarover zich zelfs de zoöloog niet verheugt. Reeds bij het passeeren van het eerste Papoea-dorp op de rivier heeft een groote massa gewone huisvliegen als ongenooide gasten hun bivak op ons bivakschip opgeslagen, en dat aantal is in eenige weinige dagen op onrustbarende wijze vermeerderd. Toen we hier onze definitieve ankerplaats hadden ingenomen en de Dajaks nog aan boord waren, was alles zwart van de vliegen, de soep, de rijst, de koffie steeds gekruid met het vieze gedierte. Sedert de Dajaks het bivak aan den wal betrokken hebben, is op het schip de plaag wat verminderd, maar aan land gaat de vermeerdering nog steeds haar gang. De dieren zijn zulke hardnekkige vervolgers, dat ze 's morgens in groote zwermen met de Dajaks in de motorboot meegaan naar het bosch, de menschen tijdens het bootenmaken den geheelen dag hinderen en dan tegen den avond de reis naar het bivak weer mee terug maken. Daar hebben ze een uitstekende verblijfplaats onder de tenten, tegen den avond, als de muskieten wakker worden. Van de laatsten hebben we twee soorten aan boord, de *Culex* en de *Anopheles*; de laatste is een malaria-overbrenger en moet dus zooveel mogelijk geweerd worden. Ieder die aan den wal slaapt heeft daarom een klamboe of muskietengordijn. Op de „Arend” zou dat eigenlijk niet noodig zijn omdat alle patrijspoorten en alle ingangen van hutten en salon kunnen afgesloten worden met ijzergaas. Deze methode is ons echter niet secuur genoeg, daar er bij het binnengaan in de hut, toch altijd vrij veel kans is, dat er muskieten meegaan. We gebruiken dus allen ook een klamboe boven onze kooien. Een andere dierlijke bewoner van het bivakschip is de kakkerlak, een extra groote soort, die alles stuk knaagt wat hem eetbaar toeschijnt; verder een uiterst kleine roode mier, die regimentsgewijs langs de wanden der hutten wandelt en wel eens in de kooi verzeild geraakt, waar hij den slapende gevoelig kan bijten. Deze beestjes geven echter het voordeel dat ze alle dierlijke stoffen naar hun verblijfplaats meeslee-

pen. Ik heb vaak 's avonds op den vloer van mijn hut een kakkerlak tot pap getrapt, maar steeds was den volgenden ochtend de vloer zoo schoon, alsof er nooit een kakkerlak gelegen had.

Niet iederen avond, maar toch vaker dan ons lief is, krijgen we bezoek, hetzij van vliegende mieren of van zeer kleine vliegjes. De laatsten zijn zoo buitengewoon talrijk, dat het onmogelijk is, dicht bij de lamp te zitten, waar ze bij miljoenen den dood vinden. Tegen den na-avond kan men van de tafel onder de lamp de doode diertjes bij liters opscheppen.

Een zeer lastige parasiet die we gelukkig op het schip niet hebben, maar aan land des te meer, is een uiterst kleine vuurroode mijt, een diertje dat zich door alle kleeren heenwerkt en zich in de huid nestelt, waar het een roode, sterk jeukende bult veroorzaakt. Het beestje is zoo klein, dat alleen een geoefend oog het midden in de bult kan ontdekken. Voor onzen chef, den medicus en mij zijn de diertjes geen onbekenden. We hebben er in Suriname, waar ze patattenluizen genoemd worden, maar al te goed mee kennis gemaakt. Het schijnt echter dat ze overigens weinig in den Indischen Archipel voorkomen, want noch dwangarbeiders noch Dajaks kennen ze. Die menschen begrijpen niets van de bulten en jeuk, kunnen de dieren op hun donkere huid niet onderscheiden en komen herhaaldelijk vragen, waar die jeuk toch vandaan komt. De jeukende plekken met joodtinctuur insmeren is een goed middel; wij Europeanen trachten echter liever te voorkomen dan te genezen en smeren onze enkels voor we het bosch ingaan, met een breeden band blauwe zalf in. De beestjes dringen het talrijkst op die plaats tusschen schoen en puttee binnen.

Intusschen is de motorboot teruggekomen; verder dan Van Weelskamp heeft men het niet kunnen brengen, omdat de waterstand in de rivier zeer laag bleek te zijn. De luitenant met zijn hulptroepen zal dus daar maar bivak maken. Onze chef gaat een van de volgende dagen nog eens een kijkje nemen, en vaart nog tot Regeneiland door, maar het

vaarwater is zóó gevaarlijk wegens de vele ondiepten en boomstammen, dat het een gewaagde onderneming lijkt om het magazijn op Regeneiland te maken, te meer daar de tocht nu nog met een Europeesch stuurman gedaan is, maar na het vertrek van de „Edi” een inlander aan het roer moet gaan staan.

Den 18en September verschijnt om de bocht van de rivier een stoomsloep met nog twee booten op sleeptouw, een zeer welkom bezoek, niet alleen omdat we de mail krijgen, maar ook omdat de rest van onze Dajaksche arbeiders arriveert. Het gouvernements-s.s. „Zwaan”, dat thans bij de Van der Sande-rivier voor anker ligt, heeft ze via Ambon naar hier vervoerd. Het zijn 74 Kenja's (één is er te Ambon ziek achtergebleven), die reeds geruimen tijd geleden uit het Boelongengebied zijn vertrokken, maar onbegrijpelijkerwijze zeer lang te Ambon moesten vertoeven, vóór ze naar de Noord-rivier werden overgebracht. Het is merkwaardig zooveel verschil in uiterlijk ze vertoonen met de Kajans. De Kenja's zijn véél lichter van huidkleur, in het algemeen groter en zwaarder gebouwd, hebben minder last van de Dajaksche huidschurft of cascado, maar vallen vooral op door hun sluiker haar en geprononceerd Mongoolsch type, zooals men dat b.v. ook bij Menadoneezen aantreft. Er zijn er bij die men zonder eenig bezwaar direct voor Chineezzen zou houden. Over het algemeen maken ze een beteren indruk dan de Kajans, vooral door hun zindelijker kleeding, die, hoe fantastisch en kleurrijk ook, niet zoo'n samengeraapt zoodje is, als de Kajans bij zich hebben. De lendedoeken van een buitengewone lengte zijn helder en frisch van kleur, tot hel-oranje of licht-paars, maar misstaan toch nooit bij de lichtbruine huid. Sommigen hebben jasjes aan van boomvezels, anderen gewone witte of gekleurde kabaja's; als hoofddekseel is een uiterst breede hoed van pandanbladeren in gebruik, die zowel tot parapluie als tot parasol dient. Sommigen hebben ook een klein van rottan gevlochten hoedje op.

Wat ons echter minder bevalt, is de jeugd van velen der

nieuw aangekomenen. Er zijn er bij die niet meer dan kinderen zijn, en in dat opzicht het nogal aanzienlijke aantal oude heeren onder de Kajans compenseeren. Deze compensatie in jaren is echter allesbehalve een compensatie in kilo's draagvermogen.

De Kenja's bewonen de Kajan- of Boelongan-rivier, welke even bezuiden Tarakan aan de Oostkust uitmondt.

De tweede Lorentz-expeditie had ook Kenja's uit die streek bij zich, zoodat het ons niet verwondert als er zich een vijftal aanmeldt, dat de vorige expeditie heeft meege-maakt.

De beide stammen, Kajans en Kenja's, spreken een verschillende taal, maar gebruiken in den omgang een gemeenschappelijke taal, het Boesang. Het is duidelijk te merken, dat de Kenja's minder met de Maleiers in aanraking komen dan de Kajans; terwijl van de laatsten bijna ieder wat Maleisch spreekt, zijn er slechts enkele Kenja's, die het verstaan, het gevolg hiervan, dat de Koetei-rivier of Mahakam veel meer door Maleiers bewoond is, en er talrijke Maleische handelaars onder de Kajans getrouwd zijn.

Het is wel merkwaardig, dat, ondanks den bestaanden rassenhaat en naijver tusschen de beide groepen van Borneo-menschen, er nooit eenige ruzie ontstaan is. Beiden namen tegenover elkaar een koele beleefdheid in acht, spraken nooit met elkaar dan bij hooge noodzaak, en wilden ook slechts noodgedwongen bij elkaar in één tent slapen, of in één boot roeien. We hebben ze dan ook steeds zooveel mogelijk gescheiden gehouden en hun onderlinge concurrentie is, zooals verder in het verhaal zal blijken, een groot voordeel geweest voor de expeditie.

De „Zwaan" brengt gelukkig ook overigens goede berichten; tot onze spijt ontbreekt echter de verwachte mededeeling van den Resident van Ambon omtrent de tijden waarop de gouvernements-stoomschepen ons zullen bezoeken. We weten dus op geen stukken na, wanneer we weer verbinding zullen krijgen met de buitenwereld. Het Indisch Comité had gehoopt, dat we iedere maand bezocht zouden worden door

een stoomschip, maar een definitieve regeling was niet te treffen zonder den resident van Ambon te raadplegen. De inlandsche arts is echter bijzonder in zijn nopjes doordat zijn familie te Ambon hem een groote hoeveelheid lekkerrijzen zendt, voornamelijk bestaande uit op verschillende wijzen toebereide kanarie-zaden en sago. Onder de sago-koekjes komt een product voor dat een zoo merkwaardigen graad van hardheid bereikt, dat we er den geoloog een offreeren voor zijn steenen-collectie.

De Kenja's zijn verheugd weer aan den wal te zijn. Met een ware woede hakken ze in het bosch, ten einde zoo gauw mogelijk materiaal te krijgen voor hun tenten. Het duurt dan ook niet lang of ze zijn onder dak en vullen hun hongerrige magen met geweldige portie's rijst.

't Is werkelijk ongelooflijk wat ze naar binnen kunnen werken. Ze hebben recht op acht ons droge rijst per dag, benevens twee ons aan dierlijk voedsel en nog wat zout, thee, koffie, sambal en Javaansche suiker. Het is later gebleken, dat ze om de vleeschspijzen, allen in gedroogden of gecondenseerden vorm meegenomen, niet veel geven. We hebben hen daar slechts langzamerhand aan kunnen wennen. Zoo hebben ze die eerste dagen per man 12 ons droge rijst gehad, aangevuld met visch, die ze zelf uit de rivier haalden. Men moet dat gezien hebben om te weten wat het zeggen wil: 1200 gram droge rijst in water gekookt, uitgezet tot een volume, dat eenige flinke pannen vult, verdwijnt in één dag in de maag van een Dajak.

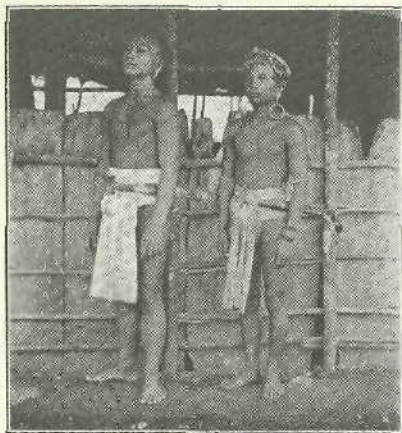
Tegen den middag komen twee Kenja's hun opwachting maken op het Bivakschip. Een van hen, Ambang Grissau, geeft zich uit voor hun hoofd, maar het blijkt al spoedig, dat hij hoogstens een kamponghoofd is, en dat de lieden uit de andere dorpen zich weinig van hem aantrekken. Toch heeft het wel een voordeel hem met eenige onderscheiding te behandelen; hij heeft n.l. de tweede expeditie-Lorentz meegemaakt, heeft mede de sneeuwgrens bereikt en is dus eenigszins met den weg en de moeilijkheden op de hoogte. Daar hij Maleisch spreekt, wordt hij voorloopig in zijn

functie als aanvoerder erkend, en moet onze bevelen aan de andere Kenja's overbrengen.

De man, die met hem meekomt, valt direct op zoowel door gelaat als kleeding. Een zwart fluweelen jasje zonder mouwen flatteert hem bepaald, daarbij heeft hij een fijn besneden, sympathiek gezicht, dat sterk afwijkt van het gewone Kenja-type. Hij beweert dan ook van afkomst evenmin Kenja als Kajan te zijn, maar ik heb niet kunnen uitvisschen, waar hij in Borneo thuis behoort. Daar hij veel met Europeanen in aanraking is geweest, spreekt hij zeer vlot Maleisch, werpt zich op als jager en wordt direct door den zoöloog in beslag genomen. Aan Bit-Ding, zoo is zijn naam, heeft de expeditie menigen vogel te danken.

Ook de Kenja's worden den volgenden ochtend het bosch ingezonden om boomen te zoeken voor het maken van booten. Ze slagen daarin naar wensch en tegen den avond is er al een achttal woudreuzen geveld en in bewerking genomen.

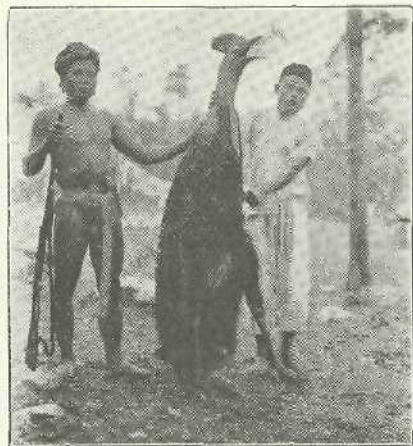
Den daarop volgenden nacht werd ik op een weinig aangename manier uit mijn nachtrust gewekt. Een plotselinge hevige schudding van het schip, een luid geratel en daarop direct een soort van krijgsgeschreeuw, dat lang aanhoudt, doet me rechtop zitten onder mijn klamboe. Op het bivakschip komt alles in beweging, overal loopen slaperige menschen rond, die elkaar vragen wat er aan de hand is. Het duurt eenigen tijd voor we er achter zijn, maar als de geoloog met eenige Dajaks uit het bivak arriveert, wordt ons de zaak duidelijk gemaakt. Vlak aan den steilen oever naast het bivak staat een groepje zware boomen. Door den hoogen waterstand is er blijkbaar een aantal wortels losgespoeld en zoo is één van de boomen op den ankerketting van de „Arend" terecht gekomen, heeft met een tak over het gegolfde plaatijzer van de tent geslierd en bij de Dajaks een paniek veroorzaakt, die aanleiding gaf tot het gebrul. Er wordt direct een boot naar de gevaarlijke plek gezonden om te kijken, of we nog zoo'n verrassing te wachten hebben. Bij een stroomenden regen, een bandjierende rivier en in het

Photo Pullé.

Ill. 11a.

Twee jonge Kenja's.

Idem

Ill. 11b.

Bit-Ding (links) heeft een casuaris
geschoten.

stikdonker is dat geen gemakkelijk werkje, maar het lukt toch om een denkbeeld van den toestand te krijgen. Geruststellend is die niet: er zijn nog meer boomen zóó sterk ondermijnd, dat ze elk oogenblik kunnen vallen en dan noodzakelijk op de „Arend" moeten terecht komen, waarvan ze den bovenbouw kunnen vernielen; ze zouden zelfs het geheele schip kunnen doen kantelen. Er wordt dus direct hulp gehaald van de „Edi", de ankerkettingen worden gevierd, helaas met het resultaat dat het schip nog dichter onder den wal komt te leggen, waardoor het gevaar grooter wordt. Als dan op dat moment één van de boomen begint te kraken, stijgt de spanning ten top en vluchten we allen naar beneden om onder de stalen balken van het bovendek zoo goed mogelijk beschut te zijn. Gelukkig blijft het bij kraken, het gelukt ten slotte de „Arend" wat te verleggen, en daar alles rustig blijft zoekt ieder op hoop van zegen zijn hut maar weer op. De geoloog vindt het zelfs veiliger op het schip dan aan den wal en gaat bij gebrek aan een hut maar in den salon slapen, waar de malariamuskieten, al prikkende en zuigende in zijn handen en voeten, ook eens een vroolijken nacht hebben.

Voor dag en dauw zijn we al aan den wal om den toestand nader in oogenschouw te nemen. Twee boomen moeten direct geveld worden, zeer ten genoegen van de Dajaks, die boomen kappen altijd een groot pretje vinden. Met één van de boomen zijn ze gauw genoeg klaar, ze kappen hem zóó, dat hij evenwijdig aan den oever valt en doen dat met opzet zoo omdat de stam wegens den ankerketting van de „Arend" niet in het water mag vallen en evenmin landwaarts wegens gevaar voor het groote magazijn van de militairen. Met den anderen boom hebben ze heel wat meer moeite, omdat het zwaartepunt van de kroon juist naar het kamp gericht is. Maar nadat er eerst vier kleinere exemplaren gekapt zijn, moet de groote er toch aan gelooven. Onder gejuich valt de woudreus nog precies langs het magazijn, met een tak het dak van de benzineloods indrukkend; een schade die nogal gauw te

herstellen was. De Dajaks vinden het werk zóó heerlijk, dat ze nu maar direct alle boomen in het kamp willen omhakken, maar dat is ons wel wat al te kras. Voor mij is intusschen dat kappen een buitenkansje, want niet alleen stonden enkele van de boomen in bloei, maar bovendien zijn nu talrijke klimplanten en epiphyten in mijn bereik gekomen. Onder de laatsten zijn vooral de *Myrmecodia*'s van belang. Dit zijn kruidachtige planten, behoorende tot de familie der *Rubiaceeën*, wier zaden op den boom kiemen. De plant hecht zich met wortels vast aan de takken, krijgt voldoende water door den regen, en voedsel uit allerlei vergane plantenresten, die zich tusschen de wortels opzamelen. Al groeiende wordt de stengelvoet van de plant een groote knol, bij sommige soorten ettelijke kilo's zwaar, waarin zich een ingewikkeld stelsel van holen en gangen ontwikkelt, die tot woonplaats van mieren dienen.

Uit de bovenzijde van de knol komen bebladerde en bloeiende stengels te voorschijn. Aan *Myrmecodia*'s is Nieuw-Guinea bijzonder rijk en tot boven de 3000 M. in het bergland worden ze nog talrijk in verschillende soorten aangetroffen, steeds met hunne dierlijke bewoners.

Terwijl de Dajaks, en vooral de Kenja's, nog bezig zijn met het maken van booten, de dwangarbeiders op Van Weelskamp het bivak in orde maken en de militairen op hun vroeger vergaarde lauweren rusten, omdat zij bij ontbreken van eenige vijandelijkheid, niet in de gelegenheid zijn nieuwe lauweren te oogsten, vaart de motorboot onder commando van een der officieren van de „Edi” dagelijks tusschen Bivakeiland en Van Weelskamp heen en weer, tenminste wanneer de machine niet defect is, en dat gebeurt nog al eens. 's Morgens om kwart voor zes worden we gewekt door het ratelen van den motor. Het eerste werk is dan de motorboot en een of twee sloepen te laden met vivres, die reeds den voorgaanden ochtend zijn klaargezet. Een troep Dajaks is dan al aan boord gekomen, en terwijl wij alles noteeren wat meegegeven wordt, laden zij de booten. Tegen zeven uur vertrekt de flottille, angstig door ons nage-

stæard, in duizend vreezen dat de motor weer weigeren zal en er een dag verloren gaat. Na een kwartiertje zijn de booten om de bocht van de rivier uit het oog verloren, en nu komt het onaangenaamste werk, n.l. goederen uit het ruim naar boven brengen en op dek zetten voor den volgenden dag. De Dajaks hebben daarbij altijd eenige leiding noodig omdat ze de merken van de kisten niet kunnen lezen en dus niet weten wat ze boven moeten brengen. Als dat in orde is en we intusschen ontbeten hebben, maken we ons klaar om naar den wal te gaan, om voor de collecties te zorgen, maar dan komt de motorboot onze plannen in duigen gooien. 't Is of het ding het er om doet: als hij defect wordt, gebeurt dat altijd om de bocht van de rivier zoodat we er niets van kunnen zien. De inlandsche motoristen blijven er een paar uur aan knoeien en trachten de zaak in orde te brengen, terwijl wij aan boord in het zweet onzes aanschijs nieuwe lading voor den volgenden dag naar boven brengen. Juist als we alles netjes gerangschikt hebben, laat de motorboot zich afdrijven en kunnen we de beide booten weer ontladen, want men moet in de motorboot ruimte hebben voor het repareren, en de sloep mag wegens gevaar voor volloopen of volregenen tijdens den nacht niet geladen blijven liggen. Daar we echter niet alle lading op het dek mogen zetten, omdat de „Arend” dan topzwaar zou worden, moeten we alles weer naar beneden sleepen. Dat is niet eens, maar herhaalde malen gebeurd, en dat er dan menig hartig woordje viel is te begrijpen. Dubbel werk gedaan, en toch een dag verloren, een dag waarop duizenden kilo's lading verder het binnenland in vervoerd konden worden en een dag die niet voor de collectie's besteed werd. Gelukkig is de „Edi” nog altijd in onze buurt, en meestal blijkt het defect niet van ernstigen aard. Het zijn slechts de motoristen, die uit zorgeloosheid of onkunde de zaak in de war hebben gebracht; door het machinepersoneel van de „Edi” is de fout spoedig gevonden en gerepareerd.

We houden echter ons hart vast voor het geval de „Edi” vertrekken zal terwijl nog niet alle lading is opgevoerd.

Gelukkig is de heer Van Herwerden zoo vriendelijk nog wat te willen blijven en met zijn personeel en motorboot te helpen.

Van de zoölogische en botanische excursies in den omtrek was er een op Bivakeiland nog wel het meest amusant. Het terrein daar draagt nog alle sporen van het bivak der tweede Lorentz-expeditie in 1909. Alle groote boomen in het midden van het eiland zijn verdwenen, tal van oude petroleumblikken liggen nog op den grond en de greppels voor de afwatering zijn nog duidelijk zichtbaar. De Dajaks schieten intusschen vogels met hun blaasroeren. Deze wapens, die alléén de Kajans bij zich hebben, worden in de binnenlanden van Borneo nog véél gebruikt. Ze bestaan uit een ruim twee M. langen kaarsrechten stok, soempit genaamd, die een kanaal bevat met spiegelgladde wanden. De bijbehorende pijltjes van zeer hard hout, soms van weerhaken voorzien, passen met een cilindertje van een soort vliermerg precies in het kanaal en worden door blazen met kracht uit het kanaal gestooten. In de meeste gevallen zijn de pijlpunten vergiftigd door een stof, die sommige Dajakstammen uit bepaalde planten weten te bereiden. Het vergif is zoo snel-werkend, dat een groote vogel binnen de minuut neervalt, kleine vogels binnen enkele seconden, en varkens binnen 't half uur. Voor de laatsten worden de pijltjes met weerhaken gebruikt, waardoor deze in de wond blijven steken en de werking van het vergif nog krachtiger is. Ook op sneltochten wordt de soempit gebruikt. Het vergif is ook voor den mensch uiterst gevaarlijk; voor wie door een pijl geraakt is, is er geen redding meer mogelijk.

Dat reptielen echter ook voor dit vergif minder gevoelig zijn dan warmbloedige dieren, bleek weer op deze excursie. Terwijl we op Bivakeiland rondwandelen, wijst een Kajan op een boom, waarin ik een groote donkere massa zie zitten, op het oog een mierenest. De man verzekert echter met een benauwd gezicht, dat het een slang is, die in den boom slaapt. Natuurlijk een prachtige gelegenheid om de zoölogische collectie te verrijken en een spannend jachtavontuur te

beleven. Met groote moeite bepraten we den Kajan een pijltje uit de soempit af te schieten. Het blijft in den levende kluwen steken, zonder dat de slang er eenige notitie van neemt. Bij het tweede pijltje dat hem raakt, komt er eenige beweging in de massa, de kop komt te voorschijn en kijkt eens naar beneden, maar pas bij den derden pijl vindt de slang het gewenscht een andere slaapgelegenheid te zoeken. In plaats van echter naar beneden te gaan, zooals we gehoopt hadden, zoekt hij zijn heil hooger op, maar nu komen we tusschenbeiden. Een bombardement met stukken heut doet hem zóó de kluts kwijt raken, dat hij toch naar beneden komt en met veel moeite weten we hem met een tak aan den grond te fixeeren. Een rottan lus om den nek maakt hem voorgoed tot gevangene en een oud petroleumblik van de vorige expeditie dient tot voorloopige verblijfplaats. Ofschoon door drie vergiftige pijlen getroffen, is het dier na een half uur nog springlevend en pas bij terugkomst aan boord bleek het dood te zijn. Het was een flink exemplaar, 2,70 M. lang. De Dajaks hebben zich bij dat geheele avontuur op een eerbiedigen afstand gehouden en waren zelfs nog bang voor het doode dier.

Een ander maal kwamen wij bij een verzameltocht in het bosch bij de Kenja's terecht, die daar booten maakten. Daar ze den geheelen dag uitblijven, maken ze een klein bivak waar steeds vuurtjes branden en de rijst gekookt wordt. Een afdakje beschermt hen bij regenbuien. Als de boom geveld is, wordt hij van de schors ontdaan en uitgehold, waarbij aan den binnenkant kleine stukken twee aan twee blijven staan; daarop moeten later de zitbanken bevestigd worden. De Dajaks gebruiken bij dit werk kleine bijlen, bevestigd met rottan aan een dunnen steel van taai maar veerkrachtig hout. Er zit een geweldige slag in zoo'n bijltje; een ongeoefende slaat hem met den eersten slag zoo vast in den boom dat hij het staal er slechts met moeite kan uithalen. Is de boom voldoende uitgehold, dan maakt men hem mooi glad en legt hem vervolgens boven een zacht vuur om hem uit te buigen. Dat gaat natuurlijk langzaam

Photo Pulle.

Ill. 12a.

De Kenja's maken booten.

Idem

Ill. 12b.

Kajanbooten voor vertrek gereed.

in zijn werk, opdat de bodem niet zal scheuren. Zoodra de boot wijd genoeg is, worden de zitbanken erin vastgespijkerd waardoor de vorm bewaard blijft. Dan gaat men de boorden eraan zetten, lange dunne planken, die langs de geheele lengte loopen en het laadvermogen der boot aanzienlijk vermeerderen. De boorden worden vastgespijkerd en waterdicht gemaakt met hars.

De vorm van Kajan- en Kenja-booten liep nogal uiteen. De Kajan-booten waren in het algemeen van grootere boomen gemaakt maar niet zoo sterk uitgezet, waardoor wel-is-waar het laadvermogen grooter werd, maar ook de diepgang vermeerderde en bovendien de boot door zijn ronden vorm gemakkelijk een rollende beweging in het water maakt. De Kenja-booten danken hun laadvermogen voor een groot deel aan de boorden, maar liggen door hun platten bodem vaster op het water. Naderen dus de Kajan-booten in vorm meer de papoeaboot, de Kenja-boot begint eenige gelijkenis te vertoonen met de Boschnegerkorjaal uit Suriname. Toch schat ik de laatsten met hun hoogen voor- en achterstevan en platten bodem als vaarttuig veel hooger dan de Dajakbooten. Al staan de Borneomenschen, wat vaardigheid bij het werk in stroomversnellingen aangaat, niet bij de Boschnegers achter, in kracht worden ze zeker door het zwarte ras overtroffen. In tegenstelling met de Papoea's roeien de Dajaks zittende in de boot met een korte pagaai. Alleraardigst waren de bootraces, die de Kenja's 's avonds voor donker op het breede deel der rivier onderling organiseerden. De booten werden dan bemand met een 20 man, waarvan sommigen gaan staan om meer kracht te kunnen zetten. Allen doen zóó hun uiterste best dat het water naar alle kanten spat en voor een niet gering deel in de boot terecht komt. De strijd eindigt vaak onbeslist omdat de stuurman niet in staat is voldoende richting te houden en de beide concurrenten ten slotte zóó dicht bij elkaar komen dat ze moeten stoppen. Steeds gaat echter aan het einde van elke race een luid gejuich op. De Kajans, die in alle opzichten

kalmer en minder luidruchtig zijn, houden niet van zulke vermaken.

Den 25sten September was dan eindelijk zooveel bagage naar Van Weelskamp overgebracht dat de transportdienst met Dajakbooten tusschen Van Weelskamp en het hoogst bereikbare punt op de rivier kon beginnen. Waar dat hoogste rivierbivak zou komen, was nog onbeslist; de vorige expedities hadden daarvoor op den linkeroever een kamp dat zij „Alkmaar” doopten, maar dat het nadeel had van nu en dan overstroomd te worden en op den verkeerden oever te liggen, zoodat alle bagage voor den landtocht eerst met booten naar den anderen rivieroever gebracht moest worden. Onze chef en de geoloog vertrekken dien ochtend eerst naar Van Weelskamp, den volgenden dag verder naar boven om dit zoo gewichtige punt te gaan vastleggen. 64 van de Kajans gaan mee in negen booten, verder wordt er nog een sloep met lading meegenomen, zoodat de sleep ditmaal een reusachtige lengte heeft. De beide artsen en ik zijn thans alleen nog met de Kenja's en enkele Kajans achtergebleven en zijn van plan niet eerder te vertrekken, dan wanneer alle vivres in Van Weelskamp zijn. De motorboot sukkelt nog wel eens, maar als zij niet defect is, gaat er ook minstens vier ton in één maal naar boven. Op die manier wordt het einde zichtbaar. Wat er in het geheel naar Van Weelskamp moet, is twee derde van de geheele hoeveelheid die oorspronkelijk is meegenomen voor negen maanden, maar zelfs die twee derde deelen vormen nog een reusachtige hoeveelheid. De tweede Lorentz-expeditie had in het geheel 15,000 K.G. naar van Weelskamp te vervoeren; wij hebben alleen aan rijst 32,000 K.G. (waarvan 8000 K.G. van het detachement) naar boven te brengen; verder 2600 K.G. visch, 2600 K.G. deng-deng (gedroogd vleesch), 1800 K.G. gecondenseerd vleesch, 1500 K.G. klee frijst, 1500 K.G. Javaansche suiker, 1200 L. petroleum, 1000 K.G. gerookt spek, 1000 K.G. zout, 4500 K.G. katjang idjoe, eenige honderden kilo's koffie en thee en ten slotte nog al het eten voor de Europeanen, de persoonlijke bagage van alle deel-

nemers, spiritus en materialen voor de verzamelingen, samen ook nog eenige duizenden kilo's. De laatste dagen aan boord waren dan ook niet de aangenaamste der expeditie. De medicus en ik zaten bijna den geheelen dag te timmeren en te zagen, kistjes te merken en in te pakken, alles om de hulpmaterialen voor het verzamelen in een vorm te brengen waarin ze het gemakkelijkst in de kleine Dajakboot te vervoeren zijn. Verder moeten we nog allerlei kleine bagage voor verzending gereed maken, als foto-artikelen, spijkers, timmermansgereedschappen, lampen e. d.

Een aangename afwisseling is een vischpartij in een benedenstrooms van het bivak uitmondend zijriviertje.

Om direct groote partijen visch te verkrijgen wordt het voordeeligst met een vischvergif gewerkt, waarvoor we toeba, d.i. de wortel van een liaan, *Derris elliptica*, gebruiken. De fijngehakte en gedroogde wortel, die in groote hoeveelheid van Java is meegenomen, wordt daartoe een dag te voren in een blik met water geweekt en telkens flink gestampt, zoodat men een troebele, eenigszins melkachtige vloeistof krijgt. Daarmee varen we een flink eind de zeer langzaam stroomende kreek op, en geven den Dajaks bevel nog zoover mogelijk door te varen en daar het vergif langzaam in het water uit te storten. Ondanks de enorme verdunning van het vergif, is de werking verrassend sterk. Na ongeveer een kwartier zien we kleine visschen, meestal op de zijde liggende en happende naar lucht, aan de oppervlakte komen. Met een schepnet zijn ze gemakkelijk te vangen. Na korten tijd komen oudere exemplaren en nu in zoo groote getale dat alle handen volop werk hebben om den buit te bemachtigen. De visschen zijn dikwijls niet bewusteloos genoeg om voor het gevaar ongevoelig te zijn, en spannen, bij het naderen van een boot, alle krachten in, om te ontsnappen. 't Wordt een opwindende jacht; de Dajaks gillen van vreugde, moeten bij gebrek aan voldoende schepnetten met de handen de visch grijpen en slaan er ten slotte, ondanks het verbod, met hunne kapmessen op los. 't Is een ware moordpartij, maar 't is in ieder geval in 't belang

van de wetenschap. Als we denken zoowat alles te hebben, komen ten slotte ook nog de op den bodem levende modder-visschen naar boven. Zoo duurt de jacht eenige uren tot groot vermaak van ieder en niet het minst van de Kenja's, die nu gemakkelijk aan versche visch komen. Nadat aan boord de zoöloog er uitgehaald heeft, wat voor hem voor de collectie nuttig voorkomt, wordt de buit verdeeld. We hebben later bij onze terugkomst met de Kajans nog eens in dezelfde kreek gevischt en brachten toen 150 groote visschen mee. Tot onze verwondering wilden de Kajans er niet van eten, met uitzondering slechts van enkelen die van Maleische afkomst waren. Er schijnt bij hun stam een verbod te zijn om visch te eten, die op dergelijke wijze gedood is. De Kenja's profiteerden toen van de dubbele portie.

Den 29sten September is het hoog water en maakt de „Edi” zich tot het vertrek gereed. Met het aanbreken van den dag licht het schip zijn anker, draait zich na' eenige vergeefsche pogingen met den kop stroomafwaarts en stoomt snel de rivier af. Nog een afscheidsgroet met de stoomfluit en enkele minuten later zwaait het schip de bocht van de rivier om en is onze verbinding met de beschaving voorloopig verbroken.

Den volgende dag gaat de inlandsche arts naar Van Weelskamp, met een groot deel van de Kenja's, zoodat het nu bij ons Bivakschip erg stil wordt. Onze plaaggeesten, de vliegen, vinden het zelfs aan den wal zóó eenzaam geworden, dat ze in groote troepen naar de „Arend” verhuizen, waar ze op meer gezelligheid en meer afval hopen. De schrik slaat ons om het hart als we het Bivak eens opzoeken en daar het magazijn der militairen inspecteeren, waar we tot de ontdekking komen, dat ze nog 14000 K.G. vivres willen meenemen. De lezer dient hier te weten, hoe eigenlijk de verhouding van het detachement tot de expeditie was. De aan de expeditie toegevoegde militairen zijn geheel door hun eigen administratie voorzien van levensmiddelen en uitrustingsstukken. Tot het beheer daarvan tijdens de expeditie is een speciale adjudant-onderofficier-kwartiermeester aange-

steld, die behalve een zware geldkist, ook nog een dito kist met de gebruikelijke papieren, reglementen en dergelijke meevoert. Tot richtige uitvoering van zijn opdracht staat hem een Europeesch soldaat-schrijver ter zijde. Deze militairen hebben geen andere diensten te doen dan ter onzer beveiliging op te treden bij mogelijke aanvallen der Papoea's; zij die speciale werkzaamheden voor de expeditie verrichten, krijgen daarvoor van ons een vergoeding. Omgekeerd heeft de expeditie op zich genomen manschappen en goederen van het detachement te vervoeren. Wel is waar heeft het gouvernement ook nog 40 dwangarbeiders meegegeven, maar deze zijn voor het transport te water niet te gebruiken, zoodat hun diensten slechts bij den landtocht en bij het maken van bivaks te pas kwamen. Ook deze menschen moesten dus met hunne vivres en uitrusting voor zes maanden vervoerd worden. Men moet het gouvernement dankbaar zijn dat door het meezenden van dwangarbeiders, die toch geheel op gouvernementskosten gevoed worden, de financiële lasten van de expeditie zelf aanzienlijk verminderd werden. Aan de andere zijde mag niet uit het oog verloren worden dat, tenminste tot aan het betrekken van het hoogste rivierbivak, al deze lieden, militairen zoowel als dwangarbeiders, een groot blok aan het been waren. Hun uitrusting was zoo geweldig gecompliceerd dat reeds in Soerabaja een groot gedeelte absoluut overbodige artikelen moest worden achtergelaten. Toch was er nog veel te veel bagage naar het „Arend"-bivak meegenomen; reusachtige kisten met equipmentstukken, zitbaden, waterfilters en meer dergelijke ballast was in ruime mate aanwezig.

Deze volkomen scheiding van expeditie- en detachementsvivres maakte het noodzakelijk alle kisten en blikken der militairen van een speciaal merk te voorzien, om verwarring te voorkomen en ze ook steeds bij plaatsing in een magazijn een aparte plaats te geven. Een bijzondere complicatie ontstond nog hierdoor, dat den fuseliers geen bepaald menu was voorgeschreven, maar dat ze voor een bedrag van 59 cts. per dag mochten koopen wat ze verkozen, met dien

verstande dat alles, wat ze minder gebruikten dan voor 59 cts. hun in klinkende munt werd uitbetaald. Het zeer begrijpelijke gevolg van een en ander was dat ieder zoo zuinig mogelijk at, om zooveel mogelijk geld te ontvangen, en dat bijna alle fuseliers er na korten tijd miserabel uitzagen. Een uitzondering vormden die militairen, die voor de expeditie speciale diensten verrichtten en die als vergoeding daarvoor bij ons in de menage waren, zoodat ze dagelijks het volle bedrag overhielden. Men zou een inlandsch fuselier slecht kennen als men dacht dat die spaarzaamheid in het eten uit neiging tot sparen voortvloeide. Al het op die wijze verkregen geld werd geregeld verdubbeld, waartoe tijdens de expeditie ruimschoots gelegenheid was en waaronder de nachtrust ook niet weinig leed.

De terugkeerende motorboot brengt dien avond berichten mee, die veel opwinding verwekken. Onze chef is met den geoloog den 26en van Van Weelskamp vertrokken en heeft tegen den middag dicht bij het oude Sabangkamp van de eerste expeditie, dat is even beneden 't punt waar de eerste stroomversnellingen beginnen, een troep Paoeas ontmoet, die al dreigende en schreeuwende aan de expeditie den doortocht trachtten te beletten. De menschen bevonden zich op een groote grintbank aan den linkeroever, terwijl onze flottille gelukkig juist den anderen oever hield. Het waren blijkbaar stammen, die niet aan de rivier wonen, maar vermoedelijk een landtocht maakten om sago te oogsten. Toen de expeditie bliken gaf zich weinig van hun geschreeuw aan te trekken, begonnen er enkelen met pijlen te schieten, die wegens den grooten afstand geen doel troffen. Ondanks alle pogingen om hun door gebaren te kennen te geven dat slechts vredelievende betrekkingen gewenscht zijn, gaan ze door met schieten, enkele van de ouderen trachten kalmmeend op te treden maar er zijn jeugdige heethoofden bij, die zelfs tot hun middel de rivier in loopen om beter te kunnen treffen. Als onze chef een pijl dicht langs zijn hoofd krijgt, schiet hij een schot hagel uit zijn jachtgeweer af. Het antwoord is een gehuil maar verder effect heeft het schot niet.

Nu moeten onze dekkingstroepen voor het eerst dienst doen; de karabijnen gaan aan den schouder en een tirailleurvuur doet de Papoea's huilende in vliegende haast het bosch inrennen. Gewonden schijnen er niet bij gevallen te zijn, ofschoon dat niet met zekerheid te beoordeelen is, want gewonden kunnen dikwijls nog een heel eind wegloopen. Verwonderlijk is het anders wel, dat op dien korten afstand niemand doodelijk gewond is, ondanks het feit dat er 43 schoten gelost werden, zooals later uit het inleveren der leege hulzen bleek.

De Dajaks zijn tenminste stom van verbazing over het geringe effect van zoovele kogels, waarop de fuseliers met de vernuftige verklaring voor den dag komen, dat men slechts gecommandeerd had: „Passang” (schiet). Als het commando geluid had „Passang betoel” (schiet raak!) dan zou er geen enkele Papoea levend uit den slag gekomen zijn! Ofschoon na dit incident nog herhaaldelijk op den oever sporen van bevolking werden aangetroffen, werd de expeditie niet meer verontrust en ook in het ongeveer een uur later betrokken bivak werd niets meer van de menschen bemerkt. Den volgenden dag zette men den tocht voort en bereikte tegen den middag een punt, waar de stroomversnellingen bezwaren gingen opleveren. Daar aan den rechteroever, bijna twee K.M. boven het vroegere kamp „Alkmaar” der Lorentz-expeditie, een geschikte plek werd gevonden om een groot bivak te vestigen, werd hier de riviertocht geëindigd en werden de eerste grondslagen gelegd van het z.g. „Kloofbivak”, dat in de verdere geschiedenis van de expeditie een zoo belangrijke rol heeft gespeeld.

HOOFDSTUK III

DE RIVIER OP. — KLOOFBIVAK WORDT GESTICHT. — HET VERDWALEN VAN TAMAN PILING.

DE tweede October zou dan eindelijk eens een eind maken aan ons verblijf op het bivakschip en tevens aan het ontzaglijk vervelende timmer- en knutselwerk, waartoe we al sinds dagen gedoemd waren. Den Amboineeschen sergeant wordt het commando over bivak en bivakschip voorloopig opgedragen. Zijn onderhoorigen bestaan uit een paar fuseliers, wat dwangarbeiders, vier schepelingen van de gouvernements-marine, die het schip moeten schoonhouden en om beurten met de motorboot naar Van Weelskamp moeten varen, en twee inlandsche motoristen, speciaal belast met het in orde houden van den motor. De Dajaks gaan natuurlijk allen met ons mee; behalve de stampvolle motorboot moeten we nog een sloep en vier Dajakprouwen op sleep nemen. We hebben vrij veel tegenstroom, en zoo duurt de reis ruim zes uur.

Veel afwisseling is er in het landschap niet op te merken. Altijd weer hetzelfde type van vrij laag bosch op uiterst moerassigen bodem; dicht op het water struikgewas, iets dieper het land in boomen van verschillende soort, daartusschen vooral sagopalmen. Van de laatsten zijn veel exemplaren in bloei. Merkwaardig daarbij is de reusachtige, sterk vertakte bloempluim, die de bladerenkroon in grootte overtreft en uit den top van den stam te voorschijn komt, zoodat daarmee de verdere groei van de palm ophoudt. Zoodra de vruchten rijp zijn, sterft de geheele palm af.

Om half twee zijn we zonder avonturen op Van Weelskamp, waar de detachementscommandant en de Inlandsche arts al ter ontvangst klaar staan. Het kamp is zeer gunstig gelegen, precies aan de samenvloeiing van Reigerrivier en Lorentzrivier op de plaats waar een hooge maar vrij smalle landtong in de rivier uitsteekt. Bij dezen waterstand ligt het kamp ongeveer vijf meter boven den waterspiegel. Langs een steile en hooge trap, uit boomstammetjes gemaakt, klimt men tegen den oever op. Het kamp valt niet mee. Ik had op een plaats, zoo hoog boven den oever, een eenigszins drogen bodem verwacht maar er schijnt ook hier een voor water ondoordringbare laag onder de oppervlakte te liggen en het resultaat is dus een modderpoel. Overal liggen boomstammen, die als verbindingsweg moeten dienen tusschen de verschillende tenten en bivakjes welke laatsten het beschikbare terrein vrijwel opvullen. Er is in dien modderpoel dan ook nauwelijks een geschikte plek te vinden voor de tent van den medicus en mij. Juist nu we geen zon noodig hebben, krijgen we overvloed van zonneschijn, en 't is onder de tent al spoedig niet meer uit te houden van de hitte, zoodat we ons voor de rest van den middag opbergen in de goederenloods die met atap (gevlochten palmladeren) gedekt en dus veel koeler is. We besluiten ook den volgenden dag in Van Weelskamp te blijven om nog eens precies na te gaan, welke bagage naar Kloofbivak moet worden meegenomen. De luitenant zal ons dan vergezellen, terwijl de inlandsche arts te Van Weelskamp blijft totdat alle goederen zijn opgevoerd. De Kenja's komen vertellen, dat ze er op rekenen ons in hun booten te vervoeren. Eenige dagen tevoren hebben de Kajans den chef en den geoloog begeleid en dat heeft de afgunst der Kenja's opgewekt, die nu ook eens de eer willen hebben. Ze hebben onder elkaar al uitgemaakt over welke drie booten we verdeeld zullen worden, en wie van de voorname Kenja's het commando over die booten zal voeren. Om echter de Kajans ditmaal niet geheel te passeeren, komen we overeen dat de detachements-comman-

dant in een Kajanboot zal plaats nemen, de medicus en ik samen in een Kenjaboot onder bevel van het hoofd Ambang Grissau. Voor ons is dat ook in zooverre aangenamer, dat we nog eens tijdens den langdurigen riviertocht kunnen converseeren.

Evenals den vorigen nacht stortregent het ook nu van den avond tot den ochtend en nauwelijks hebben we tegen zes uur wat daglicht, of we zien, dat het water in de Lorentzrivier 4 à 5 M. gewassen is, zoodat we haast uit de tent direct in de boot kunnen stappen. Zelfs de Kenja's vinden het bedenkelijk om bij dien zwaren bandjir stroomop te gaan en een paar voorname heeren komen ons dan ook direct op het hooge water en den zwaren stroom attent maken. We hebben echter zóó genoeg gekregen van het ellendige bivak, dat we er een langere riviervaart voor over hebben om maar weg te komen, en daar we mannetjes genoeg hebben om te roeien, wordt er over verder uitstel niet gepraat. Om 7 uur steekt de flottille van wal. Ze bestaat uit acht Kenja- en negen Kajanbooten, tezamen met de passagiers bijna 150 man bevattende, ieder voorzien van zijn particuliere bagage en nog wat levensmiddelen. De medicus en ik zitten achter elkaar in de grootste boot te midden van tien roeiers. De Dajaks hebben vandaag geen veine. Bij normalen waterstand zoeken ze steeds zandbanken langs den oever op en varen in zóó ondiep water, dat ze met hun lange stokken de booten al boomende vooruit duwen. Dat kost minder inspanning en gaat vlugger dan roeien. Vandaag is daar echter geen sprake van. Het water is zóó hoog dat nergens met een stok de bodem geraakt kan worden. In gewone omstandigheden zouden de heeren zich waarschijnlijk niet bijzonder ingespannen hebben en op zoo'n dag een korten afstand hebben afgelegd, vandaag echter wordt er bijzonder hard gewerkt want. . . . Kajans en Kenja's zijn samen uit en er moet dus geconcurrereerd worden.

Nauwelijks zijn we van wal gestoken of de stroom krijgt de boot te pakken en voor we den goeden oever bereikt

hebben, zijn we een heel eind terug geslagen. De stroom is zoo buitengewoon fel, dat in de bochten het water niet meer horizontaal staat, maar in de buitenbochten, waar de sterkste stroom is, duidelijk hooger staat dan in de binnenbochten. Onze roeiers houden natuurlijk den oever aan de binnenbocht gelegen, waar de stroom het zwakst is, maar daar de rivier nu eens links, dan weer rechtsom slingert, moet er telkens van den eenen oever naar den anderen worden overgestoken. Dat zijn dan de spannende momenten. Alle roeiers doen hun uiterste best om geen terrein te verliezen. Zelden lukt hun dat. Meestal komen ze wat verder stroomaf op den tegenovergestelden oever aan. Een Kenja, in zijn soort een reus, die vlak voor me zit, breekt driemaal achter elkaar een pagaai voor hij er een vindt die taai genoeg is om aan zijn kracht weerstand te bieden.

De Kenja's zijn de helden van den dag. Als we om half negen bij een eilandje in de rivier stoppen om uit te blazen, zijn we de Kajans al een klein uur voor. Tegen 12 uur gaan echter onze menschen duidelijk teekenen van vermoeienis geven en na lang zoeken vinden we eindelijk een plekje op den oever, niet grooter dan enkele vierkante meters, waar het bosch niet onder water staat en waar we dus eindelijk een oogenblik de boot kunnen verlaten om wat te eten. Tijdens de rust constateeren we met vreugde dat het water snel valt zoodat de Dajaks misschien spoedig hun stokken kunnen gaan gebruiken.

Het weer houdt zich buiten verwachting bijzonder goed. Den geheelen dag al heeft de zon ons in de open boot onbarmhartig op hoofd en handen gebrand; in den middag wordt de hitte zoo drukkend dat zoowel de Dajaks als wij langzamerhand alle belangstelling voor de omgeving gaan verliezen. Machinaal plonsen de pagaaien in het water, met eentonige stooten tegen de boorden van de prauw. 't Is op de rivier nu doodstil, zelfs geen vogels laten zich op dezen tijd van den dag hooren. Maar we mogen niet insluimeren, want langzamerhand gaan we de plaats naderen, waar eenige dagen te voren onze reisgenooten door de Papoea's

overvallen zijn. Het water valt nu zóó sterk dat aan den oever kleine stukjes zichtbaar worden van grintbanken, een bewijs dat we het lagere deel van het land eindelijk achter den rug hebben. Als we even op zoo'n bank aan den wal gaan en wat heen en weer loopen, zien we tot onze verbazing de booten na enkele minuten reeds geheel op het droge liggen. De bandjir is dus eindelijk voorbij. Vol vreugde nemen de Dajaks nu hun lange stokken in de hand, de pagaaien worden in de boot gelegd en al boomende allen tegelijk met één ruk, duwen zij de boot nu schoksgewijs en met flinke sprongen vooruit. Ambang, het hoofd der Kenja's, gaat ook in de boot staan en begint opletend den linker-oever, waar we thans dicht langs varen, te bekijken. Zonder veel te zeggen, wijst hij ons telkens plekken waar zijn scherp oog sporen van menschen aan den oever heeft ontdekt; een afgebroken tak, wat platgedrukte vegetatie. Er wordt nu niet meer gesproken, alles is stil, de andere booten zijn achter ons, niet in zicht. In de boot ligt bij ieder van ons een jachtgeweer klaar, ditmaal met loopers geladen. Een korte uitroep van Ambang doet ons even opschrikken. Vlak aan den oever op geen twee meter van ons af ligt een papoeaboot, in de onmiddellijke nabijheid op het droge een tweede boot. We varen snel voorbij maar kunnen nog juist opmerken dat het nieuwe booten zijn.

Nog een oogenblik van scherp opletten maar alles blijft stil. Onze vijanden zijn blijkbaar niet in de buurt. Langzamerhand breekt de spanning, we varen nog wat door, en als we aan onze linkerhand den oever hooger zien worden besluiten we daar bivak te maken. Vlug liggen de booten tegen den wal. Het terrein is droog en vlak, is blijkbaar al zóó hoog, dat het niet overstroemd is geweest. De Kenja's gaan direct als razenden aan het kappen. 't Is alsof ze na hun strijd tegen het snelstroomende water nu een nieuwen tegen het bosch aanbinden. Binnen enkele minuten vallen krakend groote en kleine stammen neer, mijn reisgenoot en ik staan hulpeloos te kijken, telkens springende en loopende om vallende boompjes te ontwijken. Na een

minuut of tien, als juist een flinke plek schoongekapt is, komen de Kajans aan. De in hun booten aanwezige fuseliers zijn nog niet aan den wal of ze geven druk gesticuleerend hun misnoegen over deze kampplaats te kennen. Eenigen van hen hebben n.l. de vijandelijkheden van een paar dagen geleden meegemaakt en herkennen in onze kampplaats de plek waar de kleine strijd heeft plaats gehad. Natuurlijk is het nu te laat om te verhuizen. Wanneer we nog vóór zes uur allen onder dak willen zijn, moet er hard gewerkt worden. De Kajans gaan dan ook direct met niet minder woede dan hun landgenooten aan het hakken. Tot onze verbazing blijkt ons na eenigen tijd dat beide stammen ieder op eigen gelegenheid bezig zijn een verblijfplaats voor ons te maken. Ook in hulpvaardigheid zijn ze elkaars concurrenten. Met moeite overreden we de Kajan's ditmaal direct hun eigen kamp te gaan maken en het is juist zes uur als er voldoende tenten staan om allen een onderdak te verschaffen. Het diner valt natuurlijk zeer primitief uit en als het om acht uur zachtjes gaat regenen, zoekt ieder zijn klamboe op. We rekenen er op dat hun ongerustheid de fuseliers tot voldoende waakzaamheid zal aansporen, en zonder ons verder aan de Papoea's te storen, genieten we een goede nachtrust.

Den volgenden ochtend is het water zoo ver gezakt, dat de booten meters beneden het kamp liggen. Een fijn mot-regentje daalt op ons neer, niet hard genoeg om ons nat te maken en toch voldoende om de temperatuur koel te houden. Het terrein wordt nu zeer afwisselend. Telkens passeeren we vrij hooge leemheuvels met naar de rivier steil afgestorte wanden. En dan komen de stroomversnelingen, eerst als rafelingen maar spoedig stroomt het water met kracht tusschen groote rolsteenbanken door. De Dajaks zijn in hun element.

Staande in de booten, duwende tegen de lange taaie stokken, elkaar met schreeuwen en roepen tot volhouden aansporende, weten ze alle moeilijkheden te overwinnen en al spoedig komen we in een terrein, waar de rivier zich

Photo Versteeg.

De overblijfselen van het bivak „Alkmaar” der expeditie van 1909.

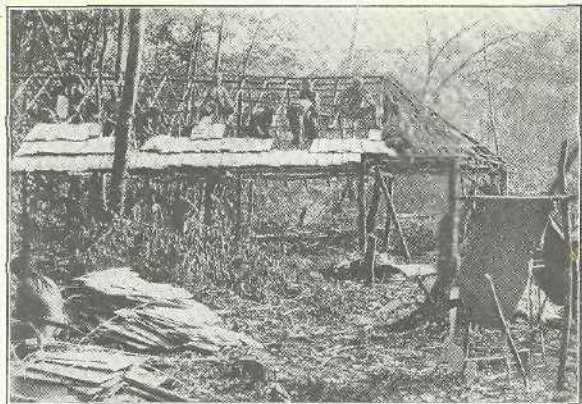
Ill. 13.

belangrijk verwijdt en de steenbanken zóó groote uitgestrektheden bedekken, dat mijn reisgenoot en ik, om de boot te verlichten groote einden te voet kunnen afleggen. Zoo passeeren we het terrein, waar de vorige expeditie drie jaar geleden haar eindkamp heeft gehad. Nog een paar flinke versnellingen en links van ons komt plotseling een ruwe van boomstammen gemaakte trap in zicht die steil tegen den steenen oever aanstaat. Als wij hem beklommen hebben betreden we het Kloofbivak. 't Is dan half twee in den middag.

Het door onzen chef uitgekozen terrein maakt direct een zeer gunstigen indruk. Hooggelegen, vlak en niet moderig, ziedaar drie omstandigheden die we in Nieuw-Guinea nog niet gecombineerd hebben aangetroffen. Het bivak zelf is nog primitief. Op den hoogen oever langs de rivier een rij tenten, daarachter het geraamte van een groote loods waarin de goederen moeten geborgen worden, dat is alles. Het groote werk moet nog gedaan worden; hier op het uitgangspunt van den aanstaanden landtocht moet een kamp komen met ruimte voor 200 menschen en berging voor vele duizenden kilo's levensmiddelen.

Er is in die eerste dagen van October hard gewerkt. Een groot deel van de Dajaks wordt met de booten teruggezonden om nu geregeld te gaan vrachtvaren tusschen Van Weelskamp en Kloofbivak. Een ander deel houden we bij ons om het bivak verder af te maken. Eerst moet de goederenloods onder den kap. Daar palmladeren in dit deel van het land niet veel voorkomen (de Sagopalm ontbreekt hier wegens de hoogere ligging geheel), worden plankjes als dekmateriaal gebruikt, de gewone dakbedekking der Dajaksche huizen in Borneo en door hen „sirap” genoemd. Zij zoeken daarvoor in het bosch boomen van gemakkelijk splijtbaar hout, hakken deze in cylindere en gaan nu met behulp van harde houten wiggen de cylindere overlans splijten. Zoo verkrijgen ze in een minimalen tijd een groot aantal stevige plankjes die, op dezelfde wijze als in Europa met pannen en leien geschiedt, over elkaar gelegd worden

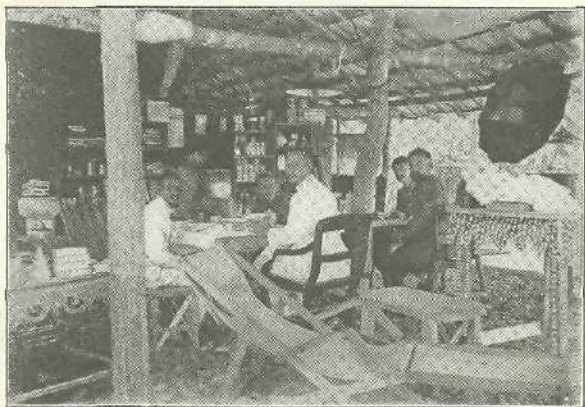

Photo Pulle.

Ill. 14a.

Ons huis wordt met „sirap” bedekt.

Photo Hubrecht.

Ill. 14b.

Onze „eet- en zitkamer”.

en nadat ze aan de bovenzijde met gaatjes doorboord zijn, door middel van rottan aan de spijlen van het dak worden vastgebonden. Binnen enkele dagen is de geheele, wel 20 M. lange loods gedekt. Dan komt ons verblijf aan de beurt. Geheel aan de noordzijde van het terrein, dus zoo ver mogelijk bovenstrooms aan de rivier worden de grondslagen van ons huis gelegd. Daar de bodem zeer steenachtig is, moet zoo veel mogelijk geprofiteerd worden van aanwezige boomen, die de vaste middenpijlers van het dak vormen. De voorzijde wordt ingenomen door een halfronde voorgalerij, die als gemeenschappelijk verblijf en eetsalon dienst doet. Daarachter liggen twee rijen ieder van drie kamers, zoodat ieder zijn eigen vertrek heeft. Aan de achterzijde komt nog een achtergalerij, die als laboratorium dienst doet. De kamers zijn natuurlijk zeer primitief, alleen door groote platen boomschors, ongeveer 1.5 M. hoog, van elkaar gescheiden.

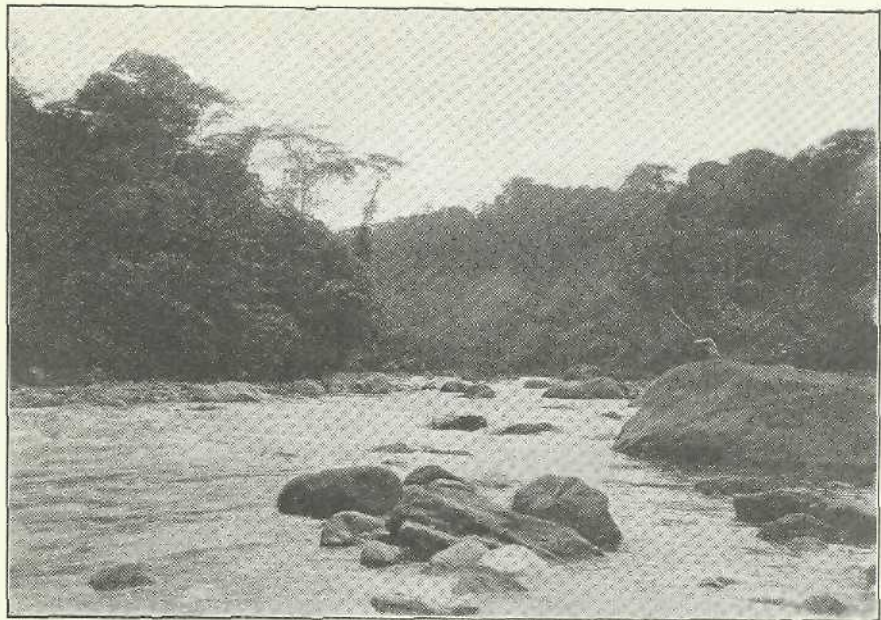
De vloer is geheel belegd met kleine rolstenen uit de rivier; het water, dat van het dak afloopt, wordt opgevangen in een diepe greppel rondom het huis heen, die op de rivier uitloost. Zóó was er in weinige dagen een huis verzezen 6 M. breed, 16 M. lang en 4 M. hoog, dat gedurende de geheele expeditie onze trots is geweest en waarnaar ieder tijdens het verblijf in het gebergte met verlangen uitzag als naar het toppunt van comfort. De Dajaks hadden in de voorgalerij een flinke vaste tafel gemaakt; leege kistjes van petroleumblikken waren langs den wand op elkaar gestapeld en vormden geschikte kasten waarin een deel van de eetwaren en de bibliotheek een onderkomen vond, en ook de grammophon vond zijn plaats op een apart tafeltje. Dit laatste instrument, dat natuurlijk den landtocht niet verder meegemaakt heeft, stond in hoog aanzien bij de Dajaks. Iederen avond tusschen 7 en 8 uur was er concert, waarbij zangstukken en voordrachten het meeste succes oogstten. De *Serenade van Faust* viel nog het allermeeft in den smaak omdat Mefisto's lach bijzonder op de Dajaksche lachspieren werkte.

Een omstandigheid, die het verblijf in Kloofbivak nog aanzienlijk veraangenaamde, was de badgelegenheid. Vlak tegenover de voorgalerij daalde men langs een steile ladder af naar de rolsteenbank in de rivier. Tusschen de steenen was dan gemakkelijk een veilig plekje in het snelstroomende, heerlijk-koele bergwater te vinden.

Zoo gingen de dagen in Kloofbivak in bijna ongestoorde rust voorbij. Merkwaardig genoeg brak er kort na onze vestiging een tijdperk van droogte aan, zooals we dat gedurende ons geheele verdere verblijf in Nieuw-Guinea niet meer gekend hebben. Tien dagen achter elkaar regende het niet, de rivierarm vlak voor ons bivak was tot een beekje gereduceerd en de vele steenen die boven het water gingen uitsteken bezorgden den nog steeds vrachtvarenden Dajaks veel last. Deze vrachtvaart had tweemaal per week plaats. De route Kloofbivak—Van Weelskamp werd stroomaf met leege booten gemakkelijk in één dag afgelegd; de volle booten deden twee dagen over het traject terug, zoodat dus elke vaart drie dagen duurde. Dit geschiedde telkens tweemaal per week, de zevende dag was een rustdag, die altijd te Kloofbivak werd doorgebracht. Bij deze vrachtvaarten namen de vroeger zoo vijandige Papoea's langzamerhand een geheel andere houding aan. Nadat ze zich de eerste week hadden schuil gehouden, begonnen ze zich daarna weer aan den oever te vertoonen, daarbij duidelijk teekenen gevende van vriendschappelijke bedoelingen. In het begin werden ze niet vertrouwd en een zenuwachtige fuselier bedierf de toenadering voor eenigen tijd door een paar schoten te lossen, maar aangezien daarna de blijken van vriendschap talrijker en talrijker werden, gaf onze chef ruilartikelen mee met de opdracht, definitieve aankoming te verkrijgen, zonder de voorzichtigheid uit het oog te verliezen. Reeds den volgenden keer brachten de Dajaks bogen en pijlen mee, tegen messen geruild, en sedert is de verhouding tot die zwervende Papoeastammen voortdurend goed gebleven. Ze wilden blijkbaar de vroegere kennismaking met de Europeesche vuurwapenen niet hernieuwen.

De lage waterstand in de rivier was voor de botanische collecties zeer gunstig. Vele van de kleinere rivierarmen liepen droog, en zelfs de hoofdstroom was op vele punten gemakkelijk te doorwaden, zoodat overal de oever bereikt kon worden. Hier is in den regel het aantal bloeiende planten het grootst. Ook de zoöloog is over zijn vangsten niet ontevreden. Nu de vrachtvaart geregeld zijn gang gaat, is aan ieder zijn werk precies voorgeschreven en zoo kan er een aantal Dajaks ter beschikking van de verzamelaars gesteld worden. Uit den aard der zaak behoeven dit niet de allersterksten en flinksten te zijn. Ik zelf behelp me met een drietal zéér jonge Kenja's, waarvan er spoedig één door ziekte afvalt en ten slotte vervangen wordt door een jongen Kajan. De zoöloog heeft zich als lijfjager Bit-Ding toegevoegd, en twee Kajans aangesteld, die er dagelijks met het blaasroer op uitgaan. De buit van deze laatsten is echter meest zéér gering; de moderne wapens winnen het ver van de vergiftige pijltjes. Daar staat tegenover dat iedere vogel die met het blaasroer geschoten wordt, absoluut onbeschadigd is, wat bij het schieten met hagel niet kan worden gezegd. De gewoonte van den Dajak om het wild te besluispen speelt hierbij een groote rol. Zelfs met een geweer gewapend kan hij die gewoonte niet afleggen, en het gevolg is, dat hij een vogel van zoo dichtbij schiet, dat het beest voor de collectie niet bruikbaar meer is. Er zijn natuurlijk liefhebbers genoeg om er eens met het geweer op uit te gaan. Vooral bij de Kenja's is de jachtlust groot en naast Bit-Ding hebben wij dan ook bijna dagelijks een anderen jager.

Een van de Kenja's, die zich op een rustdag ook eens aanmeldde om te jagen, een jonge, flinke kerel, had een avontuur dat te merkwaardig is om het hier onvermeld te laten. Bit-Ding en Taman Piling, zoo heette de jeugdige Nimrod, togen er in den vroegen ochtend van 22 October op uit. Tegen den avond kwam Bit-Ding vertellen, dat zijn makker nog niet terug was. Zij hadden benedenstreams aan den rechteroever gejaagd, waren daarbij van elkaar gegaan en nadat Bit hem nog eens in de verte had hooren schieten,

Photo Versteeg.

De Noordrivier boven Kloofbivak.

Ill. 15.

was hij naar het bivak teruggegaan in de meening, dat zijn makker hem wel zou volgen. Bit maakte zich niet erg ongerust, en meende, dat Taman den volgenden dag wel boven water zou komen, maar de 23e October ging voorbij zonder dat de man zich aanmeldde. Het begon er nu bedenkelijk uit te zien. Verdwalen was haast ondenkbaar. Immers de man moest zich bevinden aan de Westzijde van de rivier; hij had dus slechts naar het Oosten te loopen, wat bij de zornige ochtenden die we voortdurend hadden, zeer eenvoudig moest zijn, om de rivier en dus ook het bivak gemakkelijk terug te vinden. We kunnen ons dus geen andere oplossing denken dan dat hem een ongeluk overkomen is, hetzij dat hij overvallen is door Papoea's, hetzij hij zich zelf verwond heeft met zijn geweer. Bit heeft vandaag al eens in de buurt gezocht, maar geen spoor van hem gevonden. Den 24en gaat er dus een groote troep Kenja's op uit. Ze blijven drie dagen weg en komen in den avond van den 26en terug, hongerig, want er was niet genoeg eten meegenomen, maar met eenig resultaat. Na lang zoeken hebben ze aan den rechter oever het spoor van den verdwaalde gevonden. Het loopt in groote onregelmatige kringen rond, komt nu weer eens vrij dicht bij de rivier, dan weer verwijderd het zich ervan. Blijkbaar heeft de verdwaalde de rivier gezocht, maar telkens weer heeft hij zich in den afstand bedrogen, en is weer teruggeloopt. Daarna verdwijnt het spoor definitief in westelijke richting. Dit spoor is door de reddingsbrigade gevolgd en daarbij zijn ze op een vrij aanzienlijk riviertje gestuit. Dit over korten afstand stroomafwaarts volgende, vonden zij al spoedig de resten van een vuur en de overblijfselen van een vogel. De Kenja's zijn te goede spoorzoekers om zich door een Papoea-bivakje te laten misleiden. Trouwens, Taman moet lucifers bij zich gehad hebben, en ongeveer acht jachtpatronen. Het spoor is nu nog verder gevolgd, er is nog een bivak aangetroffen, altijd aan de rivier, die intusschen vrij belangrijke afmetingen heeft aangenomen, en eindelijk verdwijnen alle teekenen, echter niet dan nadat Taman de duidelijke sporen van

het vervaardigen van een vlot heeft achtergelaten. Hij is dus blijkbaar in de meening geweest dat de rivier ten slotte wel in de Lorentz-rivier zou uitmonden, en dat hij die gemakkelijker varende dan wandelende zou kunnen bereiken.

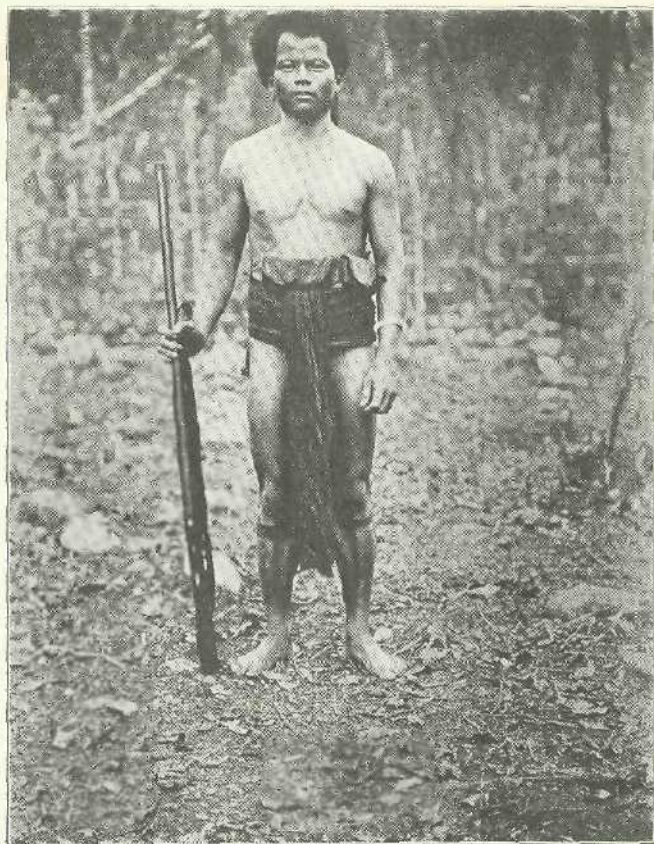
Het komt er nu maar op aan of zijn meening juist is. Hetgeen we kunnen doen om het verloren schaap te vinden, is, die zijrivier op te gaan. Maar waar moeten we die zijrivier zoeken? Volgens de kaart van onze voorgangers komt er een tiental kilometer benedenstrooms een zijriviertje in de hoofdrievier uit, dat de uitmonding moet zijn van een Westelijk van ons kamp stroomende rivier en deze laatste moet het door Taman-Piling gevolgde stroompje zijn. Volgens de Kenja's is dit echter onmogelijk want ze hebben het spoor van hun makker al veel verder dan pl.m. 10 K.M. gevolgd. Een tweede mogelijkheid is echter, dat de kaart op dit punt onjuist is en de door Taman gevolgde rivier een zijtak is van de Van der Sande-rivier, een van groote Westelijke zijtakken van de Lorentz-rivier, die ver beneden het bivakschip uitmondt. Als dat juist is, moet de man nog een kolossalen weg afleggen, hij moet zich dan door het Papoeagebied een weg banen, en zijn kansen worden dan uiterst gering. Enfin, alles moet geprobeerd worden. We zenden den vijfden dag na zijn verdwijnen een boot uit met Kenja's naar het riviertje 10 K.M. benedenstrooms en laten dat onderzoeken. Tegen 12 uur komen ze echter terug, geheel onverrichter zake. Er schiet dus alleen nog de Van der Sanderivier op over. Onze geoloog biedt zich als redder aan en een uur later reeds vertrekt hij met een Kenjaboot naar beneden. Hij kan het dien dag nog tot Van Weelskamp brengen, vertrekt dan den volgenden dag naar de „Arend" en gaat van daar met de motorboot en vervolgens per Dajakprauw de Van der Sanderivier opvaren. De kansen zijn gering maar niets mag onbeproefd blijven.

Het verdere verhaal is niet onvermakelijk. Tot onze groote verbazing zien we den geoloog twee dagen na zijn vertrek weer terugkeeren met het verloren schaap bij zich. Toen hij tegen half zeven 's avonds op Van Weelskamp aan-

kwam, stond Taman-Piling aan den oever van het Bivak, rustig een sigaret rookende en den geoloog met zijn vriendelijksten glimlach aankijkende. Hoe hij daar gekomen was? Wel, heel eenvoudig! De spoorzoekers hadden gelijk gehad, hij had een vlot gemaakt en was de rivier gaan afzakken, was toen in een veel grootere rivier terecht gekomen (de Van der Sanderivier), had nog een nacht geslapen, een casuaris geschoten en den volgenden ochtend de reis vervolgd. Spoedig was er een boot met eenige Papoea's bemand, in zicht gekomen, die echter direct aan den haal gingen, zooals verder bleek om hulp te halen. Het duurde niet lang of een groote flottille, zwaar bemand, sloot de rivier af.

Taman dacht dat zijn laatste uurtje geslagen was, de Papoea's namen een dreigende houding aan en spanden hun bogen, maar Taman, onvervaard, loste een schot in de lucht, waarop allen van angst op hun hurken in de boot gingen zitten. Toen kwam er een oude Papoea op hem af, legde hem de hand op den schouder en nam hem blijkbaar in bescherming. Hij liet Taman bij zich in de boot overstappen en nam hem mee naar het dorp aan den mond van de Van der Sanderivier. Intusschen gingen de andere Papoea's er met het vlot en dus ook met den casuaris van door. Bij den ouden heer aan huis vond de Dajak een nachtverblijf, begrijpelijkerwijs zonder een oog dicht te doen, uit vrees vermoord te worden. Den volgenden ochtend maakte hij zijn gastheer duidelijk dat hij een boot wou hebben om de reis naar het bivakschip te vervolgen. Toen de oude heer daar niet van hooren wou, bedreigde Taman hem met zijn laatste jachtpatroon, zonder zich om die schending van de wetten der gastvrijheid veel te bekommeren. Voor een dergelijk krachtig argument was de Papoea gewicht en laat in den avond had Taman stroomop varende het bivakschip bereikt. Hij vreesde zeer dat men hem in het donker voor een Papoea zou aanzien en op hem zou schieten, en daarom had hij uit de verte voortdurend „toean! toean!” geroepen, vrijwel het eenige Maleisch dat hij kende. Men had hem toen

Photo Pulle.

Ill. 16.

Taman-Piling, de verdwaalde Kenja-jager.

liefderijk opgenomen, hem zijn buik vol rijst laten eten en den volgenden ochtend per motorboot naar Van Weelskamp geëxpédieerd, waar de geoloog hem aantrof.

Het merkwaardige was dat de man zich op zijn heldhaftig gedrag niets liet voorstaan, en ook de andere Dajaks vonden de zaak blijkbaar van weinig belang. Op onze vraag, waarom hij niet direct na zijn verdwalen op de zon af in Oostelijke richting had geloopen, antwoordde hij dat booze boschgeesten hem verblind hadden, zoodat hij in de war was geraakt. Ter belooning voor zijn moed werd Taman Piling als jager van den zoöloog aangesteld en bovendien viel hem de eer te beurt dat het riviertje, dat hij gevolgd had en van welks loop hij dus de ontdekker was, naar hem, Taman-Piling-rivier genoemd is.

HOOFDSTUK IV

HET EERSTE BEZOEK VAN DE BERGBEWONERS. — VOORBEREIDINGEN VOOR DEN GROOTEN LANDTOCHT.

EEN andere gebeurtenis, maar voor de geheele expeditie van veel meer beteekenis, was het bezoek van een drietal Bergpapoea's op 13 October. Vóór 1907 wist men nog niets van het bestaan van een dergelijken diep in het binnenland wonenden stam. Pas in Juli 1907 maakte de eerste Lorentz-expeditie op een weinig aangename wijze met hem kennis. De expeditie was in dien tijd gekampeerd in het bivak „Alkmaar”, dat, zooals reeds vroeger besproken is, vrij dicht bij Kloofbivak lag, ongeveer 2 K.M. stroomafwaarts aan den anderen (Oostelijken) rivieroever. Aan denzelfden oever, doch wat meer stroomopwaarts, dus tegenover ons Kloofbivak ligt een 350 M. hooge heuvel, waarheen de heer Van Nouhuys in Juli 1907 een tocht maakte. Toen men daarmee bezig was, ontdekte een van de arbeiders, die hij bij zich had, sporen van menschen, terwijl kort daarna een andere man vertelde, dat hij menschenstemmen had gehoord in een ravijn daar dicht in de buurt. Men sloeg echter weinig acht op die mededeelingen. Tegen half zes in den avond, toen ieder rustig in zijn tenten of huizen zat, de Europeanen lezende, arbeiders en fuseliers kokende en pratende, kwamen plotseling een 20 à 30 Papoea's het kamp binnenrennen, links en rechts hun pijlen door het bivak schietende tusschen de niets vermoedende menschen. De consternatie, die dat moet hebben gegeven, kan men zich voorstellen. Ieder vloog op, Europeanen en fuseliers grepen hun revolvers en geweren en spoedig viel

er een groot aantal schoten. Inmiddels hadden de Papoea's al eenige gewonden gemaakt. Een fuselier had een pijl dwars door den onderarm gekregen, vrijwel overlans bij den pols erin, en dicht bij den elleboog met de punt eruit. Een andere fuselier kreeg een schampschot aan het hoofd. Het mag intusschen een wonder genoemd worden, dat er bij dien plotselingen overval geen paniek ontstaan is, en vooral, dat de kogels geen gewonden onder de expeditieleden gemaakt hebben. De Papoea's toch bevonden zich bijna direct midden in het bivak en de kans om anderen dan hen te treffen was dus vrij groot. Gelukkig liep alles goed af. Toen de fuseliers eenmaal hun geweren hadden, mikten ze bedaard; eenige dwangarbeiders namen zelfs het eerste het beste stuk hout dat ze vonden ter hand en ranselden op de nu direct vluchtende Papoea's los, die haast even snel verdwenen als ze gekomen waren. Het geluk van de schoten was hun blijkbaar wel wat al te vreemd. Het was na den overval te donker geworden, om nog met succes den vijand te vervolgen, zoodat men zich vergenoegde met dien nacht zorgvuldig de wacht te houden. Den volgenden ochtend werd er op onderzoek uitgegaan. Zeer dicht bij het bivak werd het lijk gevonden van een Papoea; een kogel had hem een van de groote slagaders van de dij doorboord, zoodat hij aan verbloeding gestorven is. Andere bloedsporen bewezen dat de Papoea's nog één of meer gewonden hadden meegevoerd. Bogen en pijlen waren in blijkbaar overhaaste vlucht weggeworpen. Het meest verrassende nu was, dat de doode man tot een geheel anderen Papoea-stam behoorde dan men tot nu toe aan de rivier had aangetroffen. Hij was klein van stuk, droeg een rotanband vele malen om het middel geslingerd en als eenig kleedingstuk een koker, gemaakt uit de schaal van een langwerpige komkommerachtige vrucht. *) Het bleef echter in het duister waar deze stam zijn woonplaatsen had;

*) Dergelijke kokers worden bij vele Papoeastammen in het gebergte aangetroffen; de naam die deze bergbewoners aan het „kleedingstuk” geven is *Koemoe*.

het spoor der vluchtende Papoea's werd wel een eind in Noordoostelijke richting gevolgd, maar hun dorpen werden niet aangetroffen. Van verdere bezoeken bleef het bivak verschoond.

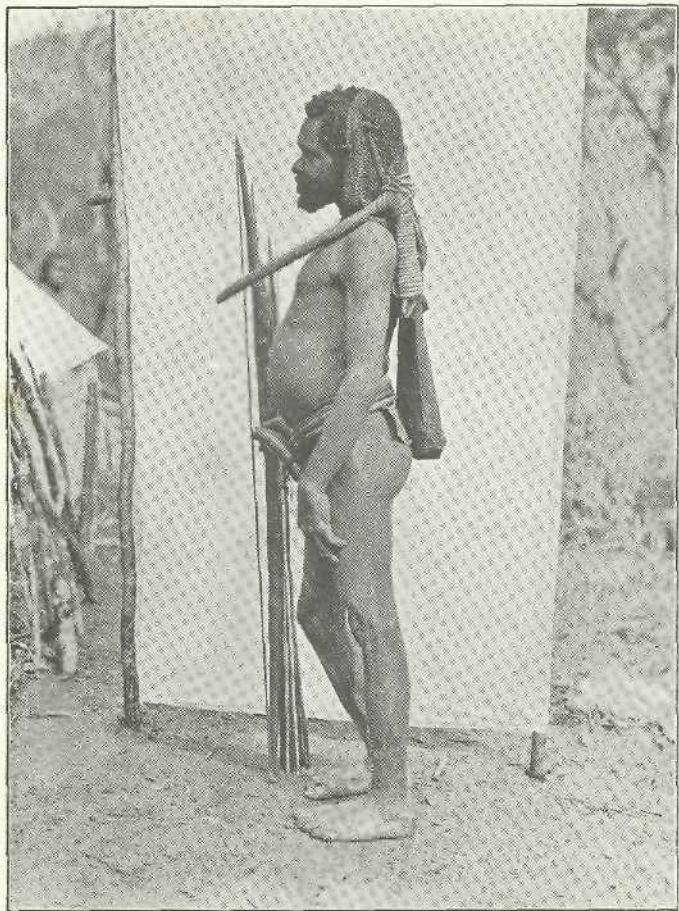
Toen echter de heeren Lorentz en Van Nouhuys een maand later de Zuidelijke helling van het Hellwiggebergte beklommen, met het doel een uitzicht te krijgen op het Noordelijke bergland, vonden zij herhaaldelijk sporen van Papoea's en zelfs werden zij gedurende dien tocht nu en dan verontrust door menschen in hun onmiddellijke nabijheid, die hun aanwezigheid door roepen en het slaan tegen boomen kenbaar maakten, zonder dat het den Europeanen gelukte er een te zien.

Hiermede was echter het bestaan van bergbewoners aangetoond. Pas in Nov. 1909 gedurende de tweede Lorentz-expeditie volgde een definitieve en tevens vriendschappelijke aanraking. Toen de expeditie op haar tocht naar den Wilhelminatop zich reeds ver in het bergland bevond, trof men tusschen het Treubgebergte en het Wichmanngebergte Papoea's aan, die in uiterlijk en „kleeding” zeer veel overeenkomst vertoonden met den indertijd bij het bivak „Alkmaar” doodgeschoten man. Ze waren echter vriendschappelijk gezind, noemden zich Pesechems, en noodigden de Europeanen tot een bezoek in hun dorpen uit. Deze laatsten hadden er met het oog op hun verdere plannen en de geringe hoeveelheid voedsel, die aanwezig was, eerst weinig lust in, maar moesten om de goede verstandhouding niet te verstoren ten slotte wel volgen. In het dorp, dat, met vele andere dorpen, gelegen was in een vallei tusschen het Treubgebergte en Wichmanngebergte, werd een soort van vriendschapsbond gesloten, met varkensbloed bezegeld. Toen de expeditie in Januari d.a.v. weer in het bivak „Alkmaar” terug was, brachten 16 Pesechems een tweedaagsch bezoek aan hun nieuwe vrienden. Het bleek bij die gelegenheid ook, dat de Pesechems alléén aan de westzijde van de Noordrivier wonen, zoodat de Papoea's, die in 1907 „Alkmaar” aanvielen, tot een anderen stam moesten behoord

hebben. De resultaten van dit bezoek waren een collectie ethnografische voorwerpen en een woordenlijst der Pesechem-taal, door den heer Van Nouhuys gemaakt.

Het was natuurlijk een voorname taak van onze expeditie om het aldus begonnen onderzoek voort te zetten en daarom waren we in den ochtend van 13 October 1912 zeer aangenaam verrast toen de Pesechems het ons zoo gemakkelijk maakten, dat ze ons reeds in Kloofbivak een bezoek brachten.

Bit-Ding, onze Dajakjager, was dien ochtend erop uitgegaan om aan den rivier-oever tegenover het vroegere bivak „Alkmaar” een paar vogels voor de collectie te verschalken, toen hij plotseling op drie Papoea's stuitte, die in het begin zeer beangst waren. Bit was echter een verstandig man en ging direct op den grond hurken, zijn geweer naast zich neerlegend. De Papoea's kwamen dichterbij en toen de Dajak hun zijn kapmes en lucifers getoond had, verdween spoedig alle onrust. Door gebaren werden de Pesechems overreed om mee te gaan en zoo kwamen ze omstreeks acht uur Kloofbivak binnenwandelen, een vrij oud man voorop, twee jonheeren er achter aan. Ze werden door ons met begrijpelijke vreugde ontvangen, want uit hun bezoek mochten we afleiden, dat de vriendschap met de blanke menschen, drie jaar geleden aangeknoopt, een blijvend indruk op hen gemaakt had en dat we bij onzen tocht in het bergland geen vijandelijkheden te vreezen zouden hebben. Hun verschijnen aan de rivier tegenover „Alkmaar” had blijkbaar tot doel eens te onderzoeken of die vreemde menschen nog niet teruggekomen waren, en we moeten wel aannemen dat er in de drie jaar, die sedert de 2de Lorentz-expeditie verlopen waren, talrijke vergeefsche tochten naar de rivier gemaakt zijn. De aanhouder wint, zullen de Pesechems wel gezegd hebben toen ze eindelijk het bevriende, blanke volk weer terug zagen. Na het gebruikelijke begroetingswoord „Halebok” stelden ze zich direct als Pesechems voor. De oude heer hield zich bedaard, de beide jongens echter waren uitgelaten van vreugde. Onmiddellijk werden de bogen ont-

Photo Pulle.

Pl. 17.

Een Pesechem in marschtenue.

spannen en met de pijlen in een hoek van onzen „eetsalon” gezet en daarna zorgden wij dat onze gasten een behoorlijk maal kregen. Gekookte rijst en droge visch was er genoeg voorhanden en ook aan zout, waarop ze zeer gesteld zijn, lieten we het niet ontbreken. Hun tenue behoef ik na het boven vermelde omtrent den doodgeschoten Papoea niet uitvoerig meer te beschrijven. Behalve den bekenden rottangordel om het middel en de koemoe droegen ze alle drie een draagnet, dat voor een deel het hoofd bedekt en verder als een zak tot aan het middel afhangt.

Daarin bevindt zich onder meer een samenvouwbare kap, uit pandanbladeren bestaande, die zoowel slaapmatje als regenjas is. Ook een steenen bijl ontbrak niet. Dit instrument bestaat uit een stuk hout, n.l. een platten splinter van een boomstam met een zijtak eraan vast. De zijtak is de steel van de bijl; in het stamstuk, dat met den steel een scherpen hoek vormt, wordt aan het vooreinde door middel van rottan een scherpe steen vastgemaakt, waarvan de snijdende kant niet, zooals bij onze bijlen, evenwijdig met den steel loopt, maar loodrecht erop staat. Deze steen is zeer hard, donkergroen van kleur en is tot nu toe alleen aan de Noordkust van Nieuw-Guinea aangetroffen, waar trouwens alle stammen steenen bijlen hebben, die volkomen overeenkomen met de Pesechem-bijl. Het is ons duidelijk gebleken, dat ook de Pesechems die bijlen, misschien door middel van vele tusschenpersonen, kant en klaar uit het noorden krijgen. Niet alleen ontbreekt het groene gesteente geheel in het gebied waar ze wonen, maar we zagen in hun dorpen nooit een bijl in bewerking. De aanvoer moet echter vrij groot zijn, want de werktuigen waren nogal goedkoop. Voor een van onze ordinaire stalen bijlen kregen we in de dorpen eenige steenen bijlen, terwijl het onmogelijk was om voor een stalen bijl ook maar een klein varken te kopen.

Toen de heeren den buik vol hadden, werd de conversatie voortgezet. Erg vlotten deed het gesprek niet, want de woordenlijst van onzen voorganger was niet uitvoerig en zoo was gebarentaal wel de hoofdzaak. Maar we kwamen toch al

direct hun namen te weten en daar de heeren Van Nouhuys en Lorentz eenige Pesechemnamen van personen, die ze ontmoet hadden, in hun woordenlijst hadden opgenomen, bleek het al spoedig dat alle drie onze gasten in 1909 met de blanken in aanraking waren geweest. De oude man noemt zich Leliap en bij dezen naam heeft de heer Van Nouhuys aangeteekend „rustig en betrouwbaar”, iets wat geheel met den persoon van onzen gast overeenkomt. Een van de jongelui haalt uit zijn draagnet het lemmet van een oud tafelmes te voorschijn en maakt ons duidelijk dat hij dat van onze voorgangers gekregen heeft. De jongens worden echter onrustig. Door vragen en praten worden ze gauw vermoeid. We laten hun dus het een en ander zien: lucifers, den grammophoon, een lamp, wat plaatjes, enfin alles wat we denken dat hun vreemd moet voorkomen. Toch is hun belangstelling niet zoo groot als men wel zou meenen. Den meesten indruk maakt wel de grammophoon, de jongens staan voortdurend te lachen, de oude man is zichtbaar verbaasd maar vindt blijkbaar de ronddraaiende plaat nog interessanter dan het voortgebrachte geluid.

Daarna kwam de demonstratie van het vuurwapen aan de beurt.

Om hen niet al te zeer te verschrikken, nemen we een flobertgeweer en schieten ermee door een petroleumblik. De oude man toont een intense belangstelling, waarschijnlijk omdat hij het praktische nut van een dergelijk voorwerp inziet, wat bij een grammofoon niet het geval is. Bij mijn omgang met Papoea's, ook met de rivierbewoners, heb ik trouwens steeds den indruk gekregen, dat zij bij uitstek practisch zijn, en alleen dan wat voor een ding geven, wanneer ze overtuigd zijn, dat het hun nut kan opleveren. Onnutte dingen, als lapjes, of spiegeltjes, werden òf in het geheel niet geaccepteerd, òf er werd niets voor teruggegeven.

De beide jongelui vinden na de eerste schoten het geweer een griezelig ding; ze trachten ons te beduiden, dat we met het schieten moeten ophouden en zoeken, als we daaraan geen gevolg geven, hun heil bij de Dajaks. Al spoedig

wandelt er een met een oude broek rond, en heeft de andere een oude kabaja aan.

Dan wordt het tijd, dat we hun eens het maken van plankjes voor dakbedekking laten zien. We wenken hen mee te gaan, het bosch in, maar als onze chef, meer uit gewoonte dan opzettelijk, zijn jachtgeweer meeneemt keeren ze alle drie plotseling terug. Gelukkig begrijpen we hun bezwaar, het geweer wordt thuis gelaten, de Papoea's nemen hun pijlen en bogen mee en we gaan samen naar de plek, waar de Dajaks bezig zijn uit boomstammen hun keurige gladde plankjes te kappen. Leliap is vol bewondering, probeert het ook eens, en slaat natuurlijk het scherpe Dajakbijltje muurvast in het hout. Op weg naar huis loopen wij vooruit, ik als laatste, de Pesechems direct achter mij aan. Ik hoor hen druk praten, maar moet te veel op den weg letten, om op hun gesprek acht te slaan. Als ik na enkele oogenblikken omkijk, zijn ze alle drie verdwenen en we zien ze dien dag ook niet terug. Blijkbaar vertrouwen ze ons niet voldoende om in ons bivak te blijven logeeren.

Drie dagen later, den 16den, kwamen ze echter weer terug, nu vergezeld van nog twee anderen, een man van middelbaren leeftijd en een jongen die naar het schijnt een zoon van Leliap is. Deze laatste heeft een buitengewoon sterk semitisch type, en zou, Europeesch gekleed, en blank van huid, zonder eenig bezwaar voor een Jood kunnen doorgaan. De jas en broek zijn nog in hun bezit, maar de bijlen en messen die we hun drie dagen te voren gegeven hebben, hebben ze niet bij zich. Vermoedelijk zijn die ergens in een bivak onderweg verstopt, want we kunnen niet aannemen dat ze in drie dagen heen en terug naar hun woonplaatsen zijn geweest.

De gasten voelen zich blijkbaar zeer op hun gemak; pijlen en bogen worden direct in onze voorgalerij neergezet en verder amuseeren ze zich den geheelen dag met de Dajaks en de andere inlanders. Vooral onze beide bedienden staan zeer goed aangeschreven bij hen, omdat ze al gauw gezien hebben, dat er in de keuken het een en ander afvalt. Ze

besluiten dan ook maar in de keuken hun nachtverblijf op te slaan en we denken tegen 9 uur dat ze al lang in zoete rust zijn, als plotseling een der Papoea's de voorgalerij komt binnenspringen, vriendelijk lachend de bogen en pijlen opneemt en er onmiddellijk mee verdwijnt. We zijn nauwelijks van onze verbazing bekomen als de wachtdoende fuselier meldt dat de Papoea's allen verdwenen zijn. De oorzaak is echter niet ver te zoeken, daarvoor behoeft men den schildwacht maar aan te zien. In uniform, karabijn over den schouder, getrokken klewang in de hand, moet de man er in het oog van een Pesechem zóó gevaarlijk uitzien, dat hun vlucht niemand behoeft te verwonderen. 't Is jammer dat we niet aan die mogelijkheid gedacht hebben, anders hadden we order gegeven, dat hij den Papoea's uit de buurt moest blijven. Gelukkig heeft die gebeurtenis geen blijvende verwijdering veroorzaakt, al duurde het vier weken voor Leliap, ditmaal met tien andere Pesechems, nog eens een bezoek aan Kloofbivak bracht. Ik was toen echter reeds naar een verder bivak vertrokken, dat blijkbaar niet op hun weg lag, want ik heb ze toen niet meer ontmoet.

Langzamerhand kwamen de voorraden in Kloofbivak bijeen en nu kon er tevens een begin gemaakt worden met den landtocht. Onze chef en de detachementscommandant gingen in de tweede helft van October den weg eens verkennen, wat betrekkelijk gemakkelijk was, immers voorloopig kon dezelfde weg gevolgd worden, die de 2de Lorentz-expeditie in October 1909 genomen had. De sporen daarvan waren nog duidelijk aanwezig in den vorm van afgekapte boomstammetjes, die bij de betrekkelijk geringe hoeveelheid struikgewas in het oerwoud nog voldoende duidelijk zichtbaar waren.

Het werd echter 29 October vóór de leider kon vertrekken, terwijl de detachementscommandant wegens een flinken malaria-aanval nog wat in Kloofbivak moest blijven om op zijn verhaal te komen. Malaria is een ziekte waarvoor alle tropische moeraslanden berucht zijn, en waarvan thans ieder weet, dat muskieten, behoorende tot het ge-

slacht Anopheles, de overbrengers zijn. Nu hadden vorige expedities reeds ondervonden, dat er in Zuid-West-Nieuw-Guinea met malaria niet te spotten viel, en daarom was dan ook van den eersten dag af geregeld de z.g. kinineprophylaxe toegepast. Deze bestaat hierin, dat men ook zonder door de ziekte te zijn aangetast, wekelijks een hoeveelheid kinine inneemt om zodoende een grooter weerstandsvermogen te hebben tegen infecties. Die kininedagen waren bij ons de Zaterdag en de Zondag. Des avonds om 6 uur werden allen bijeengeroepen en aan ieder werd een gram kinine-sulfaat toegediend in tabletvorm, welke tabletten moesten ingenomen worden in ons bijzijn.

Bij de fuseliers en dwangarbeiders, die onder tucht stonden, had dat natuurlijk geen bezwaar, ofschoon ik nog niet zoo geheel zeker ben, dat niet enkelen van hen de tabletten vlug tusschen wang en kiezen verborgen om ze later uit te spuwen.

Ook de Dajaks namen zeer gewillig hunne portie in, al vonden ze het ook vreemd, „obat" te moeten slikken, als ze niet ziek waren. De eenige, die er niet aan deed, was onze detachementscommandant, die al meer in malaria-streken verblijf had gehouden, zonder ziek te worden en dus meende dat hij niet vatbaar was voor malaria. Het was daarom merkwaardig, dat hij het eerst geïnfecteerd werd, en wel op een zoo geduchte wijze, dat hij na een week al meer kinine geslikt had dan de anderen in twee maanden. Gelukkig was hij na een dag of zes weer koortsvrij, maar toch nog zoo zwak, dat hij pas na een dag of acht onzen chef kon volgen.

Met den landtocht begon voor de Dajaks een andere soort van werkzaamheid, die, we zagen het direct, heel wat minder in hun smaak viel dan roeien, booten maken of bivak bouwen.

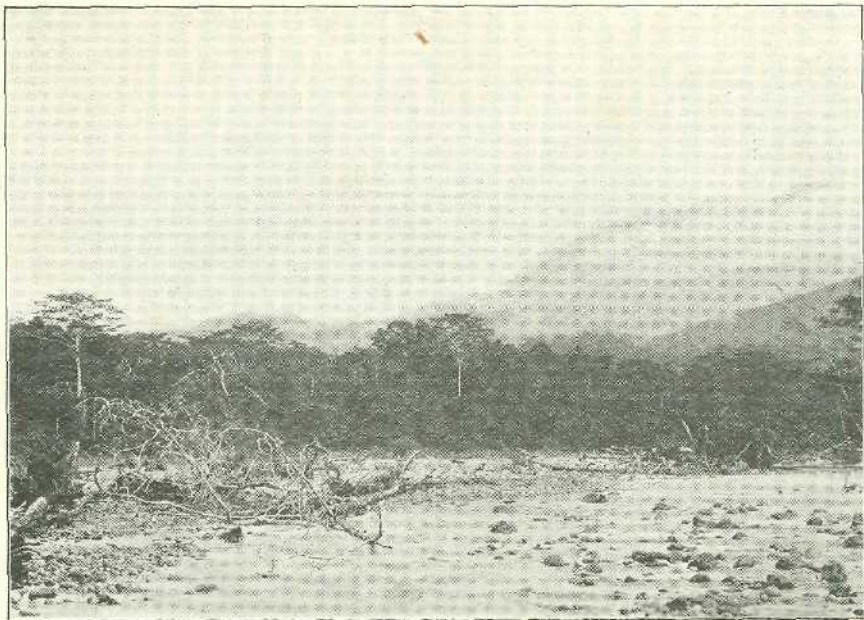
Nieuw Guinea is een land, dat voor ons en onze arbeiders practisch niets aan voedsel oplevert, maar dat bovendien nog de complicatie vertoont, met geen enkel vervoermiddel te land bereisd te kunnen worden. Noch bergpaarden, noch

draagezels, noch geiten of welk dier ook, zijn in dat terrein te gebruiken, en dat wagens al evenmin in aanmerking komen, behoeft nauwelijks gezegd te worden. Men is dus uitsluitend aangewezen op den mensch als draagkracht en deze draagt in dat zware terrein niet meer dan 16 K.G. In dat opzicht verkeert een expeditie in Nieuw-Guinea in nog ongunstiger omstandigheden dan een Pool-expeditie, die ten minste nog van sleden en honden kan gebruik maken en bovendien per dag een veel grooteren afstand kan afleggen dan wij. Men kan dan ook gerust zeggen, dat, wanneer de te land af te leggen afstand in Nieuw-Guinea even groot was als de sledetocht bij Amundsen's Pool-expeditie, de Nieuw-Guinea-expeditie een geheel onbegonnen werk ware geweest. Men kan dat gemakkelijk inzien door even aan te nemen dat alle bagage uit levensmiddelen bestaat. Een koelie kan niet zwaarder belast worden dan met 16 K.G., maar daarvan eet hij per dag 1 K.G. op. Hij kan dus op zijn vracht niet langer leven dan 16 dagen. Gaat hij dus bergopwaarts b. v. 10 dagen het land in, dan heeft hij nog juist 6 K.G. eten over om in 6 dagen weer bij de stapelplaats terug te zijn. Alles hangt er dus van af hoeveel er per dag wordt afgelegd, en dat is in een terrein, zooals wij voor ons hadden, een buitengewoon geringe afstand. In het bergland van pl.m. 100 M. tot 3000 M. boven zee bedroeg die afstand meest niet meer dan 4 K.M., vaak zelfs slechts 3 K.M. per dag.

De quaestie wordt belangrijk gecompliceerder als men bedenkt, dat niet alle bagage uit levensmiddelen bestaat.

Er moeten tenten meegenomen worden, persoonlijke uitrusting en voeding voor de Europeanen en wat wel het meest is, instrumenten en materiaal voor het verzamelen van planten, dieren en gesteenten. Gaan er fuseliers mee, dan moet ook het voedsel voor die menschen gedragen worden, want men kan hun geen 16 K.G. op den rug geven, daar ze al met klewang, geweer en patronen belast zijn. Dat alles maakt dat er geen denken aan is, 16 dagen te leven van één mansvracht van 16 K.G. Zoo wordt de vraag,

welken afstand een transport kan afleggen, vrijwel teruggebracht tot de verhouding die er bestaat tusschen het aantal mansvrachten, dat uit levensmiddelen, en het aantal dat uit andere bagage bestaat. Die verhouding was bij onze expeditie bijzonder ongunstig, want het doel was uitsluitend wetenschappelijk onderzoek en daarbij spelen verzamelingen altijd een hoofdrol. Het zal dus duidelijk zijn, dat een transport, levende op het meegenomen voedsel, zich slechts een zeer gering aantal dagen van de stapelplaats der voorraden kan verwijderen. De eenige mogelijkheid om een landtocht onder de genoemde omstandigheden te doen slagen bestaat dus hierin, dat men de af te leggen afstanden zóó klein neemt, dat er in het eerste bivak een overschot van voedsel komt, dat daar gedeponeerd kan worden met het verzamel materiaal. Men laat nu de koelies van de stapelplaats af zoo vaak den weg heen en weer loopen, dat in het eerste bivak een voldoende voorraad is om het te beschouwen als een nieuwe voorraadschuur van waaruit men het tweede bivak kan approviandeeren. Dat gaat zoo voortdurend door. Het is duidelijk, dat elk volgend bivak een geringeren voorraad behoeft te hebben dan het voorafgaande, omdat de verdere duur der expeditie steeds korter wordt. Het komt er dus maar op aan te berekenen, hoeveel levensmiddelen in elke nieuwe stapelplaats moeten bijeengebracht worden en deze berekening wordt uiterst gecompliceerd, doordat een aantal factoren niet van te voren bekend is. Zoo blijkt er wel eens een blik rijst niet behoorlijk gesloten te zijn geweest, zoodat de inhoud bedorven was. Het tijdelijk afvallen van dragers door ziekte is een geheel onberekenbare factor en zelfs is het voorgekomen dat een blik rijst bijna geheel leeg aankwam ten gevolge van een gat in den bodem dat de drager, natuurlijk een dwangarbeider, er onderweg in gemaakt had en dat na verwijdering van het grootste deel van den inhoud, weer met klei was dicht gestopt. Tot onze spijt hebben we den dader nooit kunnen ontdekken, omdat bij aankomst zelden een directe contróle mogelijk was. De gebruikelijke twintig

Photo Versteeg.

Rolsteenbanken in de Noordrivier.

Ill. 18.

slagen op de pantalon waren hem anders niet bespaard gebleven.

De eerste stapelplaats door onzen chef uitgekozen was in vele opzichten gunstig gelegen, n.l. op 5 K.M. afstand van Kloofbivak aan een zijtak van de Van der Sanderivier. Daar het eerste deel van den weg nog bijna geheel vlak was, kon die afstand in ongeveer twee en een half uur afgelegd worden, zoodat de koelies nog denzelfden dag in Kloofbivak terug konden komen en dus niets gebruikten van de getransporteerde voorraden. Toch waren er onder de Dajaks direct al velen, die weinig lust in het werk toonden, en zich, door ziekte te simuleeren, aan het onaangename baantje wilden onttrekken. In hun onnoozelheid wendden ze meest koorts voor en dat was gemakkelijk genoeg met den thermometer te constateeren. De heeren kregen de aanzegging dat al wie niet werkte en niet ziek bevonden werd, gedurende dien tijd geen loon zou ontvangen en wanneer dergelijke dingen vaak voorkwamen, per eerstvolgende gelegenheid afgedankt zou worden en naar Borneo teruggezonden. Dit bleek een uitstekende maatregel te zijn, die gewerkt heeft zoolang contrôle door den medicus-zoöloog of inlandschen arts mogelijk was.

29 October vertrok onze leider definitief naar het bergland, voorloopig met vijf Kenja's, onder wie de pseudo-hoofdman Ambang-Grissau en twintig dwangarbeiders, om zijn kamp aan de Van der Sande-rivier te betrekken en van daaruit den weg verder te verkennen. Van dien dag af wordt er dagelijks transport geloopt tusschen Kloofbivak en de Van der Sande-rivier, waarbij gelukkig de aanvankelijke tegenzin van de Dajaks langzamerhand ging verdwijnen. Dagelijks kwamen ze met opgeruimder gezichten uit het bosch terug, soms erg laat, en dan was op onze vraag steeds het antwoord: „We hebben den weg gemaakt". Wat dat zeggen wilde, beseften we pas eenige weken later.

De riviervaart loopt nu op zijn eind; er zijn nog slechts enkele transporten uit Van Weelskamp te verwachten. Aan Kloofbivak wordt nog steeds gewerkt, maar het is nu bijna

gereed. Er zijn een voldoende aantal groote boomen omgehakt, om de zon flink toegang te geven tot het bivak, en toch zijn er nog genoeg kleinere boomen blijven staan, om het terrein niet te zonnig te maken. Het geheele kamp heeft een hooge omheining van dunne stammetjes en daarachter aan de Noordzijde zijn de Dajaks al bezig het bosch geheel te kappen om er een akker te maken, waarop de meegenomen rijst en diverse groentezaden moeten gezaaid worden. Het resultaat van dien akkerbouw heb ik echter pas na mijn terugkomst in Kloofbivak in Maart 1913 kunnen aanschouwen en genieten.

Voor ons gaan de dagen nu in groote werkzaamheid voorbij. Het is een herhaling van een maand geleden, toen we op het bivakschip alles in orde maakten voor den rivier-tocht. Nu zijn we weer in een verhuisperiode voor den a.s. landtocht en die stelt weer geheel andere eischen. Vóór alles mag geen vracht meer wegen dan 16 K.G. en verder hebben we voor onze particuliere bagage ieder de beschikking over drie man. Het is dus zaak alles precies te wikken en te wegen, ook in den letterlijken zin, en niets overbodigs mee te nemen, maar niets noodzakelijks te vergeten. Een groote moeilijkheid is altijd het aantal mee te nemen schoenen in verband met hun kwaliteit en duurzaamheid en daarover ontsponnen zich steeds eindelooze discussies. De practijk heeft, geloof ik, ten slotte wel uitgewezen, dat gewone leeren rijglaarzen met spijkerbeslag nog wel de beste zijn. Als het leer van goede kwaliteit is, kunnen ze maanden mee. Natuurlijk moet men niet den eisch stellen van waterdichtheid. Om zoo iets in Nieuw-Guinea te bereiken zou men zijn toevlucht moeten nemen tot hooge vetleeren waterlaarzen, en die zijn wegens hun gewicht geheel onbruikbaar. Ook waterdichte kleeren zijn uit den booze.

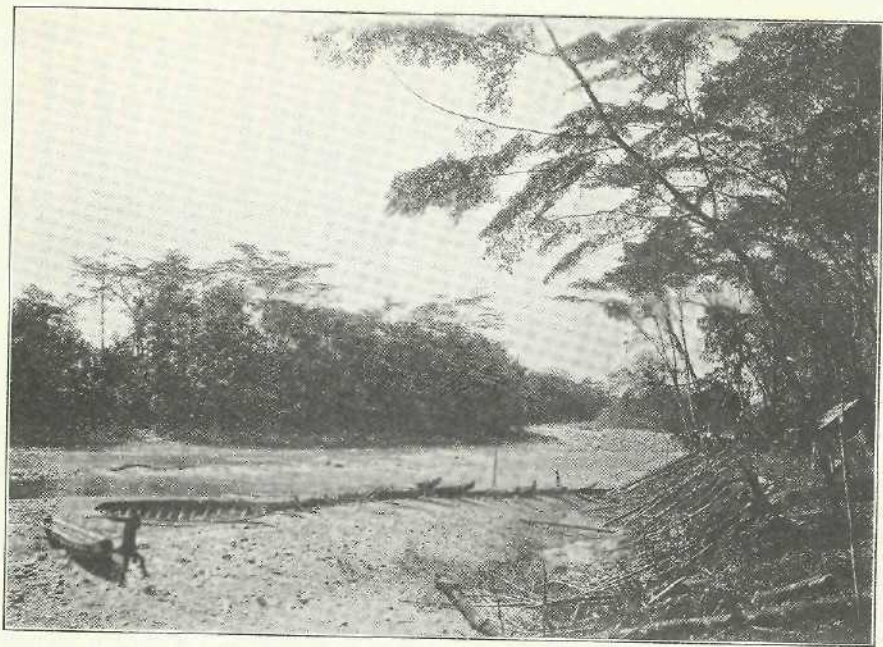
Met een regenjas of een regencape kan men niet loopen in het oerwoud en om een werkelijk waterdichte jas te hebben zou men rubber moeten nemen wat weer veel te warm is. We lieten ons dan ook meest maar rustig nat regenen, wat nooit hindert als men maar in beweging blijft.

Van den chef, met wien we natuurlijk door de transporten nog bijna dagelijks in verbinding zijn, komen goede berichten, maar tevens de mededeeling, dat de weg niet meevalt.

6 November vertrekt de detachements-commandant naar boven, om zich bij den chef te voegen. De inlandsche arts is intusschen ook gearriveerd en zal den medischen dienst op Kloofbivak waarnemen zoolang de medicus in het bergland is.

De administratie op Van Weelskamp had in onze afwezigheid een en ander te wenschen overgelaten. Zoo was een groot deel van de Javaansche suiker verdwenen. Van de 103 blikken die van het Bivakschip afgezonden waren, arriveerden er maar 62 op Kloofbivak. De rest was onderweg, en natuurlijk bijna geheel tijdens het langer verblijf op Van Weelskamp, verdwenen. Ofschoon de daders op het kerkhof lagen, was het niet moeilijk te raden dat de dwangarbeiders en de fuseliers er braaf van geprofitteerd hadden. Het onaangename was dat de Dajaks er de dupe van werden.

Een gebeurtenis, die ons een paar van de beste booten kostte, beleefden we in de eerste dagen van November. Omstreeks 8 uur in den avond barstte er boven Kloofbivak een onweer los waarvan ik de wederga nooit zag. Felle bliksemstralen verlichtten keer op keer het bivak alsof het dag was, telkens onmiddellijk door den donder gevolgd. De Mohammedaansche fuseliers en dwangarbeiders riepen voortdurend Allah aan om hen in die angstige oogenblikken bij te staan; de Dajaks lieten zich niet zien. Nadat we geruimen tijd de mogelijkheid voorzien hadden dat de bliksem in het bivak zou slaan, verminderde de bui wat en ging tusschen het geruisch van regen en donder een ander geluid de aandacht vragen. Het was de rivier, die plotseling onrustbarende afmetingen had aangenomen, zoodat de booten in den fellen stroom waren gekomen. Helaas beseften de Dajaks te laat het gevaar. Onder luid geschreeuw en gebrul snelden ze naar den oever en begonnen de booten naar boven in het bivak te hijschen. Het was een uitermate fantastisch gezicht. Ze hadden de

Photo Versteeg.

De „haven” van Kloofbivak.

Ill. 19.

lendendoeken afgedaan en hun donkere, van regen glimmende lichamen waren telkens even zichtbaar als een bliksemstraal de pikdonkere nacht in hellen dag veranderde. Al spoedig bleek dat de groote Kenja-boot, waarin de dokter en ik de reis naar boven hadden gemaakt van zijn rottansnoer was weggeslagen. Den volgenden dag werden de overblijfselen 2 K.M. benedenstrooms op de steenbanken teruggevonden. Bovendien waren twee Kajanbooten zoo ernstig beschadigd dat aan repareeren niet te denken viel. Een en ander was natuurlijk ook het gevolg van onze onveilige haven, maar daar viel nu eenmaal niets aan te veranderen.

HOOFDSTUK V

HET BERGLAND IN! — OP DEN KAM VAN HET HELL-
WIGGEBERGTE. — STAKING DER KENJA'S.

AL deze kleine onaangenaamheden verhinderden ons niet den 7den November welgemoed de reis naar het bergland te aanvaarden. De geoloog bleef wegens een voetwond nog wat in gezelschap van den inlandschen arts te Kloofbivak, de medicus-zoöloog en ik verhuisden in den ochtend naar het bivak aan de Van der Sande-rivier.

Ons gevolg bestaat uit elf man, die in vasten dienst bij ons zijn voor het verzamelen en andere werkzaamheden. Voor de verhuizing zelf loopt natuurlijk nog een groot aantal koelies mee, maar die gaan denzelfden dag weer terug. Onze eigen staf bestaat dan uit twee inlandsche fuseliers, die, behalve voor onze veiligheid — waarmede ze nooit druk werk hebben gehad — ook te zorgen hebben voor het eten, koken en het wasschen van ons goed. Voor het verzamelen en andere kleine werkzaamheden hebben we den Soendanees van den Buitenzorgschen tuin bij ons, die uitsluitend vogels vilt en de huiden prepareert, vier Kenja's, waarvan Bit Ding en Taman Piling als jagers, de beide andere meer in het bijzonder als helpers bij het verzamelen van planten, twee Kajans, die met het blaasroer dieren, voornamelijk vogels, moeten schieten, en een derden Kajan, die nu eens den zoöloog, dan weer mij moet helpen, al naar omstandigheden. Als hulp voor den medicus bovendien nog een inlandsch soldaat-ziekenverpleger.

's Morgens om 8 uur gaan we op marsch en keeren Kloofbivak voor langen tijd den rug toe. Wat mij betreft, duurde

het 19 weken voor ik weer onder het gastvrije dak van ons huis verblijf hield. Zooals het bij al zulke verhuizingen gaat, valt de hoeveelheid mee te nemen bagage tegen, en zoo hebben mijn reisgenoot en ik ook zelf wat op den rug moeten nemen om de voorgeschreven drie mansvrachten voor de particuliere bagage niet te overschrijden. Beiden dragen we onzen rugzak met slaapzak erin; ons kapmes, veldflesch en Eispickel, de medicus-zoöloog zijn jachtgeweer, ik een modelrevolver, alles bij elkaar een vrachtje, dat tenslotte niet meeviel.

Het eerste uur voert de weg door betrekkelijk vlak terrein, al is het voortdurend klauteren over omgevallen boomen niet plezierig en het telkens afdalen in kleine ravijntjes bepaald vermoeiend. Maar pas na de Taman-Piling-rivier begint het terrein werkelijk moeilijk te worden. Telkens moet een flinke heuvel van een meter of 100 hoog beklommen worden, om onmiddellijk aan den anderen kant langs een even steile en modderige helling weer af te dalen. Daar de transportloopende koelies al verscheidene malen den weg afgelegd hebben, zijn de hellingen afgetrapt, zoodat de voet bijna nergens een steunpunt kan vinden, en vooral het dalen geschiedt meer glijdend dan loopend. Vele ravijntjes zijn al door de koelies met boomstammen overbrugd, maar nog niet voldoende om te kunnen zeggen dat de weg in orde is. Daarbij komt dat er in het bosch een ware broeikas-atmosfeer heerscht, een vochtige, drukkende hitte, waardoor het loopen nog moeilijker wordt. Vooral de beide fuseliers klagen na een paar uur al steen en been en zijn haast niet meer vooruit te krijgen. Eindelijk, na een lange en steile klimpartij in een ware modderpap, zijn we op den top van een 200 M. hoogen heuvel. Aan onze voeten hooren we de Van der Sande-rivier bruisen. Dan een uiterst steile afdaling ten deele door het bed van een beekje, ten deele langs een gladde klei-helling, en we staan aan den rivieroever, de kleeren geheel doorgetranspireerd, de beenen tot op de dijen met een dikke kleilaag bedekt. Met de rust meegerekend hebben we een wandeling van vier uur achter

Photo Pulle.

Ill. 20a.

Ziekenrapport.

Photo Hubrecht.

Ill. 20b.

Vertrek naar het bergland.

den rug. Een geschikte plaats voor de tent is spoedig gevonden en na een paar uur zijn we al onder een waterdicht dak van groen canvas, staan onze veldbedden broederlijk naast elkaar en kunnen we over schoone kleeren gaan denken. Als de fuseliers ten slotte ook wat op hun verhaal gekomen zijn en de Dajaks wat hout gekapt hebben voor de vuren, is het leed gauw vergeten. De rivier blijkt een ideale badgelegenheid te zijn met absoluut helder en frisch water, waarvan we ruimschoots profiteren. Om 7 uur krijgen we onzen eersten maaltijd, die wel primitief uitvalt, maar met smaak genoten wordt en waarbij we alleen gestoord worden door een nieuwsgierige slang, die op het licht van de veldlampen afkomt en de indringers eens gaat opnemen. Als welkom zoölogisch object verdwijnt het dier spoedig in de spiritus.

Den volgenden ochtend kunnen we het kamp en de omgeving eens nader in oogenschouw nemen. Het ligt zeer schilderachtig aan de binnenzijde van een scherpe bocht van de rivier, een 6 à 7-tal meters boven den oever. De rivier heeft boven- en benedenstrooms van het kamp een watervalletje en vormt vlak aan onze voeten een diepe kom met vrij stil water, begrensd door een groote zandplaat met hooge rotsblokken er op. Op de zandplaat staande, geniet men een buitengewoon schilderachtig bosch- en riviergezicht, waarvan we iederen avond tegen zonsondergang — wanneer het ten minste niet regende — genoten. Een rustiger plekje is moeilijk denkbaar en in mijn herinnering behooren de vooravonden aan de Van der Sande-rivier tot de aangenaamste van de expeditie. Meestal kwamen de Dajaks ons dan gezelschap houden en ontspon zich een lang gesprek met Bit-Ding over de verschillen tusschen de Europeesche en Dajaksche maatschappij. De ver doorgevoerde verdeling van arbeid der Westersche beschaving komt den Dajaks zéér zonderling voor. Telkens weer hoort men de vraag: „Wie heeft dit gemaakt?“ daarbij wijzende op onze hoed, schoenen, jas of andere dagelijks gebruikte artikelen en steeds moet het antwoord luiden: „Dat is in een winkel gekocht en wordt gemaakt door menschen die

niets anders doen. Er zijn menschen die niets anders doen dan de stof maken waaruit mijn jas bestaat en andere, die niets anders doen dan uit die stoffen jassen maken." De Dajak schudt dan verbaasd zijn hoofd en zegt: „Alles wat ik heb, is door mijn vrouw en mij zelf gemaakt." Dan komt de vraag: „maar wat maken jullie nu als je in Holland bent?" en zijn verbazing stijgt ten top als we hem antwoorden: „We maken niets, maar de een van ons geneest zieken, de ander geeft onderwijs." Steeds weer kwamen ze op het onderwerp terug: dan was het de bouw van een huis, dan weer het vervaardigen van een schip waarvan ze alles moesten weten. Zooals vanzelf spreekt, was hun weetgierigheid niet altijd te bevredigen.

Ook onze verhouding tot de dwangarbeiders scheen den Dajaks niet geheel duidelijk te zijn. Toen ik ze eens vertelde dat de blanke menschen machines hadden uitgevonden om snel door de lucht te vliegen, en dat, wanneer we zoo'n machine hier hadden, een tochtje naar de Wilhelminatop en terug slechts een uitstapje zou zijn tusschen ontbijt en rijsttafel, vroegen ze direkt, of dat vliegen niet gevaarlijk was, en of men met zoo'n machine niet uit de lucht kon doovallen. Ik vertelde ze, dat al velen op die wijze den dood hadden gevonden, waarop een Dajak de nuchtere opmerking maakte, dat we dan waarschijnlijk wel dwangarbeiders gebruikten om de vliegtuigen te bemannen.

Hieruit blijkt ten duidelijkste, dat ze dwangarbeid beschouwen als een soort slavernij, waarbij ze het dan heel begrijpelijk vinden, dat de slaven de gevaarlijke baantjes krijgen. Geheel ongelijk hebben ze niet met die opvatting.

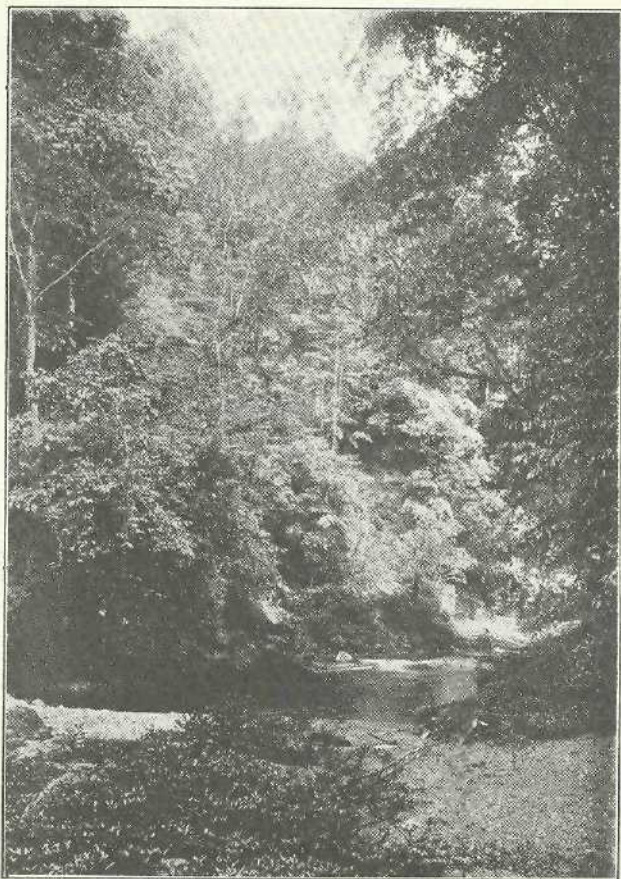
Door de dagelijksche transporten waren we natuurlijk in voortdurende verbinding met Kloofbivak. Men sukkelde daar nogal eens met geweldige regenbuien en zware bandjirs, maar overigens was het bezoek van tien Pesechems aan Kloofbivak de eenige belangrijke gebeurtenis. De schrik voor den gewapenden fuselier op 16 October had dus blijkbaar geen blijvenden indruk gemaakt.

Van onzen chef kwamen slechts schaarsche berichten; nu

en dan arriveerde een groepje dwangarbeiders, die zijn etensvoorraad kwamen aanvullen en den volgenden dag weer verdwenen. Maar overigens bleef zich ons bivak in verblijdende mate met vivres vullen, zoodat er al spoedig een nieuw magazijn moest bijgebouwd worden.

De botanische oogst was in deze terreinen zéér gunstig. De rivieroever leverde steeds een rijken oogst aan bloeiende boomen, en de vochtige boschellingen vooral vele interessante varens. De zoöloog was minder tevreden, want vooral het aantal vogels dat dagelijks door de jagers werd meegebracht, was zéér gering; de resultaten van de jacht met het blaasroer waren zelfs bedroevend.

Een zéér verblijdende gebeurtenis was de komst van de mail op 12 November, ofschoon de vreugde aanmerkelijk getemperd werd door het ontbreken van elke nadere regeling omtrent de tijden, waarop een stoomschip het bivakschip zou bezoeken. De militaire commandant van Ambon had wel een schrijven gezonden, waarin een en ander omtrent onze verbindingen met de buitenwereld werd medegedeeld, maar die brief was zoo bijzonder onduidelijk gesteld, dat ieder van ons er een andere opvatting van had. De optimisten meenden dat we nu stellig op een maandelijksche verbinding konden rekenen, de pessimist las er uit uit, dat we pas over drie maanden weer eens wat van huis zouden hooren, terwijl er ook een meening geopperd werd tusschen die uitersten in. Laat ik er direct aan toevoegen, dat de pessimist gelijk had. Het werd 3 Februari vóór we weer eenig bericht ontvingen. De boot, die ons in November bezocht, bracht ook de tweede helft der militairen mee uit Ambon, die gedeeltelijk het kamp bij het bivakschip bleven bezetten, voor een ander deel naar Kloofbivak gingen. Deze menschen waren 8 October al uit Ambon vertrokken, waren eerst de Engelsche expeditie aan de Oetakwa gaan bezoeken, waar ze gedurende eenige dagen werkzaamheden meesten verrichten voor onze concurrenten, en toen... niet naar de Noord-rivier gebracht (die op hun weg lag en waar ze moesten wezen), maar naar Merauke. Daar hadden

Photo Versteeg.

ill. 21.

Gezicht aan de Boven-Van der Sande rivier.

ze een week verloefd, en waren pas op de terugreis naar Ambon bij ons bivak aan wal gezet. Afgezien nog van het zonderlinge feit, dat vreemdelingen beter en eerder geholpen werden dan wij, verwekte deze geheele manier van doen bij ons groote ontstemming, omdat we daarin terecht een bewijs zagen van geringe appreciatie van ons werk. Ook met verschillende in Ambon aangevraagde artikelen was vreemd ongesprongen. Een aanvullende zending van medicijnen was niet gearriveerd, ofschoon het bewijs van verzending der goederen aanwezig was. Onze inlandsche arts kreeg bericht van zijn familie uit Ambon, dat er een kist met verschillende artikelen, voor hem bestemd, meegegeven was, maar de kist zelf kwam bij de Engelsche expeditie terecht en bereikte den geadresseerde nooit. Deze wijze van doen had bij geval van ernstige ziekte, bijv. bij het uitbreken van beri-beri — en die kans was, gezien de ervaring der vorige expedities, niet zoo heel gering — op een débacle kunnen uitloopen, omdat evacueeren van zieken nu praktisch onmogelijk was. Het is meer aan een gelukkig toeval dan aan de zorg van de Indische ambtenaren te danken, dat alles zoo goed is afgelopen.

Omstreeks 20 November moesten we aan ons vertrek gaan denken. De chef had intusschen twee dagmarschen verder een nieuw bivak ingericht op dezelfde plaats als het vroegere Perameles-bivak van de 2de expeditie-Lorentz in 1909. De naam Perameles is die van een buideldier, dat bij het betrekken van het kamp in 1909 daar gevangen werd. We konden dus gevoeglijk dien naam van onze voorgangers overnemen. De weg naar het Perameles-bivak was echter belangrijk anders dan in 1909. Terwijl onze voorgangers na een klim tot 700 meter afdaalden tot 300 M., en dan weer tegen den Peramelesberg tot ruim 1000 M. opklauterden, had onze chef een beteren weg gevonden, waarvan het laagste punt op 550 M. lag, zoodat de klim daarna minder bezwaarlijk was.

Tegen 20 November kwam de geoloog, wiens voetwonden inmiddels genezen waren, zich bij ons voegen, met het plan

den volgenden dag met ons te vertrekken. Tevens arriveerden eenige militairen uit Kloofbivak, om bij ons vertrek toezicht op den transportdienst te houden. Het commando werd aan den Amboineeschen sergeant opgedragen.

Onze plannen werden echter door de rivier in duigen gegooid. In den middag van twintig November begon het te regenen en al spoedig ging de rivier zoo schrikbarend wassen, dat de boom, die als brug dienst moest doen, weggeslagen werd. Dat was al de tweede brug die we tijdens ons verblijf zagen verdwijnen. Juist arriveerde een transport Dajaks van Perameles-bivak af. De eersten konden nog oversteken, maar de laterkomenden zagen zich den weg door den bruisenden stroom versperd. Alle pogingen om door boomen te kappen een nieuwe brug te maken, mislukten, want de felle stroom voerde alles mede. Eindelijk gelukte het ver bovenstrooms, waar hooge rotsen aan den oever lagen, een paar stammetjes te kappen, en daarover zag men de menschen, op handen en voeten kruipende, den overkant bereiken. Den geheelen nacht bleef het stortregenen, en den volgenden ochtend viel er aan vertrekken niet te denken.

De rivier was zoo hoog, als we haar nog niet gezien hadden, en dus werd er besloten nog een dag te wachten. Een voortdurend zacht regentje in den nacht, dat met het aanbreken van den ochtend niet ophoudt, doet ons het ergste vreezen, maar tot onze vreugde zien we de waterstand zoo gedaald, dat het overtrekken over een nieuwgekapt boom mogelijk wordt.

Is een verhuizing op zichzelf al niet prettig, wanneer het moet gebeuren in een voortdurenden regen, dan raakt het beste humeur er door van streek.

Op het laatste oogenblik moeten er altijd nog allerlei kleinigheden ingepakt worden, waarop niet gerekend is. Vooral het keukengerei en de lampen zijn een voortdurende bron van meeningsverschil. Daar het voorwerpen zijn, die tot het laatste moment gebruikt worden, moeten ze onder de reeds bevrachte koelies verdeeld worden en dat geeft altijd

zure gezichten. Maar het ergste komt nog als de tent afgebroken en ingepakt wordt. Door de nattigheid is het gewicht van het toch al volumineuze vrachtje aanzienlijk vermeerderd, een reden voor den drager om zich zoo lang mogelijk achterbaks te houden. Is het regenachtig, dan is de stemming somber. Een inlander heeft nu eenmaal het land aan regen, ook al heeft hij heel wat minder dan wij het nat-worden van kleeren te vreezen. Zóó komt het, dat het opbreken bij regenweer altijd met allerlei kleine ruzies gepaard gaat, hetgeen maakt dat in het eerste half uur de expeditie véél gelijkenis met een begrafenis vertoont.

Ook de weg is er niet naar om de stemming veel te doen verbeteren, want nauwelijks de rivier over, staan we voor een steile en ontzettend modderige helling, met het vooruitzicht zóó 600 M. te moeten klimmen. De eenige conversatie der Europeanen bestaat dan ook in scheldwoorden op den weg, en vloeken als er iemand uitglijdt en in de modder valt. Maar als het hart op die manier wat gelucht is, komt er animo, vooral als we na een 300 M. geklommen te hebben boven de laagdrijvende wolken komen, en de regen ophoudt. De reeds duidelijk merkbare afkoeling en een kijkje op de vlakte tusschen de boomen door, herstellen ten slotte ieders humeur, en voor mij is vooral de sterke verandering van de vegetatie een heele afleiding. De weg voert bijna voortdurend over zeer smalle graten langs loodrechte hellingen. 't Is werkelijk wonderbaarlijk, zoo sterk gebroken het terrein is; dat geeft een enorm onderscheid met het bergbeklimmen in andere deelen van den Archipel, waar men meest langs de zachtglooiende en gelijkmatige hellingen van vulkanen naar boven gaat.

Om 12 uur zijn we op den vrij vlakken 700 M. hoogen top. Uitzicht is er niet veel, maar de botanicus verheugt zich over een partij *Araucaria*'s, reusachtige denneboomen met dikke gladde stammen, die overal op den top staan en waarvan de kegels op den grond verspreid liggen. Al spoedig gaat het weer verder, nu de helling aan de Noordzijde weer af, een daling door een uiterst moerassig terrein en dan nog

eenige uren klimmen en klauteren over allerlei kleine heuveltjes en afdalen in steile ravijntjes. Tot om twee uur het eerste marschbivak op 550 M. bereikt wordt, waar we den nacht moeten doorbrengen.

De keuze van een dergelijke kampje is natuurlijk geheel afhankelijk van de aanwezigheid van water, en daar kan men zich zeer gemakkelijk in vergissen. Bij de sterke hellingen kan men op een terrein water vinden, waar het den volgenden dag absoluut ontbreekt, en daar we reeds in het gebied van den kalksteen zijn gekomen loopt nog een massa water onder het gesteente door. In ons geval is de hoeveelheid al bijzonder klein; een dun straaltje spuit uit de helling, en de Dajaks, die natuurlijk allen hun pannetjes willen vullen om rijst te koken, moeten queue maken voor ze aan de beurt zijn. De beschikbare ruimte voor tenten is belachelijk klein, niet meer dan een ongeveer horizontaal plekje van enkele vierkante meters tegen een steile helling aan en daarop staan eenige primitieve vloertjes van stammen, ten deele met pandanbladeren gedekt, ten deele zonder dak, maar gereed om als plaats voor een tent te dienen. Boven een van de laatsten is de tent spoedig gespannen, de veldbedden worden opgezet, de muskietengordijnen gespannen en na véél gezoek komt de particuliere bagage te voorschijn, die een droog pak en droge schoenen moet verschaffen. Gelukkig blijft het mooi weer, zoodat de vuurtjes niet uitregenen en we niet te lang op ons bordje rijst moeten wachten. Vroeg in den avond zoekt ieder zijn klamboe op, bij gebrek aan ruimte slapen de fuseliers tusschen onze bedden in op de stammetjes.

Tot ieders verbazing regent het 's nachts niet en met mooi weer zijn we na een karig ontbijt al om zeven uur weer op weg. We krijgen nu direct een zwaren klim van een paar honderd meter langs een zóó steile helling, dat de Dajaks er al bij een vorig transport een trap van boomstammen langs gemaakt hebben, meer voor hun eigen gemak dan voor het onze.

De treden bestaan uit zeer ondiepe inkepingen, waarop

hun bloote voeten voldoende steun vinden, maar de kopspijkers van onze schoenen vaak tevergeefs houvast zoeken. Vooral als het hout hard en glibberig is, moet men alle krachten inspannen om niet naar beneden te glijden en zoo wordt de klim veel vermoeiender dan overeenkomt met de te bereiken hoogte. Om negen uur hebben we een achthonderd meter hoogen top bereikt, het z.g. Heuvelbivak, waar onze chef een nacht doorbracht op de overblijfselen van een bivak der 2de Lorentz-expeditie.

Lang blijft ieder er genieten van het prachtige uitzicht, naar het Zuiden op de eindeloze vlakke met haar tallooze rivieren, naar het Noorden op de steile wanden van den 2600 M. hoogen Hellwigberg, die ons nog genoeg last zal bezorgen. Dan gaat de weg weer steil naar beneden in een diep dal waardoor een klein beekje stroomt en vervolgens komt de klim tegen den Perameles-berg. Er schijnt geen eind aan te komen. Als gewoonlijk is de weg geheel afgetrapt, slechts nu en dan biedt een stuk kalksteen een steunpunt. Meest moet men zich aan wortels en takken omhoog hijschen om niet voortdurend in en met de glibberige modderpap naar beneden te glijden. Telkens schijnt de top bereikt, verlangend slaan de geoloog en ik, die steeds in elkaars gezelschap den weg afleggen, den blik naar boven, waar we licht tusschen de stammen zien. Maar ook telkens weer blijkt het maar een voortopje te zijn en volgt er een afdaling in een ravijn, waarin wij dan opnieuw voor een steile helling staan. Eindelijk, tegen één uur, zijn we definitief op den top. Tusschen de boomen schemert het licht van een groote kale plek, een gladde boomstam over een ravijn maakt het laatste stuk van den weg uit en dan betreden we het Peramelesbivak.

Zooals het in het begin altijd ging, toen we nog niet geheel doordrongen waren van de eigenaardigheden van den Nieuw-Guineeschen bodem, is het bivak een groote desillusie. Bij gebrek aan zelfs één vierkanten meter vlakke grond liggen alle kampjes tegen een steile helling aan, zoodat het lijkt of we in een dorp van paalwoningen zijn ver-

zeild geraakt. Ook hier weer heeft de nabijheid van wat stroomend water den doorslag gegeven tot het maken van een hoofdbivak. Links en rechts zijn diepe ravijnen en daartusschen staan de kampjes vlak op elkaar. De medicus, die een half uur eerder gearriveerd is, heeft al een tweetal tenten laten spannen. In één ervan zal de geoloog huizen, en die wordt tevens onze verblijf- en eetsalon. In een andere tent zullen de medicus en ik gaan slapen. Het weer blijft den geheelen dag bijzonder goed, maar het wordt tegen den avond toch zóó frisch, dat we voor het eerst den slaapzak gebruiken. Een onweersbuitje in den nacht brengt naar het schijnt weersverandering, want nauwelijks zijn we den volgenden ochtend uit den slaapzak, of het begint te stortregenen en te waaien. De temperatuur daalt tot 17 gr. C. en voor ons gevoel is dat zóó koud, dat we allen huiverend den slaapzak weer opzoeken. De vuren, die ons een kop thee moesten bezorgen regenen uit en in het kamp heerscht al gauw een stilte of het nacht was. In een vrij troostelooze stemming komt tegen tien uur, als de regen ophoudt, ieder weer te voorschijn. Dat we het zoo koud hebben is natuurlijk alleen ongewoonte en gebrek aan beweging. Een wandeling gaan maken om eens flink warm te worden is hier een onmogelijkheid, wil men er niet zijn laatste droge pak en zijn laatste paar droge laarzen aan wagen. Een paar Dajaks, die tegen den middag van het bivak komen, waar de chef nu is, 1750 M. hoog, vinden het hier op 1100 M. bepaald lekker. Ze hebben daar 's nachts een temperatuur van 12 gr. C. en zagen in een week geen zon. Dan zijn wij met onze 17 gr. nog goed af.

Het verblijf te Perameles-bivak is ten slotte nog meegewallen, niet zoozeer wegens het bivak zelf, dat langzamerhand in een verregaanden staat van vervuiling geraakte door de vele menschen die het op een klein plekje moest herbergen, maar wegens de gemaakte verzamelingen. De medicus-zoöloog bemachtigde een groot aantal prachtige paradijsvogels, soorten, die hij noch aan de rivier, noch hooger op in het gebergte aantrof, en over mijn botanische collectie

kon ik ook zeer tevreden zijn. Dit laatste was vooral te danken aan de omstandigheid dat de helling van den Peramelesberg uit twee verschillende geologische formaties bestaat, n.l. uit kalksteen en uit zandsteen. Terwijl de weg naar beneden over een kalksteenterrein voerde, liep de weg naar de verdere bivaks over zandsteen. Een botanische excursie naar dat terrein bracht ons in een waarlijk sprookjesachtige omgeving. Zoowel de bodem als boomstammen en takken, tot de dunste toe, zijn hier bekleed met een laag heldergroen mos, een laag zóó dik, dat de doorsnede van den stam er vaak door vertienvoudigd wordt. Al de kuilen en gaten in den blokvormigen zandsteen zijn dicht gegroeid en een wandeling in dat bosch is nog het best te vergelijken met het loopen op dun ijs, dat met een laagje sneeuw bedekt is.

Telkens zakt de voet in een gat weg, en een verdacht kraken duidt aan, dat de schijnbaar dikke tak, waarop de voet rust, in werkelijkheid maar een zeer dunne houtkern heeft. Maar botanisch is de tocht loonend; varens vindt men hier in een ongekende weelde en overvloed, van de teerste plantjes tot krachtige meterhooge boomvarens toe, en daartusschen tal van heesters en boomen, die meer overeenkomst met Australische dan met Maleische soorten vertoonen. Zoo gingen de veertien dagen van ons verblijf in Perameles-bivak in drukke werkzaamheid voorbij. De ochtend, die meestal droog en zonnig was, werd besteed aan het maken van excursies in den omtrek en het uitbreiden van de verzamelingen; de middagen die bijna zonder uitzondering onweer en plasregens brachten, dienden voor het conserveeren der collecties. Van onzen chef, die nog steeds op 1750 M. op de helling van den Hellwigberg zat, kregen we nu en dan door middel van fourageerende dwangarbeiders bericht. Hij meldde ons, dat hij trachtte een weg naar het Noorden te vinden, die den 2600 M. hoogen top zou vermijden, maar dat zijn pogingen tot nu toe niet geslaagd waren en dat ook de Papoeapaden allen over den kam heen liepen.

Pesechems kwamen geregeld bij hem op visite en ver-

dwenen soms pas na enkele dagen, één keer met meeneming van een Dajakbijl, die blijkbaar hun hebzucht te sterk had geprikkeld. Zoo verwonderde het ons ook niet op een excursie plotseling te staan tegenover een troep van negentien inboorlingen, die ons zonder eenige vrees naar het bivak volgden.

Nadat ze gedurende den middag het goede genoten hadden in den vorm van tabak, rijst en gedroogde visch, trachten ze een verblijfplaats te vinden tusschen de Dajaks, die echter weinig op hun gezelschap gesteld waren, en dat duidelijk lieten merken. Om aan het bezwaar tegemoet te komen, maakten onze bezoekers een afdakje van minimale afmetingen, misschien nog niet groot genoeg voor drie Dajaks, maar blijkbaar volkomen voldoende voor negentien Papoea's; in dit primitieve verblijf brachten allen, hurkende tegen elkaar aangedrukt, een zéér regenachtigen nacht door, en uit het feit, dat ze zich bijzonder rustig hielden, moet ik wel opmaken, dat ze op die wijze geslapen hebben.

In de laatste dagen van November verhuisde de geoloog naar boven, om onzen chef gezelschap te houden. De luitenant was naar Kloofbivak gegaan om daar een en ander te regelen, maar passeerde op zijn weg naar boven een dag later ook ons bivak, zoodat de medicus-zoöloog en ik nu samen weer in de achterhoede zijn. We beginnen dus ook maar over vertrekken te denken. De Europeesche sergeant, die het vervoer van vivres te Kloofbivak regelde, komt bij ons, om het commando en de organisatie van ons over te nemen, en we bepalen ons vertrek nu op 6 December, niet zonder zorg voor de toekomst.

Het blijkt n.l. dat het aantal zieken, vooral malarialijders, onder de Dajaks voortdurend toeneemt. De transporten, die van beneden komen, zijn elken keer onvollediger en de groepen, die van ons bivak af vertrekken, laten ook telkens eenige mannen ziek in ons kamp achter.

Nog treuriger is het gesteld met de dwangarbeiders, die verblijf houden bij den chef, en om de drie dagen bij ons hun vivres komen aanvullen.

Ze loopen als slakken en ten slotte stuurt de medicus er na keuring een groot aantal naar Kloofbivak terug, om daar in de warmte op hun verhaal te komen en eens uit te zieken. In plaats daarvan gaat nu een deel van de Dajaks transportloopen tusschen ons kamp en het hoogere bivak. Sint-Nicolaasdag gaat in een stroomenden regen voorbij en ik zou dien feestdag bijna vergeten hebben, als ik niet een geschenk gekregen had in den vorm van een groote collectie planten, door den chef op den kam van het Hellwiggebergte verzameld en door hem ter conserveering aan mij toegezonden. Ofschoon ik hoop later zelf in dat terrein te verzamelen, wordt het cadeau dankbaar aanvaard.

Op 6 December zeggen we Perameles-bivak zonder spijt vaarwel. Veertien dagen in een dergelijk oord is heusch meer dan genoeg. Onze weg naar het Hellwiggebergte is een geheel andere dan de expeditie-Lorentz in 1909 nam. Daar ging het recht-toe, recht-aan, en het gevolg is geweest, dat men van Perameles-bivak naar een diep rivierdal moest afdalen om natuurlijk het verlorene al klimmende weer in te halen. Onze chef heeft zijn personeel dien nutteloozen arbeid bespaard, door wel is waar een omweg te maken, maar daarbij niet te dalen. Als gewoonlijk wordt de weg door de koelies in twee dagen afgelegd, maar wij verhuizen eerst naar een tusschen-bivak op den Dromedarisberg, om daar gedurende eenige dagen nog wat te verzamelen.

De naam Dromedarisberg berust op een grappige vergissing van onze voorgangers, die toen blijkbaar met de dierkunde op niet al te besten voet stonden. De berg heeft n.l. twee naast elkaar liggende afgeronde toppen, die aan den rug van een bekend lastdier doen denken, n.l. van een kameel, niet aan dien van een Dromedaris, die maar één bult heeft. Gemakshalve blijven we den berg echter zijn ouden naam geven.

De gewone beslommingen van een verhuizing werden dien ochtend gelukkig zonder veel moeilijkheden overwonnen, en zoo arriveerden we al om elf uur op het Dromedarisbivak, dat maar een halven dagmarsch van Peramelesbivak

verwijderd ligt. De weg voert door het reeds vroeger beschreven zandsteenterrein met zwaar bemost oerwoud, en is in een buitengewoon slechte conditie. Hadden er maar Dajak-transporten geloopt, dan waren we ook zeker geweest van de bekende verbeteringen, maar dwangarbeiders doen niet meer dan dringend noodig is, en zoo vinden we een weg, die nauwelijks den naam van weg mag dragen. Een richting is er aangegeven, meer niet! Het kamp op ongeveer 1200 M. gelegen, is wel een van de somberste verblijfplaatsen, die we gehad hebben; geheel ingesloten in een hoog oerbosch in een ondiep dal aan de samenvloeiing van een paar kleine beekjes, is het weer een modderoord bij uitnemendheid. Gelukkig zijn er nog een paar vloertjes van boomstammen voorhanden, waarvan er een als een brug over de beek ligt.

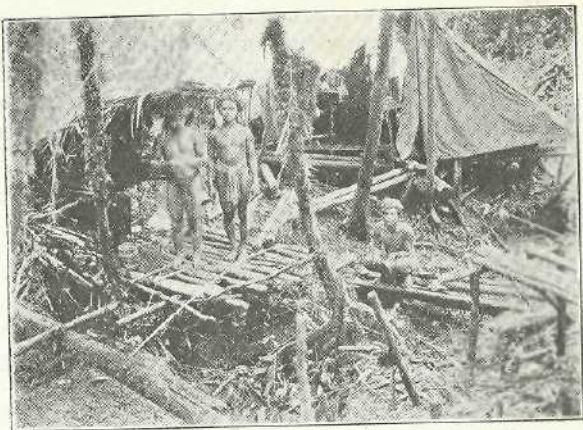
Daar dit nog de beste is van allen, slaan we hier onze tent op, zoodat het water onder ons huis doorstroomt. Toen het 's avonds ging regenen, nam het kleine beekje onrustbarende afmetingen aan, maar gelukkig nog niet in die mate, dat onze vloer overstroomd werd. Men staat echter in zulk terrein vaak voor onaangename verrassingen. Het reisverhaal van de Engelsche expeditie aan de Mimika-rivier in 1910 vermeldt een geval, waarbij het geheele bivak gedurende een avond en een nacht overstroomd bleef, zoodat de Engelsche expeditie-leden in hun tent tot dicht bij de knieën in het water zaten, en tot den ochtend zoo moesten blijven zitten. De overstroming had juist plaats toen ze hun avondmaal gebruikten en het getuigt zeker van een grooten zin voor humor dat ze als voordeel van de situatie vermelden, nu zittend op den stoel hun borden te kunnen wasschen zonder dat het noodig was zich te bukken!

Het verblijf in het Dromedariskamp duurde slechts vier dagen, die zich onderscheidden door buitengewoon veel regen. Slechts één voordeel was er aan het bivak verbonden: van een naburige topje was de Wilhelminatop te zien. Sedert het vertrek van het Bivakschip had zich die gelegenheid niet meer voorgedaan, omdat zich steeds de 2600 M.

hooge Hellwigberg tusschen ons en den sneeuwtop bevond. Daar onze weg over den Dromedarisberg echter een groote bocht naar het Westen maakt, kregen we thans gelegenheid om juist langs de Westelijke helling van den Hellwigberg heen den sneeuwtop in zicht te krijgen.

Die gelegenheid deed zich in den vroegen ochtend van 7 December voor, na een nacht van voortdurend stroomenden regen. We zagen toen niet alleen den sneeuwtop, maar het geheele voorgebergte onder de sneeuw liggen, zoodat de eeuwige sneeuwvelden niet meer van de pas gevallen sneeuw te onderscheiden waren. Den volgenden ochtend had echter alles weer zijn gewone uiterlijk en staken de beide sneeuwvelden weer helder als gewoonlijk tegen de omringende grijze rotsmassa's af.

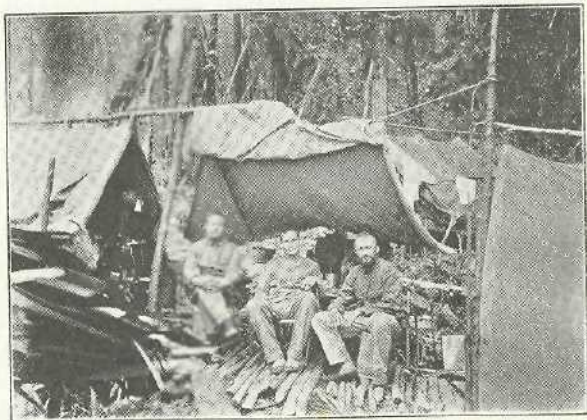
Met veel omhaal moesten we 10 December weer verhuizen, ditmaal naar het bivak op de helling van den Hellwigberg, op 1750 M. boven zee. Ofschoon het wel mogelijk zou geweest zijn, den anderhalven dagmarsch in één dag af te leggen, kon er door verschillende omstandigheden pas zóó laat vertrokken worden, dat we een tusschenbivak moesten betrekken. Daar was de logeergelegenheid al bijzonder ongunstig, doordat er op de steile helling geen ruimte en bijna geen water was. Dat laatste moest uit een paar kuiltjes in den grond geschept worden en telkens als een Dajak zijn rijstpannetje gevuld had, moest zijn opvolger een minuut of tien wachten voor zich weer een beetje grondwater in het kuiltje verzameld had. Ook dit oord werd met vreugde verlaten, ondanks den klim tegen een bijna loodrechten kalksteenwand, dien we direct voor de borst hadden. De inspanning werd echter ruimschoots beloond door een prachtig uitzicht. We hebben hier op ruim 1500 M. een voortop van den Hellwigberg bereikt. Vlak voor ons ligt de reusachtige, 2600 M. hooge klomp, dien we binnen enkele weken moeten overtrekken; naar het Westen wordt het panorama afgesloten door het dichtbij liggende 3600 M. hooge Nevelgebergte en daarachter 200 K.M. ver strekt zich het Carstenszgebergte uit met de sneeuwtoppen, waarop thans onze

Photo Palle.

III, 22a.

Het bivak op den „Dromedarisberg”.

Photo Hubrecht.

III, 22b.

Chef, luitenant en geoloog in het Bijenkorf bivak.

Engelsche lotgenooten hun krachten beproeven. Oostelijk en Zuidelijk het lagere bergland en de bijna 150 K.M. breede reusachtige vlakte van Zuid-West-Nieuw-Guinea. Vol bewondering genieten niet alleen wij, maar óók de Dajaks, van dit buitengewoon afwisselend panorama. Het is werkelijk frappant, den diepen indruk op te merken, die het landschap op deze natuurmenschen maakt.

Ook bij latere gelegenheden bleek steeds dat Dajaks een zeer goeden kijk op natuurschoon hebben.

Een marsch van ongeveer twee uur scheidt ons nog van het punt van bestemming. Het bivak is duidelijk zichtbaar als een inkapping in de overigens egale boombekleding van de helling.

Een paar gewerschoten worden onmiddellijk van de andere zijde beantwoord en sporen ons aan voort te maken. Ik neem me voor om hier nog eens te gaan botaniseeren, want hier voor het eerst maak ik met een bergflora kennis.

Boomen staan er bijna niet op den top, slechts struikgewas en daaronder tal van Rhododendrons en andere Erica-achtige gewassen, die al wijzen op een veel koeler klimaat. Dan weer een steile daling van honderd meter, gevolgd door een matigen klim van driehonderd meter en we zijn in het bivak.

't Is een zonderlinge entrée. De „weg" voert recht op de goederenloods aan en houdt dan plotseling op zoodat we wel verplicht zijn de loods door te wandelen, den eenen kant erin, den anderen kant er weer uit. En dan staan we op een groote open plek in het bosch, tamelijk vlak, maar bezaaid met omgevallen boomstammen, afgeslagen takken en in elkaar getrapte kruinen van Pandanen. Midden in dien chaos staan een paar tenten en eenige met bladeren gedekte loodsjes. Er heerscht een zware mist, zoodat van de verdere omgeving niets te zien is. Alles bij elkaar een weinig opwekkend tooneel. Onze chef is juist den vorigen dag naar den kam van den berg vertrokken, 900 M. hooger en ongeveer drie uur loopens verder, om daar metingen te verrichten, zoodat we alleen den geoloog en den detachements-com-

mandant aantreffen. Niet zonder moeite wordt een plaats voor onze tent gevonden.

Onze medicus komt op het denkbeeld den vloer van de tent te laten vervaardigen uit pandanstammen die overlangs door midden gespleten zijn. De weke structuur van dien stam maakt dat een gemakkelijk werk, en daar het niet moeilijk is tamelijk gelijke en rechte stammen te vinden, krijgen we een keurigen vloer, zooals we op de geheele verdere expeditie niet meer gehad hebben.

Na een uurtje zijn we al vrij geriefelijk ingericht. Het bivak draagt den eenigszins zonderlingen naam van „Bijenkorfbivak“, ook al van onze voorgangers in 1909 overgenomen. Het is genoemd naar een in de buurt voorkomend afgerond topje dat in vorm eenigszins aan een Bijenkorf doet denken.

Als tegen den avond de mist optrekt raken we al eenigszins verzoend met onze verblijfplaats.

Men heeft het goede idee gehad aan de Zuid-Oostelijke zijde van het bivak, waar het ongeveer vlakke terrein in een steile helling naar beneden overgaat, een groot aantal boomen te kappen, en op die plaats van boomstammen een balkonnetje te maken. Bij helder weer genieten we hier een opwekkend uitzicht over de vlakte met de talrijke rivieren die zich door het oerwoud slingeren en waarvan telkens groote stukken zichtbaar zijn. Eenige malen was zelfs de zee op 130 K.M. afstand duidelijk te zien. Met een binocle kan de kustlijn over grooten afstand gevolgd worden, de mond van de Eilandenrivier en van de Noordrivier met zijn talrijke lagunen teekent zich duidelijk tegen de kustlijn af hetgeen den geoloog aanleiding geeft op te merken dat men bij die gunstige omstandigheden zeker het schip zou moeten zien dat ons de lang verwachte brieven zou brengen.

Wanneer dat geval zich inderdaad zou voordoen, moeten er nog negen dagen verlopen tusschen het zien van het schip en het ontvangen van de brieven, een tijdsruimte, die wel het allerbest een denkbeeld geeft van de enorme

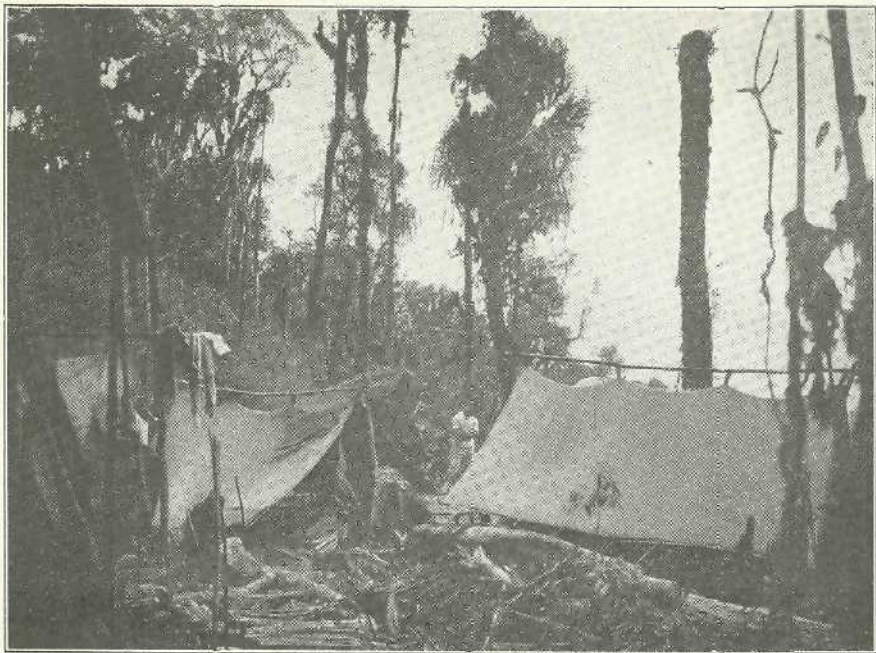
moeilijkheden van transporten in Nieuw-Guinea. Men dient daarbij nog te bedenken, dat van de 130 K.M. die ons van de zee scheiden, er 115 in vier dagen te water kunnen afgelegd worden, terwijl de overige 15 K.M. een landtocht van vijf dagen vereischen.

Stroomend water hebben we aan de eigenaardige ligging van het bivak te danken. We bevinden ons n.l. juist op de grens van kalksteen en leisteen. Naar het noorden, boven ons, bestaat de berg uit kalksteen, die al het water door gaten en holen ondergronds vervoert, maar het vlakke terrein, eigenlijk een richel, waarop ons bivak ligt, bestaat uit den voor water vrijwel ondoordringbaren leisteen. Vlak achter ons kamp zien we dan ook het water uit den steilen rotswand te voorschijn komen en als een snelvlietend stroompje zijn weg over de leilagen vervolgen. De kolossale kalk-rijkdom van het water was duidelijk merkbaar aan de zeep, die onmiddellijk neerslaat en nooit aan het schuimen is te krijgen, een omstandigheid die echter de meesten van ons koud liet, daar met wasschen nooit veel tijd verknoeid werd. De begrippen van zindelijkheid gaan op een expeditie langzamerhand verloren door het gebrek aan zindelijke objecten, waarmede men zich vergelijken kan. En dat is maar goed ook, want het vieze geknoei in onze „keuken“ zou onder normale omstandigheden ieder den eetlust benemen.

Ondanks den ongunstigen indruk dien we van het Bijenkorf-bivak kregen, was het verblijf er vrij genoegelijk. De medicus, die eerst wat met zijn buik sukkelde en vermoedelijk daardoor in het begin erg veel last van de kou had, begon zich na een week te herstellen. Botanisch was het terrein zeer gunstig; wel is waar viel er nog niet veel van een alpenflora te verzamelen, maar toch was er al veel interessants te vinden dat sterk van de tropische flora van de vlakte afweek.

Ook de zoölogische vangsten gaven tot tevredenheid aanleiding.

Een van de mooiste vogels, die hier geschoten werd, was een paradijsvogel van de grootte van een duif, maar met een

Photo Versteeg.

Het Bijenkorf bivak (1750 M.).

Ill. 23.

staart van bijna een halven meter. Iederen ochtend prikkelde zijn geluid, nl. drie kwartelslagen snel na elkaar, ons tot den jacht. Men zag dan al zeer in de vroegte iederen man, die een geweer bemachtigen kon, door het kamp sluipen om het dier te schieten, echter meestal met een negatief resultaat. Want de vogel bleek zeer schuw te zijn, en zich telkens te verplaatsen, zoodat hij, dank zij het onbegaanbare terrein, bijna nooit onder schot kwam. Maar de aanhouder wint, en zoo kwam er langzamerhand een aantal exemplaren in ons bezit. Het dier heeft een donker kleed, dat, als het licht erop valt, alle kleuren van den regenboog vertoont. De lange, maar zeer simpele zwart-met-witte staartveeren zijn bepaald een vergissing van moeder Natuur, want ze misstaan geheel bij de rest.

Ook duiven werden er in dit terrein in massa geschoten. In tegenstelling met wat we in Europa gewoonlijk zien, zijn hier de duiven zeer bont gekleurd; groen, geel, rood en blauw komt in allerlei combinaties in het veerenkleed voor, Zoogdieren vindt men hier bijna niet meer; slechts nu en dan wordt een buidelrat meegebracht van de jacht. Ook insecten, behalve enkele vliegen en muggen, zijn schaarsch; slangen schijnen op deze hoogte totaal te ortbreken en alleen de familie der kikvorschen en padden is blijkbaar nog goed vertegenwoordigd. De kikvorschen zijn allen boomdieren zooals dat meestal in tropische streken het geval is.

Een afwisseling in het vrij eentonige leven brachten de Pesechems, van wie we zeer geregeld bezoek ontvingen. Het was een uitzondering als we denzelfden man tweemaal zagen verschijnen; meestal bestonden de troepjes uit verschillende menschen, die soms van boven, d. i. van den kam van den Hellwigberg kwamen, soms ook van beneden. Deze laatsten waren bewoners van de hellingen van het Westelijk gelegen Nevelgebergte, dat door een vrij groote rivier gescheiden is van het Hellwigcomplex. De stam waartoe ze behooren, heet niet Pesechem, maar Morup. Er schijnt tusschen die beide stammen een geregeld verkeer te bestaan en

ook konden we opmerken dat de Morup blijkbaar minder in aanzien staat dan de Pesechem. Terwijl de laatste niet zonder trots zich de hand op het hoofd legt en daarbij zegt: „Am Pesechem” d. i. „Ik ben een Pesechem”, staat de Morup er stil bij te kijken en zegt alleen dat hij Morup is, als het hem gevraagd wordt. Al spoedig begonnen wij te merken, dat ook de Dajaks en dwangarbeiders door de Pesechems Morups genoemd worden, zoodat we wel niet ver van de waarheid zullen zijn als we de Morups aanzien voor een onderhoorigen, misschien wel schatplichtigen stam. Het bleek echter later, toen ik in de dorpen was, dat er Morups onder de Pesechems gevestigd zijn, misschien wel door huwelijk met een Pesechem-vrouw. Daarbij schijnen de kinderen echter Morups te blijven; de kleinste kleuters in de dorpen wisten precies te vertellen wie onder hen een Pesechem en wie Morup was en daarbij werd steeds aan het woord Morup een minachtende beteekenis gegeven. Een kleine jongen zei mij eens, op zichzelf wijzend: „Am Pesechem endiop”, (d. i. „ik ben een Pesechem, een mensch”) en daarna van zijn speelmakker, die naast hem stond: „Joe Morup weak”, (d. i. „hij is een Morup, een dier”). De aldus betitelde keek verlegen maar trok zich de zaak overigens weinig aan. Ik kon niet bemerken dat de Morup-kinderen anders behandeld werden dan de jonge Pesechems.

Wat ons bij al hun bezoeken opviel, was de groote mededeelzaamheid onder elkander. Op rooken is de Bergpapoea verzot, hij kweekt dan ook zelf tabak, wat op een invloed van het noorden wijst. Immers, de tabak is in het zuiden, bij de bewoners van de Noordrivier, onbekend, maar moet na de ontdekking van Amerika aan de Noordkust van Nieuw-Guinea door Maleische handelaars ingevoerd zijn.

Slechts van dien kant heeft de Pesechem zijn tabak kunnen verkrijgen, precies zooals zijn steenen bijl. Nu gaat het rooken, zooals zij het doen, op een hoogst primitieve manier. Een gedroogd tabaksblad, dat ze bij zich hebben, wordt in stukjes geplukt en dan in een droog, of vaker, groen blad gewikkeld, waardoor een „sigaar” ontstaat van hoogstens

anderhalf c.M. lengte. Met een stuk smeulend hout wordt de tabak aangestoken en dan de rook onder een sterk zuigend geluid diep geïnhaleerd. Na een paar trekken is de tabak op. Geen wonder, dat een eindje sigaar van ons met vreugde geaccepteerd werd, maar nooit zou een Pesechem er over denken, om het alléén op te rooken. Na één of twee trekken geeft hij het aan zijn buurman, die het weer doorgeeft, zoodat ook bij groote gezelschappen een eindje de geheele ronde doet. Doordat ze vrijwel vuurvaste handen hebben, kunnen ze het kleinste stukje sigaar nog in de vingers houden. Ook bij het eten kwamen diezelfde communistische begrippen te voorschijn.

De gezelligste oogenblikken van den dag braken aan, als 's avonds tegen half acht na het „diner”, dat altijd in de tent van den medicus en mij genoten werd, de dienstdoende fuselier de geëmailleerde bordjes en pannetjes weggehaald had, de deur, in casu de afsluitende driehoekige lap, gesloten was en de hombra-kaarten te voorschijn kwamen. Als tafel dient een oud kistje met een stuk karton erop; de verlichting wordt geleverd door een staande petroleumlamp, en daaromheen zitten de vier spelers, ieder op een blik met vivres, dat als stoel dienst doet. De geoloog en ik zijn nog nieuwelingen in het edele spel, dat we pas enkele weken te voren van den medicus geleerd hebben. Dus schieten we menigen bok, die tot allerlei discussies aanleiding geeft. De geoloog is een specialiteit in het spelen. . . . en verliezen van pique en misère en er is altijd een uitbundige vreugde als hij bij pique geen enkelen slag maakt of bij misère den eenen slag maakt, dien hij juist niet maken mag. Fiches zijn ook aanwezig, geknipt uit een stuk blik. Ze hebben maar één nadeel n.l. dat ze door de reten van den vloer kunnen vallen en onder de tent verloren gaan. Voor speelkaarten heeft het Roode Kruis gezorgd, dat de expeditie behalve andere nuttige zaken, ook eenige spelen meegaf.

Betaald wordt er nooit, aangezien hier het geld ontbreekt. Dat is wel een van de merkwaardigste dingen van de expeditie: in acht maanden geen geldstuk in de hand te hebben,

niets te kunnen uitgeven; het is zeker wel het summum van onbeschaafdheid.

Om half tien wordt het laatste kleintje gespeeld en een kwartier later hebben de geoloog en de detachements-commandant hun eigen tent opgezocht; de medicus en ik kruipen in den slaapzak en brengen daar eerst nog een uurtje lezende door om vervolgens tot zes uur precies in Morphæus' armen te liggen. Het hevigste kletteren van den regen op de tent was niet in staat ons uit den slaap te houden en als het niet regende zorgde de Pandanboom, waarvan zich de lange overhangende bladeren juist boven de tent bevonden, wel voor neerkletterende druppels.

De ochtend, die meestal helder en mooi was, wordt ingewijd met een beker sterke koffie; een morgenwandelinetje moet er helaas bij gebrek aan iets wat ook maar in de verste verte gelijkt op een wandelweg, bij inschieten. Dan volgt het aankleeden, waarbij ook wel gewasschen wordt, als iemand toevallig een zindelijke bui heeft en er direct water te krijgen is. Vervolgens het ontbijt, bestaande uit gort of brood. Dit laatste was het allermeest in trek, maar niet steeds voorhanden. Koeroe, de fuselier, was reeds op het bivakship tot broodbakker opgeleid en verstond die kunst vrij aardig. Als oven deed een leeg petroleumblik dienst, als broodvormen enkele etensblikken van diversen vorm. De gist was van een zeer twijfelachtig gehalte, zoodat het resultaat van zijn bakkunst in den regel bestond uit een slecht gerezen, maar daardoor uiterst substantieel product, dat bij den grooten honger, dien we aan den dag legden, veel aftrek vond. Er werd dan ook steeds met angstvallige zorg voor gewaakt dat ieder precies even veel kreeg. De medicus verstond het best de kunst om een broodje in nauwkeurig gelijke deelen te verdeelen, maar om elken schijn van ongelijkheid te vermijden, werd er steeds geloot om de porties. Datzelfde principe van gelijkheid was ook al in Kloofbivak toegepast, natuurlijk alleen als het lekkernijen gold, en zoo gebeurde het, dat we ten slotte allen precies wisten hoeveel halve peren, halve perziken, kersen, pruimen

etc. er in een blik Californische vruchten aanwezig waren, aangezien met deze getallen bij de verdeeling nauwkeurig rekening werd gehouden.

Brood was er echter niet altijd voorhanden, meest door gebrek aan droog hout, doch ook wel om de toch niet groote hoeveelheid meel wat te sparen. In een land waar zoo reusachtig veel regen valt, is een stukje droog hout kostbaar en we waren dan ook verplicht er altijd een grooten overdekten houtstapel op na te houden, waaronder een klein vuurtje brandde, om op die wijze den stapel droog te krijgen.

Den dag voor Kerstmis kwam de chef in den gewonen gang van zaken wat afwisseling brengen. Zijn meetwerk op den kam van den Hellwigberg was afgeloopen en hij stelde zich voor, de Kerstdagen met ons gezellig door te brengen. Van verder gaan kon toch nog geen sprake zijn, omdat ons bivak nog niet een voldoende hoeveelheid levensmiddelen bevatte voor den verderen tocht.

Het feest op Kerstavond slaagde uitmuntend. Er waren wat extra-blikken uitgezocht, en de geoloog haalde uit zijn voorraden een plumpudding in blik te voorschijn, die een slotstuk van het feest vormde. Zelfs de brandende rum (in ons geval door sterken alcohol vervangen) ontbrak niet, tot stomme verbazing van eenige Pesechems die juist in het bivak aanwezig waren en temidden van de feestvreugde eens een kijkje in de tent kwamen nemen.

De Kerstdagen werden verder besteed aan het maken van plannen voor de toekomst. Binnen kort zouden er genoeg levensmiddelen in ons bivak zijn, om naar een volgend bivak op den Treub-berg te verhuizen. Er werd uitgerekend hoeveel mansvrachten levensmiddelen in dat verdere bivak aanwezig moesten zijn, om van daaruit weer een etappe verder te gaan, en hoe lang dat alles nog duren zou. Dan zouden de chef, de medicus, de geoloog en ik naar het Oranje-gebergte vertrekken, terwijl de detachementscommandant van den Treub-berg af een bezoek zou brengen aan de dorpen der Pesechems. Aan den voet van het Oranje-ge-

bergte, op een hoogte van 3600 M., zouden de chef en de geoloog dan den Wilhelmina-top beklimmen, terwijl de medicus en ik in dat laatste bivak zouden achterblijven om te verzamelen.

Aan al die optimistische plannen werd echter den dag na Kerstmis den bodem ingeslagen, door de mededeeling uit het Peramelesbivak, dat daar de voorraden opraaften, doordat er wel vivres door onze koelies weggehaald werden en naar ons bivak gebracht, maar dat er niet in dezelfde mate aanvulling der voorraden van beneden kwam. Blijkbaar liet de contrôle op de Dajaks in de lagere bivaks veel te wenschen over, zoodat zich er daar veel meer ziek meldden dan onder de koelies, die direct onder onze contrôle waren. Goede raad was duur! Na eenige besprekingen kwamen we tot het besluit dat de chef, de medicus en de detachementscommandant tijdelijk terug zouden gaan naar Kloofbivak, onderweg den toestand in de tusschen-depots zouden opnemen en in Kloofbivak de zieken en zoogenaamde zieken eens uit hun zoete rust zouden opjagen. Ons tegenwoordige bivak zou gedurende een paar weken bijna geheel verlaten worden; alleen de geoloog, een fuselier en enkele Dajaks voor de allernoodzakelijkste werkzaamheden en de bewaking moesten achterblijven. Ik zelf zou daarentegen naar den kam van den Hellwigberg verhuizen om daar gedurende dien tijd collecties te maken.

Dit had geen bezwaar, omdat er boven op den kam nog voorraden achtergebleven waren van den chef, onder bewaking van een fuselier en een dwangarbeider.

In een vrij sombere stemming vertrekken den 28sten December mijn drie reisgenooten naar beneden met bijna al het aanwezige personeel, in het Bijenkorbivak een naargeestige leegte achterlatend. Den volgenden dag verhuis ik naar boven in gezelschap van een Kajan, Toerang, een zeer gewilligen jongen, die het ongeluk heeft nogal eens een malaria-aanvalletje te krijgen en dus beter bij mij het vrij gemakkelijke werk verricht, dan het zware transportloopen.

We hebben een klim van 900 M. voor de borst in moeilijk

terrein en daar de Dajak een zwaar vrachtje heeft, doen we er een kleine vier uur over, zoodat we pas tegen twaalf uur boven zijn.

Het is een merkwaardige omgeving waarin ik de eerstvolgende veertien dagen zal moeten doorbrengen. De kam, die op dit punt 2600 M. boven zee ligt, is slechts enkele meters breed, en heeft aan beide zijden een zeer steile helling. Aan de zuidzijde, den weg waarlangs we gekomen zijn, is het terrein nog beboscht, maar de noordelijke helling bestaat uit een bijna loodrechten rotswand. Daar er een zware mist hangt, als ik boven kom, krijg ik den indruk, dat ik in het schuitje van een luchtballon ben. Voor en achter niets dan witte mist, links en rechts schemeren enkele schaarsche stammen door den nevel, alleen het kleine plekje grond, waarop het bivakje staat, is zichtbaar, alles samen hoogstens vijftien vierkanten meter tamelijk vlak terrein. In de tent van den chef, welke er nog staat, zoek ik mijn verblijf, een tweede tent wordt verblijfplaats van den Dajak en tevens mijn laboratorium, de derde tent is goederenloods en dient ook voor slaap- en verblijfplaats van den fuselier en den dwangarbeider.

Bij gebrek aan een vlakke plek van voldoende grootte sluit de tent slecht op den grond af, de vloer bestaat zelfs uit twee verdiepingen, naast elkaar op verschillende hoogten, zoodat de wind vrij spel heeft door de gaten. Het beste is nog maar den slaapzak vroeg op te zoeken en er niet voor den volgenden ochtend uit te komen.

Als ik wakker word, is de temperatuur van dien aard, dat ik neiging heb, rustig te blijven liggen en te wachten tot de zon wat gaat schijnen.

Maar mijn nieuwsgierigheid, om wat van het landschap te zien, wint het toch en weldra sta ik vóór de tent te genieten van een overweldigend bergpanorama. Het is zeer helder, geen wolkje is er te zien. De zon komt juist boven de scherpe kammen van het Oostelijke bergland te voorschijn en doet door haar schuin invallende stralen het relief van het bergland nog sterker uitkomen. Vlak aan mijn voeten

ligt aan de noordzijde het diepe dal dat den Hellwigberg van den Treuberg scheidt. Daar deze laatste ruim 200 M. lager is dan het punt waar ik thans sta, wordt het uitzicht naar het Noorden niet belemmerd. Achter den Treuberg verheft zich de massieve klomp van den 3100 M. hoogen Wichmannberg met zijn vlakken top en zijn diepe kloven en ravijnen. Rechts in parallelle rijen het Pijnacker-Hordijkgebergte, het Lydia-Hendrika-gebergte en het Van Heutzgebergte. Van Oost tot West wordt het panorama afgesloten door het Oranje-gebergte en de Rumphius-keten, waarvan de afscheiding vrijwel precies noordelijk van me te zien is. Scherp steekt de uiterst verbrokkelde, ruim 4000 M. hooge kam van de Rumphius-keten met zijn scherpe, vaak naaldvormige pieken van grauwen kalksteen tegen de lucht af. Iets westelijk van den Wichmannberg, die door zijn nabijheid over dit deel van het landschap domineert, vindt het Oranje-gebergte zijn hoogtepunt in den Wilhelminatop, waarvan de beide sneeuwvelden reeds in de eerste stralen van de opgaande zon schitteren. Het geheele panorama is zóó imposant, dat niet voor acht uur mijn aandacht wordt afgeleid door de details, die bij den hooger en zonnestand nu meer en meer duidelijk worden. Van het Nevelgebergte in het Westen storten zich drie reusachtige watervallen over een lengte van honderde meters naar beneden. En dan beginnen bijna overal kleine rookwolkjes zichtbaar te worden, die, met den binocle beschouwd, opstijgen uit lichter groene plekken van de hellingen.

Daar stookt de Papoea zijn vuur op den akker; op deze meest afgelegen plek der aarde, nog nooit door een Europeaan betreden, wonen óók menschen. Steeds meer akkers zijn er te zien, overal zijn sporen van cultuur. Nog hooger rijst de zon en nu worden ook de miniatuurhuisjes zichtbaar, kleine groepjes van vijf tot tien woningen, gelegen te midden van den akker, op de rug van berggraten, meest aan den rand van loodrechte hellingen.

't Wordt negen uur, de zon schijnt nu in de dalen en de ravijnen. En daar beginnen zich de eerste wolken te vormen.

Grooter en grooter worden ze, meer en meer wordt het landschap aan mijn oog onttrokken. Plotseling is het alsof een gordijn vlak voor me dichtgehaald wordt. Het dal dat onmiddellijk aan mijn voeten ligt, heeft óók zijn wolk uitgezonden, die met vervaarlijke snelheid langs de steile helling is opgestegen en me onverwachts geheel omhult. Nog wint de zon het, boven me zie ik nog blauwe lucht, maar de aanvoer van wolken gaat door. Het is alsof er een reusachtige ketel water 500 M. beneden me te koken staat. De temperatuur daalt, langzaam maar zeker gaat de nieuw toegevoerde waterdamp het winnen. Als ik me omkeer en naar het Zuiden kijk, is alles nog helder. Juist over den kam heen zie ik de Noordrivier door de vlakke stroomen, het dichtst bij me vertoont de rivier duidelijk haar breede bedding met de steenbanken en de smalle begroeide eilandjes. Daardoor is het gemakkelijk me te oriënteren en zonder moeite vind ik met den binocle Kloofbivak. De witte houten daken van enkele der huizen zijn tusschen de boomen zichtbaar, de blauwe rook stijgt uit het bivak op. Lang duurt het schouwspel niet meer, de wolken waaien nu over den kam heen en benemen mij ook het uitzicht naar het Zuiden. Nog enkele oogeblikken en de condensatie bereikt het kritieke punt; een fijne en dichte motregen valt uit de steeds opstijgende en afkoelende nevelmassa op mij neer. Het is dan juist tien uur in den ochtend, en uit het feit dat ook van Kloofbivak gezien, steeds omstreeks tien uur de Hellwigtop zich in den nevel hulde, kon ik gemakkelijk opmaken dat mij elken ochtend tegen tien uur regen te wachten staat. Het bleek echter gedurende mijn veertiendaagsch verblijf dat regen en regen twee is, en dat niet alleen in Nederland het weder wisselvallig is. Terwijl onze chef, die van 11 tot 24 December op hetzelfde punt verblijf had gehouden, in het algemeen het weer roemde en meestal tegen vier uur in den namiddag, als de zon haar kracht ging verliezen, weer uitzicht op het bergland kreeg, trof ik een natte periode. Gedurende mijn veertiendaagsch verblijf zag ik maar op vier ochtenden het bergland helder, op

andere dagen was ik al bij begin van den dag in de nevelen gehuld, vele malen regende het al tegen acht uur in den ochtend, en eens zelfs had ik 44 uur achter elkaar regen. Dat dan het verblijf in een kleine, open tert, bij een temperatuur van 52 graden Fahrenheit niet aangenaam is, behoeft geen betoog. Toch bleef er genoeg tijd over om te botaniseeren. Meestal ging ik al zeer vroeg in den ochtend met mijn Dajak uit om zooveel mogelijk te profiteeren van het droge gedeelte van den dag.

Lokte in het algemeen het terrein in het bergland niet tot wandelen uit, een tochtje over den kam van den Hellwigberg overtreft zelfs de laagst gestemde verwachtingen. Op de allerongunstigste plaatsen groeit niets dan uiterst dicht en hoog struikgewas over de groote rotsblokken. Elke stap heeft zijn gevaren, met de uiterste voorzichtigheid moet men over de boomtakken en wortelmassa's stappen, voortdurend in gevaar er door te zakken.

Op mijn eerste excursie was ik, na een afstand van hoogstens 25 M. te hebben afgelegd, al tweemaal in een kuil weggezakt, beide malen bleef ik met mijn armen op de takken hangen en kon mijn Dajak me weer op de been helpen. Zoo leerde ik voorzichtigheid. Waar de kam iets breeder is, vervangt een dicht en somber bosch van dennenboomen het struikgewas. Het is een bosch, zooals men op sommige hypermoderne schilderijen ziet; het donkergroene dennenloof past geheel bij de met bijna zwart mos overdekte stammen, 't is alles even donker en somber.

Voor den botanicus was echter de flora zeer belangwekkend, vooral die van het struikgewas. Op sommige plaatsen tusschen het mos bloeien kleine blauwe gentianen en viooltjes, boschbesstruikjes met vuurroode klokvormige bloempjes wisselen af met verschillend gekleurde orchideeën. De struiken bestaan voor een groot gedeelte uit Rhododendrons, sommige met kleine roode bloemen, andere met groote trompetvormige witte klokken. Meestal kom ik met een goeden oogst thuis, die dan in den middag geconserveerd wordt. De rest van den tijd wordt slapende en lezende door-

gebracht. Om den anderen dag gaat de dwangarbeider naar beneden om vivres te halen voor zichzelf en zijn makkers, waarbij dan de geoloog litteratuur of ook wel eens een broodje voor me meegeeft.

Wat niemand op die hoogte en bij die temperatuur zou verwachten gebeurde hier: de dierenwereld liet me niet met rust. Op een avond, enkele dagen na mijn komst, zat ik rustig in de tent mijn bordje rijst te eten toen ik opgeschrikt werd door een insect dat snorrend rondom de lamp vloog. Spoedig verscheen er een tweede en een derde, en weldra vlogen en kropen er ettelijke tientallen rond. Dat zou op zichzelf niet zoo erg zijn geweest, als de dieren geen wantsen waren geweest. Meestal worden onder wantsen de bekende parasieten van den mensch verstaan, die natuurlijk niet vliegen kunnen; de hier bedoelde dieren, waarvan ook in Nederland vele soorten voorkomen, voeden zich met plantensappen en lijken veel op kleine kevers. Ze zijn na verwant aan de bedwants en verspreiden bij aanraking of wanneer ze gevaar duchten denzelfden intensen, walgelijken stank, waardoor ook de bedwants bekend is. De lezer zal het niet verwonderlijk vinden, dat ondanks al mijn pogingen om 't te voorkomen, spoedig een van de diertjes in mijn diner terecht kwam en dat onherroepelijk bedierf.

Dat was nog slechts het voorspel van een groote plaag, die den volgenden avond bedierf. Toen kropen de dieren bij tientallen tegelijk door de kleinste reten van de tent tijdens een hevigen stortregen. In een fleschje met spiritus had ik er direct zestig à zeventig gevangen en toen gaf ik de jacht maar op, want er viel niet tegen te werken. Ook den daarop volgenden avond verschenen er nog enkelen, maar de plaag was toch na een paar dagen geheel afgelopen.

's Morgens met droog en helder weer, had ik last van de vliegen. Groote bruine bromvliegen, die geducht konden steken, maakten het den mensch bijzonder lastig. De dieren waren dom en traag, maar hardnekkig. Zwaaien met een tak of een doek hielp absoluut niet, ze gingen even op zij en kwamen onmiddellijk terug. In zooverre had het tekort aan

droog en helder weer toch nog een voordeel: zoodra de mist opkwam, verdwenen de lastposten.

Op Oudejaarsdag kwam de geoloog me gezelschap houden. Daar de dwangarbeider, die zijn bagage droeg, al een zware vracht had, torste mijn reisgenoot een rugzak met versnaperingen, om Oudejaarsavond in gepaste weelde door te brengen. We hadden een afspraak gemaakt met de andere reisgerooten, die nu te Kloofbivak waren, dat er precies om twaalf uur een vuur op den Hellwigkam zou ontstoken worden. Helaas, kon er van dat plan niets komen.

De regen plaste in stroomen neer, de geheele berg was in een dikken mist gehuld, zoodat het begroetingssignaal achterwege moest blijven. Voor het feestmaal worden enkele extra blikjes opengemaakt en zelfs de champagne, al is het ook maar een $\frac{1}{2}$ fleschje voor ons beiden, ontbreekt niet. Om half tien hebben we er echter genoeg van en gaan slapende het nieuwe jaar in. Daar we hier $8\frac{1}{2}$ uur tijdsverschil met Nederland hebben, behoef ik mijn reisgenoot er pas den volgenden ochtend om half 9 aan te herinneren dat op dit oogenblik onze familieleden aan den anderen kant van de aarde ons gedenken.

Langzamerhard heb ik hier verzameld wat er te verzamelen is, en ik ga dus den 12den Januari weer met den Dajak naar het Bijenkorfbivak terug. Als ik er arriveer ontmoet ik onzen chef, die juist een uur te voren uit Kloofbivak aangekomen is.

De medicus en de detachementscommandant zullen spoedig arriveeren. De stemming is weer optimistisch geworden.

Alle Dajaks hebben te Kloofbivak drie dagen vacantie gehad; ze zijn eens flink toegesproken en met animo aan het werk gegaan. 't Zal dus wel losloopen.

Drie dagen later doet een geheel onverwachte gebeurtenis de stemming weer absoluut omslaan. Den 15den Januari arriveert, één dag voor we hem verwachtten, de medicus! Hij heeft den weg van Peramelesbivak in één etmaal afgelegd om ons te waarschuwen voor een blijkbaar

vijandige stemming onder de Kenja's, die hij den vorigen dag opgemerkt had. Bij het uitdeelen van kinine weigerde een van de Kenja's bij het oproepen van zijn naam, zich te melden, en de medicijnen in ontvangst te nemen. Het gevolg was een flinke uitbrander, waarop de man reageerde door er den volgenden ochtend met een makker van door te gaan, vermoedelijk naar Kloofbivak. De wijze, waarop de andere Kenja's het geval opnamen, nl. geheel zwiingend zonder teekenen van afkeuring, hun geheele houding, die op lijdelijk verzet wees, was voor den medicus aanleiding naar ons toe te komen, opdat we ons konden voorbereeden op de komende gebeurtenissen. Die laten zich niet lang wachten.

Tegen drie uur verzamelen zich alle Kenja's voor onze tent, ten teeken, dat ze wat te vertellen hebben. In het geheel zijn er een vijftig man aanwezig en daaronder zelfs onze jagers Bit-Ding, Taman-Piling en de jongens, die altijd met mij gaan planten verzamelen, en met den transportdienst niets te maken hadden. Wel een bewijs, dat de zaak ernstig is. Als het gezelschap compleet is, vraagt de chef aan een van de voorraamsten wat er van hun dienst is. De man vertelt, dat hij uit naam van allen spreekt, en moet mededeelen, dat de Kenja's geen kracht meer hebben om verder aan de expeditie deel te nemen. Ze zijn ziek en willen naar huis. Na eenig over en weer spreken, wordt aan ieder persoonlijk gevraagd of hij het met den woordvoerder eens is. Het antwoord is bij allen bevestigend. Onzen vertrouwden Kenja's Bit, Taman-Piling en den anderen kost het blijkbaar moeite zich solidair met hun rasgenooten te toonen, ze zijn zéér zenuwachtig en durven haast niet te antwoorden.

Dan neemt onze chef het woord. In strenge en krasse woorden wordt den Dajaks hun gedrag verweten en wordt hun gezegd dat dat optreden als contractbreuk beschouwd zal worden, omdat het duidelijk is, dat hun ziekte slechts voorgewend is.

„Kenja's, ge hebt ondanks al uwe praatjes u nu duidelijk de minderen getoond van de Kajans. Zelfs velen van de dwangarbeiders zijn beter dan gij." Het is duidelijk te zien,

dat de vergelijking met Kajans en dwangarbeiders diepen indruk maakt, en als geslagen honden sluipen ze weg. Bit-Ding, van wien te verwachten is dat hij alleen uit solidariteit meedoet, wordt apart geroepen en nog eens over de oorzaken van deze veranderde stemming ondervraagd. Hij zegt, dat ook vrees voor het hooggebergte en de koude daar, grooten invloed heeft op het genomen besluit.

Natuurlijk weten alle Dajaks wat er op de 2de Lorentz-expeditie gebeurd is; hoe al sedert het vertrek van het Hellwiggebergte de rantsoenen ingekort werden, zoodat op den terugtocht de menschen geen weerstandsvermogen meer hadden tegen de hongerkuur, die ze moesten doormaken. Ze vreezen nu ook hetzelfde met ons te zullen beleven en verwachten dat, evenals op de vorige expeditie, eenigen van hen het leven zullen moeten laten, door koude en gebrek aan voedsel.

Een droom, die een van hen kort te voren gehad heeft, bedierf de stemming absoluut.

De man droomde nl. dat op den „Goenoeng Es” (dat is de ijsberg) een oude man staat met een witten baard, die de woorden sprak: „Ieder, die dit gebied betreedt, zal er sterven!” Deze droom heeft natuurlijk bij alle Kenja's de ronde gedaan en zijn effect niet gemist.

De heeren krijgen tot 's avonds 7 uur bedenktijd, maar we verwachten geen verandering. De zaak ziet er nu inderdaad hoogst bedenkelijk uit. Onder Kajans en dwangarbeiders zijn veel zieken, en onze plannen voor de toekomst zullen dus zeer sterk ingekrompen moeten worden. In een weinig opgewekte stemming wachten we den avond af, en niemand is verwonderd als Bit-Ding komt zeggen, dat het plan van de Kenja's niet veranderd is.

Den volgenden ochtend wordt hun meegedeeld, dat allen ontslagen zijn wegens contractbreuk; dat zij onmiddellijk de dekens en warme kleeren, die ze van de expeditie ontvangen hebben in bruikleen (met de stilzwijgende conditie dat ze alles na afloop mogen houden) moeten inleveren; dat hun tractement met ingang van heden, 16 Januari, ophoudt en

dat ze van heden af zelf hun eten hebben te bekostigen, tot hun aankomst in Borneo, zijnde vijftig cents per dag en per man; dat verder ook de overtocht van Nieuw-Guinea naar Borneo voor hun eigen rekening zal geschieden, en dat dit alles van het reeds verdiende geld zal worden afgehouden, waarvan op deze wijze niets zal overblijven. Als hun dat voldoende duidelijk gemaakt is, wordt met het inleveren der warme kleeren begonnen, en hun aangezegd dat ze naar Kloofbivak kunnen vertrekken. Het is duidelijk te bemerken, dat ze een dergelijk optreden niet verwacht hebben. Schoorvoetend komen de eersten met hun kleeren aandragen, die nagezien worden en in de goederenloods opgeborgen.

Er heerscht de grootste verslagenheid en het duurt geen kwartier of een paar van de woordvoerders komen zeggen, dat ze nog nader overleg wenschen. Zij hebben ingezien dat er voorbarig gehandeld is. Wel zijn zij zwak, maar als er van onzen kant niet al te veel van hun krachten gevergd wordt, zullen zij hun best doen tot het eind van de expeditie ons te dienen.

Het spreekt vanzelf dat we over dien onverwachten keer van zaken verheugd zijn en dat we van onzen kant ook wel aan hun bezwaren willen (en moeten!) tegemoetkomen. Er wordt dus begonnen met het instellen van een hooger loon voor allen, die van het Bijenkoribivak af naar hooger gelegen bivaks transportloopen, maar tegelijkertijd wordt op een korteren duur van de expeditie gerekend, zoodat dit de hoogere kosten vrijwel compenseeren zal.

Zoo eindigt deze 18-urige werkstaking. De gezichten klaren weer op, vooral als de warme kleeren weer teruggegeven worden. Wie echter de meeste pret hebben, zijn de Kajans over de moreele nederlaag van hunne concurrenten. Het geval wordt druk onder hen besproken en verwekt blijkbaar veel spot.

Om aan alle gevaar een eind te maken, of beter, het gevaar tot een minimum te reduceeren, zullen de Kenja's de geesten der bergen gaan bezweren. Dat gebeurt met

kippeneieren, die speciaal voor dergelijke gelegenheden uit Borneo zijn meegenomen, en waarvan de klaarblijkelijke ongeschiktheid voor de consumptie voor de berggeesten geen bezwaar schijnt te zijn.

Eenige stokken worden aan de bovenzijde gespleten en de eieren ertusschen geklemd; dan worden deze stukken hout aan het begin van het pad in den grond gestoken, en een van de Kenja's houdt er een lange toespraak bij tot de geesten.

De geoloog en de chef gaan den volgenden ochtend door; de geoloog gaat op den Hellwigkam in mijn oude bivak logeeren voor eenige dagen, terwijl de chef doorgaat naar den Treuberg, waar het volgende depôt komt. Als een paar dagen later de detachementscommandant met den Amboineschen sergeant arriveert, kunnen we den chef volgen.

HOOFDSTUK VI

NAAR HET HOOGGEBERGTE EN IN DE EEUWIGE SNEEUW.

DE twintigste Januari was voor ons de vertrekdag naar het hooggebergte. Den Amboineeschen sergeant, die in het begin van de expeditie met het commando van het bivakschip belast was, hadden we geleidelijk de hoofdmacht laten volgen. Zijn plaats op de „Arend" was al lang ingenomen door den onderofficier die in November met de nieuwe troepen uit Ambon gekomen was.

Nadat we hem in alle geheimen, ook in die van den meteorologischen dienst hadden ingewijd, konden we het Bijenkorbivak voor geruimen tijd vaarwel zeggen.

Op den Hellwigkam pikken we den geoloog op en nu gaat de colonne de steile helling af, om in het dal tusschen Hellwigberg en Treuberg te komen. We hebben 600 M. te dalen, langs een rug, die de evenwijdige kammen van Treub- en Hellwigberg verbindt, en het overigens veel diepere dal in een Oostelijke en een Westelijke helft scheidt. Deze rug is de natuurlijke verbinding tusschen de beide bergen en we treffen er dan ook een zeer primitief pad aan, waarlangs de Papoea's hun weg nemen om bij ons te komen. In een voortdurend stroomenden regen bereiken we in den namiddag het laagste punt waar het primitieve bivakje ons tot nachtverblijf zal dienen.

't Is een onbeschrijfelijke modderpoel. Tot overmaat van ramp heeft door een vergissing een dwangarbeider in plaats van een Dajak onze tent te dragen gekregen, zoodat het half zes wordt eer de man komt aansukkelen en we eindelijk onder de tent droge kleeren krijgen.

Als we den volgenden ochtend vertrekken, staan we bijna direct buiten het kamp voor een steile en bijna geheel onbegroeide helling.

De leisteen, waaruit de Treuberg bestaat, is blijkbaar voor boomgroei weinig geschikt, en alleen kleine heesters en kruiden groeien tusschen de spleten. Het is een mooie ochtend met veel zon en voor menschen, die al maanden lang in een vochtig, somber bosch verblijft houden, is een tocht in open terrein een waar genot. Telkens hebben we prachtig uitzicht op de vallei en den Hellwigberg, en de warme zon brengt allen in een bijzonder vroolijke stemming.

Na den somberen regendag van gisteren werkt het contrast zelfs zoo sterk op ons humeur dat we al klimmende grafschriften gaan maken op onze helpers en onszelf. Achteraf bekeken zijn ze niet geestig te noemen, maar dat is ons niet kwalijk te nemen, want bij onze langdurige isolatie raakte de echte humor wat in de knel. Om een denkbeeld te geven van het genre wil ik een enkel van die grafschriften meedeelen. Onze inlandsche soldaat-ziekoppasser, genaamd Kapahan, had uit gemakzucht maar één deken meegenomen en had het daardoor reeds den eersten nacht geducht met de koude te kwaad gekregen. Op hem werd het volgende rijmpje gefabriceerd:

Hier rust Kapahan
Die 't met één deken af kan;
Hij stierf van de kou,
Daar heb je 't nou.

De kam van den Treuberg is bereikt voor we er aan denken; lang blijft ieder genieten van het heerlijke uitzicht en het lekkere weer en daarna gaat het over den kam verder in Westelijke richting. Het terrein is beter begaanbaar dan op den Hellwigkam, ten deele omdat de kam breeder is, maar vooral omdat leisteen gemakkelijker verweert en geen groote rotsblokken vormt. Nu en dan komt er een stukje bosch, maar grootendeels volgen we een oud, diep uitge-

sleten papoeapad door struikgewas van afwisselende hoogte. In ieder geval blijven we bijna voortdurend de lucht boven ons zien en het is nog vrij vroeg als we in het Treubbivak arriveeren. Het kamp ligt tegen de Noordelijke helling aan, vlak onder den kam op een geheel kale plek en ziet er in vergelijking met de andere bivaks aanlokkelijk uit. Ditmaal eens geen teleurstelling! Hier worden de verdere planken besproken.

De chef, de geoloog en ik zullen binnen enkele dagen van hier vertrekken naar den Wichmannberg, de luitenant zal naar de dorpen van de Papoea's gaan, terwijl de medicus nog eenigen tijd hier zal blijven om den transportdienst te regelen, en zich dan op den Wichmannberg bij ons zal voegen. Daar hoop ik de alpina flora aan te treffen, die eigenlijk de clou van de botanische verzameling moet worden; van daaruit zullen mijn drie reisgenooten den tocht naar het hoogere terrein maken, terwijl ik zelf, als mijn collecties compleet zijn, naar de vallei van de Papoea's zal verhuizen om me daar bij den detachementscommandant te voegen.

Het is namelijk voor ons kiezen of deelen geworden.

De Kajan's zijn ook al komen klagen dat het werk hun te zwaar wordt, de expeditie te lang duurt, dat er velen zich ziek voelen enz. enz. en het resultaat is: nieuwe beperkingen.

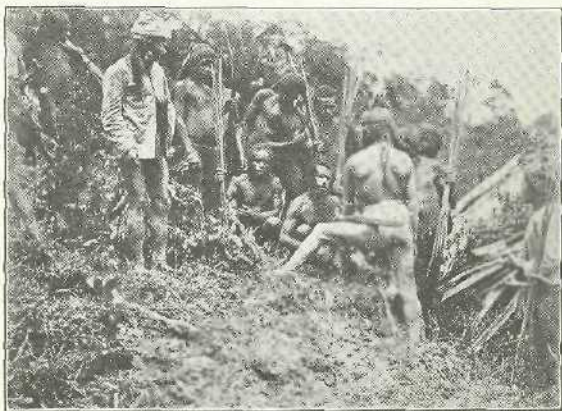
Daarom kunnen er van de vijf Europeanen maar vier naar den Wichmannberg gaan, en moet er daar nog één achterblijven. Wie die laatste achterblijver zijn zou moesten de medicus en ik met elkaar uitmaken. Zonder ruzie komen we tot overeenstemming. We kunnen gerust aannemen dat hooger dan het Wichmanngebte de plantengroei vrijwel zal ophouden en dus voor mij ook het werk. Wat er nog groeit, kan de medicus verzamelen. Daarentegen is het meegaan van een arts, gezien de ongevallen bij de vorige expeditie, geen overbodige weelde. Voor mij is er nog een voordeel in gelegen: als ik niet meega naar den Sneeuwtop, kan ik den botanisch veel rijkeren Treubberg afzoeken, en boven-

Photo Pulle.

Ill. 24a.

Bivak op de helling van den Treub-berg.

Idem.

Ill. 24b.

Pesechems op bezoek.

dien groote collecties maken in de vallei, waar de Papoea's wonen; daarvoor zou ik anders geen tijd hebben. En het lokt me ook niet weinig aan met het volkje nader kennis te maken, van welke nadere kennismaking de chef, de medicus en de geoloog thans verstoken moeten blijven. Zoo wordt het werk goed verdeeld.

Al die plannen geven weer een massa werk.

Uitvoerige berekeningen dienen gemaakt te worden omtrent de hoeveelheid vivres, die nog opgevoerd moet worden, het aantal Dajak's dat in elke groep moet transportloopen, de verdeling van de beschikbare tenten over de verschillende bivaks enz. enz. Met dit werk belast zich de medicus, die uren achter elkaar zit te rekenen en zijn eten bijna vergeet.

Voor we vertrokken kwam er groot Papoea-bezoek. Op een morgen werden we verrast door de komst van een dertigtal heeren, onder wie twee oudjes, die blijkbaar een hooge positie innamen. Een van onze Dajaks herkent in den ouden man een autoriteit, die bij het bezoek aan de 2de Lorentz-expeditie een belangrijke rol speelde.

De man doet nu ook alle moeite om zich een gewichtig air te geven. Daar de Dajaks voor een deel een vrijen dag hebben, is er gauw groote pret in het kamp. De Papoea's loopen overal rond, krijgen stukjes gedroogde visch en restjes gekookte rijst cadeau en beginnen ten slotte al zingende een soort van krijgsdans uit te voeren, waarbij ze hun pijlen in de lucht afschieten. Het effect gaat eenigszins verloren, doordat er één op zijn gezicht valt, maar we doen toch of we het héél mooi vinden. Het geheel lijkt wat op machtsvertoon, wat ook wel begrijpelijk is, nu we hun dorpen zoo dicht genaderd zijn. Als het afgelopen is, komen de beide oude heeren naar onze tent en houdt een van hen een lange toespraak, waarvan we niets verstaan. Blijkbaar komt er een vraag om eten in voor, want als we verder niet reageeren, kijkt hij verbaasd en beduidt ons met gebaren dat we hem wat te eten moeten geven. De geheele familie krijgt dan wat rijst en zichtbaar tevreden, trekt men

af. De gegeven rijst heeft blijkbaar den vriendschapsband moeten bezegelen. Deze verhinderde echter niet dat ze een Dajakbijl en een nikkelen zeepdoos van den luitenant meenamen, wat natuurlijk pas na hun vertrek bleek.

Dat dit bezoek van eenige beteekenis is, blijkt wel uit het feit dat den volgenden ochtend een groot aantal vrouwen en kinderen in het kamp komt, begeleid door slechts één ongewapenden man. Ze komen allen uit de vallei in het noorden, langs een pad, dat van den kam langs ons bivak naar beneden loopt. In ruim vier maanden had niemand van ons een vrouw of een kind gezien, zoodat we het tooneel met belangstelling beschouwen. Die belangstelling is echter niet wederkeerig, want zonder ook maar van de Europeanen, die toch voor bijna allen een geheel nieuwe menschensoort zijn, notitie te nemen, rennen ze luid schreeuwend en druk gesticuleerend op de Dajaks aan en beginnen een levendigen ruilhandel. Wat ze aanbieden zijn knollen, gelijkend op langwerpige aardappelen, die zoet smaken, en voor allen, ook voor ons, een aangename variatie in de eentonige rijstvoeding zijn. In ruil krijgen ze in hoofdzaak gedroogde visch en zout. Als ze na een uurtje al hare artikelen aan den man hebben gebracht, komen de dames ook eens kijken naar de witte menschen. Vriendelijk lachend, zonder eenige verlegenheid staan ze de tent in te kijken. Het is wel typisch voor haren handelsgeest, dat ze pas hare nieuwsgierigheid bevredigen, nadat het ruilen afgelopen is. Deze karaktertrek komt geheel overeen met wat ik reeds over de Papoea's van de rivier opmerkte.

De vrouwen zijn in het algemeen leelijk, ze hebben dezelfde grove, groote monden als de mannen en even magere, dunne en slecht gevormde beenen. Haar kroeshaar is nog korter dan dat van de mannen; om de heup dragen ze een bandje, waaraan van voren en van achteren een dik kussentje van gedroogde grashalmen. Op haar hoofd hebben ze een draagnet zooals de mannen, echter veel grooter; tot aan de knieholten reikend. De kleine meisjes dragen evenals de vrouwen graskussentjes, en de kleine jongens koemoes

van minimale afmetingen, welk kleedingstuk echter vaak niet op de daarvoor bestemde plaats zit, maar aan een touwtje naast het lichaam bungelt.

Over het algemeen maken allen een gezonden indruk. Huidziekten komen bijna niet voor; goed doorvoed zien ze er geen van allen uit, maar vermagerde en slecht gevoede individuen zie ik ook niet. Als ze verdwenen zijn, wordt er ditmaal niets vermist. Blijkbaar hebben de Dajaks goed opgepast.

Den 26en Januari ga ik op pad naar den Wichmannberg. Het plan is ook ditmaal zoo weinig mogelijk te dalen, doch een verbindenden rug te volgen, die van den Hellwigberg goed te zien was, en waarvan dus de richting eenigszins bekend is. De chef en de geoloog zijn met de Kenja's al den vorigen dag vertrokken, maar daar de weg geheel met de tranche-montagne gemeten moet worden, haal ik ze spoedig in. Het terrein is in het begin weer miserabel, een dicht oerbosch met veel dunne klimmende bamboe, tallooze gaten en kuilen en omgevallen boomen. Daarna echter wordt het beter. We komen op den smallen rug, die de vallei van de Papoea's in een oostelijke en westelijke helft scheidt. Over dien rug, die geheel met struikgewas bedekt is, loopt een oud, diep uitgesleten Papoeapad, van waaruit men herhaaldelijk een prachtig gezicht heeft op de vallei met haar vele dorpen en uitgestrekte akkers.

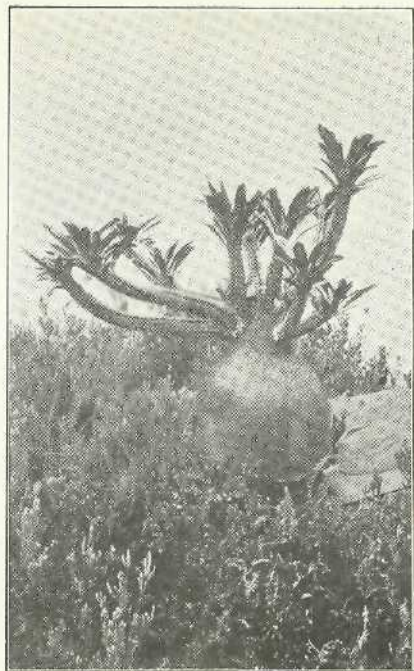
Dan komt weer een daling in dicht onbegaanbaar oerwoud vol gaten; het Papoeapad gaat de vallei in, en ik volg nu ons eigen nieuw pad, om tegen twaalf uur in het bivak aan te komen, dat op ongeveer 2000 M. op het laagste punt van den rug gelegen is.

Intusschen is de geoloog vooruit om een nieuwe bivakplaats te zoeken voor den volgenden dag; met goede berichten komt hij terug. Het werk wordt nu zóó verdeeld, dat de chef den weg in kaart brengt, de geoloog vooruit gaat om een verder stuk te verkennen, en ik voor het maken van een volgend bivak zorg. Nog tweemaal moeten we ons bivak verleggen, tot den 29en Januari de geoloog zeer laat in den

Photo Pulle.
Een paar Pesechemsche schoonheden.

Ill. 25a.

Idem
Een Myrmecodia op den Wichmanntop.

Ill. 25b.

middag, en doornat thuis komt, maar met de vreugdevolle tijding, dat hij met twee Dajaks op den top van den Wichmannberg geweest is. Het is een steile klim door lastig terrein. Twee dagen later, den 31sten Januari, verhuizen we definitief naar den top. De chef en de geoloog zullen den weg meten, ik ga vast vooruit met een paar Dajaks om boven een bivakplaats te zoeken. Het is net negen uur als het gaat regenen en er is dan nog pas een klein deel van den weg afgelegd. Drie uur lang, in een voortdurend neerplassenden regen, tot op de huid toe nat, en met verkleumde handen, werk ik me naar boven. Dan weer houdt dicht struikgewas me tegen en moet ik voortdurend met mijn kapmes een weg maken, dan weer kom ik in het miserabelste bosch dat men zich denken kan; overal bekleedt een decimeter-dik kussen van met water doordrenkt mos stammen en bodem. Telkens zak ik in holen en gaten weg, maar eindelijk schemert er licht door de boomen.

Plotseling, zonder overgang, sta ik in een terrein, dat me aan de Veluwe doet denken. Laag struikgewas, heuveltjes, plassen, een enkele denneboom, ziedaar de eerste indruk, die echter direct verdrongen wordt door het gevoel van hevige kou. Over de open hei blaast een stormachtige Westenwind, die me met kracht den regen in het gezicht slaat. Om warm te blijven ren ik met mijn Dajak, die zijn vrachtje neergezet heeft, over den top, steeds zoekende naar een eenigszins beschut punt, dat tevens een geschikte plaats voor de tent moet zijn. De bodem is buitengewoon drassig, en een goede plek is niet gemakkelijk te vinden, maar het lukt toch. Een uurtje sta ik daar nog te blauwbekken in mijn natte plunje, dan komt de chef met den geoloog en de rest van de Dajaks, allen even nat en druiperd. Natuurlijk is er in den regen niet veel meer van het in kaart brengen van den weg gekomen. Intusschen wordt het droog, en om ons warm te houden, terwijl de tent opgeslagen wordt, loopen we met z'n drieën naar het hoogste punt, dat nog een kleine 100 M. hooger ligt. Dan komt de zon door, brandend heet in dit hooge bergland. We trekken een deel van de natte

kleeren uit, leggen die in de hei te drogen, en een uur later wandelen we met natte voeten, maar overigens kurkdroog, naar het bivakje terug. 's Avonds om 8 uur, bij helderen hemel en bij een temperatuur van 5 graden Celsius kruipen we huiverend in den slaapzak.

Alles wijst erop, dat we thans pas in het alpine gebied zijn: de lage temperatuur, de frissche atmosfeer en de flora. Voor het eerst wordt dennenhout de algemeen gebruikte houtsoort. De beide fuseliers (we hebben er hier nog maar twee in dienst) en de Dajaks stoken dennenhout, waarvan de eigenaardige geur al van ver te ruiken is. Ook de rook-smaak, die al ons eten en drinken heeft, en waaraan we langzamerhand gewend geraakt zijn, is plotseling veranderd. Onze tent is gespannen tusschen een paar dennenstammen, de rustbanken zijn van dennenstammen en belegd met dennenloof, en ook onze vloer is een dik kussen van dennen-groen. De bekende geur geeft iets Hollandsch aan het verblijf hier. De boomen, die hier verspreid maar zeer talrijk voorkomen, doen nog het meest denken aan de in onze tuinen zoo veel gekweekte Thuja's. Elke stam draagt een paar reusachtige Myrmecodia's, de bekende knolvormige, door mieren bewoonde planten, waaruit de dikke, vleezige stergels als zoovele vangarmen in de lucht grijpen. Merkwaardig genoeg komen hier deze Myrmecodia's ook op den grond voor en vooral dáár ontwikkelen ze zich tot reusachtige exemplaren, de knol alleen soms een halven meter hoog. Allen zijn bewoond door duizenden zwarte mieren, die overal in den omtrek de eigenaardige zure lucht verspreiden, die ook aan de resten van de Nederlandsche roode boschmier eigen is.

De vegetatie bestaat verder in hoofdzaak uit laag struik-gewas, overeenkomende met onze gewone struikheide en kleine Rhododendrons, maar daartusschen vindt men typische Australische vormen. Kleine gele boterbloemen, een miniatuurvorm van onze paardenbloem, Potentilla's, een plant die veel op een madeliefje gelijk, en meer dergelijke bekenden uit Europa, vormen de hoofdmassa. Tusschen

enkele groepjes struiken klimmen stekelige bramen; groene grondorchideeën zijn alleen bij scherp uitkijken te vinden, maar ook fraaier gekleurde orchideeën zijn tusschen de dichte groene kussens te zien. Het mooist zijn ook hier weer de Rhododendrons, die bijna allen vuurroode bloemen hebben. Voor den botanicus is dit terrein een waar Dorado. Slechts door Mac Gregor is in Britsch-Nieuw-Guinea op het Owen-Stanley gebergte jaren geleden een zeer kleine botanische verzameling op deze hoogte boven zee gemaakt, zoodat ik wel kan aannemen, dat bijna alles wat ik hier bijeenbreng, nieuw is voor de wetenschap.

De chef en de geoloog gaan dagelijks naar het hoogste punt om toppen te meten; meestal ga ik mee, en we laten ons ontbijt dan ook naar boven brengen, om zoolang mogelijk van het heldere weer te profiteeren. Daar, in het veerkrachtige heidekruid gezeten, gebruiken we de gort, ons dagelijksch ontbijt, en genieten van het prachtige gezicht op het bergland rondom. De Sneeuwtop is nu van vlak-bij te zien, het heele terrein is met den kijker te verkennen en de chef zoekt al naar een plek, waar het „witte wonder” het best te beklimmen zal zijn. Dan dwaal ik met mijn Dajak over den uitgestreken top rond, steeds weer nieuwe en interessante planten verzamelende. Talrijke Papoeapaden, die van alle richtingen uit de valleien komen, kruisen elkaar hier op den top. Het schijnt dat het voor den Pesechem geen bezwaar is om wat te klimmen, anders zou hij zijn wegen niet bij voorkeur over het hoogste punt kiezen. In die meening worden we versterkt als we na enkele dagen reeds bezoek krijgen van groote families, mannen, vrouwen en kinderen, die belust op zout en andere kostbaarheden, hier hun knollen te koop aanbieden. Overal in de valleien rondom den top schijnen Pesechems te wonen, ze wijzen verschillende richtingen als hun woonplaatsen aan. Velen van hen, zoo niet allen, hebben een klim van minstens 1500 M. achter den rug als ze 's morgens al vroeg bij ons komen en gaan tegen één of twee uur weer naar huis. Daaronder zijn vrouwen en zelfs kleine kinderen.

Eens hoorde ik een zuigeling schreeuwen, zonder te kunnen ontdekken waar het geschreeuw vandaan kwam. Ik liep dus op de groep vrouwen af, die blijkbaar een kind bij zich hadden, om tenminste ook eens een Pesechem in zijn allereerste levensstadium te bewonderen. Bij de mannen, die in de buurt waren, verwekte die nadering groote onrust, en eenigen van hen kwamen op me toe, om met zeer duidelijke gebaren kenbaar te maken, dat ik me geen familiariteiten met de dames mocht veroorloven. Onder de Dajaks verwekte dat een homerisch gelach. Ik stelde de Papoea's gerust en ontdekte ten slotte het kind in het draagnet van een van de vrouwen; de zuigeling was geheel in boomschors gewikkeld en alleen een paar kleine voetjes was zichtbaar.

Het weer was hier niet zeer verschillend van dat op den Hellwigberg. Zware slagregens kwamen wel niet veel voor, maar motregen des te meer. Om acht uur moest de chef meestal het meten der bergtoppen al opgeven, omdat uit de valleien zooveel nevel opsteeg, dat hem het uitzicht benomen werd. Tegen tien uur begonnen de wolken al over den top te waaien en vóór twaalf uur was alles al in den mist gehuld. Het was dan zaak om tegen dien tijd niet te ver meer van het bivak te zijn, omdat bij de uitgestrektheid van het terrein en de talrijke paden, de kans op verdwalen in den mist niet gering was. Tegen één uur gaat het meestal regenen uit de sterk opstijgende nevels, waarbij dan de zon nog genoeg kracht heeft, om het op den grond vallende water direct te doen verdampen, zoodat het lijkt of de heele bodem met kokend water overgoten is. Later in den middag wordt het bepaald „unheimisch", het wordt koud, de regen wordt harder, niet zelden rommelt de donder in de valleien en eens werden we zelfs verrast door een fiksche hagelbui, die alle tenten direct met een ijslaag bedekte, tot groote verbazing van de Dajaks. De medicus-zoöloog zorgt intuschen voor de vivres; dagelijks komt er een transport Dajaks boven met de levensmiddelen voor den verderen tocht.

Den derden Februari, juist als ik met het conserveeren van de collecties klaar ben, komen er nog twee Dajaks aan-

loopen, die een paar zware blikken voor ons neerzetten. Met eenige verwondering verwijderen we de deksels, en er gaat een hoera op als we den inhoud zien. Stapels brieven en couranten! De post is dan eindelijk gekomen! Twee maanden en drie weken zijn er verlopen sedert we het laatst iets hoorden.

Een half uur lang is het doodstil in de tent. Ieder is bezig zijn brieven door te lezen, de oudsten zijn van 27 Augustus, dus 5½ maand geleden geschreven, de jongsten van 12 November. Dan wordt er een greep in de couranten gedaan op goed geluk! Het duurt geen minuut of de chef zegt: „Menschen, er is oorlog in Europa." Groote belangstelling. 't Is nu maar zaak om te weten te komen wie de strijdlustige mogendheden zijn. Al spoedig weten we dat de Balkan het oorlogsterrein is, maar de groote moeilijkheid is te weten te komen hoe de oorlogvoerende partijen verdeeld zijn. Er ontpint zich een levendige discussie, waaraan ik een einde maak door mijn laatsten brief te openen, en daar gelukkig een beknopt overzicht in te vinden van de gebeurtenissen op den Balkan. De stemming is bij ons gunstig voor de geslagen Turken.

Niet onvermakelijk is de aanbieding door een firma van een ijsmachine, die we hier nu niet bepaald nodig hebben. Het bericht van de afzending uit Buitenzorg op 10 November van een doos met banketletters, door een bekende, die ons met St. Nicolaas trakteren wilde, werkt ook op de lachspieren, als het cadeau juist twee maanden over den tijd komt en bovendien niet consumabel meer is.

Tot waardig besluit van dezen emotievollen dag komt om vier uur de medicus aanwandelen, nat en moe, want hij heeft de beide dagmarschen in één dag afgelegd, maar welgemoed. Hij is zoo verstandig geweest voor zijn beide mansvrachten aan particuliere bagage vier koelies mee te nemen, die halverwege van vracht gewisseld hebben. Bij gebrek aan ruimte kan er in onze tent geen rustbank voor hem gefabriceerd worden, zoodat hij den nacht op twee kistjes doorbrengt, wat hem menige krachtige verwensching

ontlokt over de hardheid van zijn bed. Voor we gaan slapen moet er eerst nog gehomberd worden; dat edele spel zal op die hoogte nog niet vaak beoefend zijn. De tent heeft op het oogenblik veel van een overvollen spoorwegcoupé.

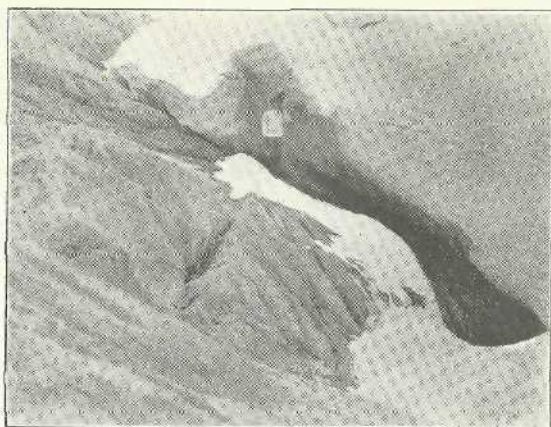
Daar het den volgenden dag bijna onafgebroken regent, moeten we voortdurend bij elkaar blijven hokken. Er wordt nog een en ander in gereedheid gebracht voor den grooten tocht die op morgen is vastgesteld en verder zorgen de couranten voor de noodige afleiding.

Den zesden Februari nemen mijn drie reisgenooten afscheid van me. 't Gaat me aan mijn hart ze alleen te laten vertrekken, maar er zit in het belang van de goede zaak niet veel anders op. Zelfs al zou het aantal dragers geen bezwaar opgeleverd hebben tegen mijn meegaan, dan had toch om andere redenen een Europeaan op het Wichmann-gebergte moeten blijven. De hoeveelheid levensmiddelen, die er voor den geheelen tocht, gerekend op veertien dagen, noodig is, is te groot om in één keer meegenomen te worden.

Er wordt dus voorloopig één dagmarsch afgelegd en in bivak A. overnacht. Den volgenden dag komen alle dragers terug bij mij, en gaan een dag later met de rest van de bagage naar bivak A., waar dus nu alles bij elkaar is. Dan worden twaalf koelies afgedankt, die dus weer bij mij terugkomen, vanwaar ik ze naar Treubbivak zend. De expeditie gaat intusschen naar bivak B. door, dat weer één dag verder gelegen is. Ook nu nog is er te veel bagage, zoodat de koelies weer een keer heen en weer moeten loopen om nu alles naar bivak B. te brengen. Dan worden weer twaalf man afgedankt en verhuist men naar bivak C. Ook daar kost het heen en weer loopen nog weer twee dagen, zoodat pas na acht dagen alle vivres in bivak C. bijeen zijn en het aantal koelies intusschen met vier-en-twintig verminderd is en dus nog slechts zeventien zal bedragen. Voor deze zeventien man zijn dan genoeg levensmiddelen aanwezig om het dicht bij den top een volle week uit te houden. Ik vermeld deze feiten daarom zoo uitvoerig, omdat de lezer eruit kan

zien hoe gecompliceerd de organisatie van een landtocht is, in een dergelijk land, waar men uitsluitend op menschen als draagkrachten is aangewezen. De vorige expeditie, die trouwens nog geen juist idee had van den afstand, meende met de bevrachte koelies van het Hellwiggebergte af, d. i. nog drie dagmarschen verder, in eens te kunnen doorloopen, met het dubbele nadeel, dat de menschen bij het begin van het zwaarste deel van hun arbeid op verminderd rantsoen gesteld werden, en dat bij een ramp de voorraadschuur nog drie dagen verder weg lag dan in ons geval. Toen dan ook de heer Lorentz een val deed, waardoor voor hem de terugtocht vooreerst onmogelijk werd, was een hongerkuur het directe gevolg, welke hongerkuur, gepaard met de kou, aan eenige menschen het leven kostte. Opdat er nu geen kink in den kabel zal komen is mijn aanwezigheid op den Wichmarntop zeer noodzakelijk. Ten eerste heb ik te zorgen dat de koelies, die de eerste maal de rest van de levensmiddelen komen halen, geen verkeerde blikken meenemen, maar bovendien moet ik de tweemaal twaalf terugkerende menschen van voldoende voedsel voorzien om er mee naar Treub-bivak te komen. Daar er nog twee Dajaks hier achterblijven ter bewaking van het depôt, moet ook voor die menschen een deel van de levensmiddelen apart gezet worden. Alles bij elkaar genomen wordt dit een te gecompliceerde zaak voor de hersens van een Dajak of van een fuselier en alleen om die reden al is het achterblijven van een Europeaan gewenscht.

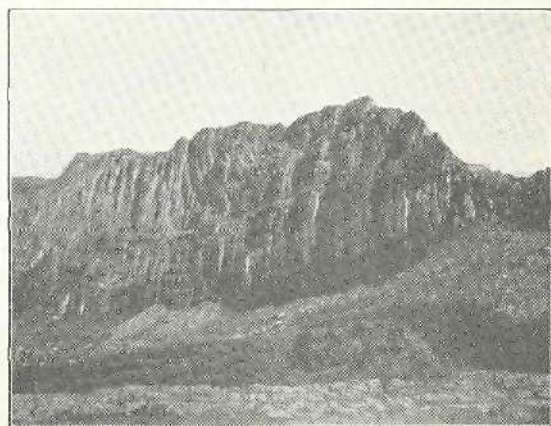
De drie dagmarschen, die telkens met een tweedaagsche pauze te maken zijn, vallen mijn reisgenooten niet mee. Daar het oerwoud bijna geheel ophoudt en alleen nog in enkele valleien voorkomt, is de snelheid van voortbewegen aanzienlijk grooter dan vroeger maar er moet dan ook van geprofiteerd worden. In hoofdzaak wordt gedurende die eerste drie dagmarschen het pad gevolgd van de vorige expeditie, welk pad weer voornamelijk een Papoeapad is. Pas van het laatste bivak af, het z.g. Waterval-bivak, zal een nieuwe weg naar den top gezocht worden.

Photo Hubrecht.

Ill. 26a.

Aan de grens van de eeuwige sneeuw.

Idem

Ill. 26b.

Loodrechte kalksteenwand in het Oranje-gebergte.

Den laatsten dag voor het bereiken van Waterval-bivak werd in een vallei voor het laatst zwaar bemost oerwoud aangetroffen. Daar vond de geoloog, die vooruit was, het geraamte van den inlandschen fuselier, die ruim drie jaar geleden op een zoo ongelukkige wijze aan zijn eind was gekomen. De man maakte deel uit van de reddingsbrigade, die na den val van den heer Lorentz met den uitersten spoed naar den Hellwigberg vertrok om daar voedsel te halen voor zich zelf en de achtergeblevenen. Onderweg bleek het, dat de man niet zoo snel kon meelopen. Er werd toen rijst voor hem achtergelaten in het eerstvolgend bivak, daar men geen tijd had op hem te wachten en meende dat hij den volgende dag het achtergelaten voedsel wel vinden zou. De ongelukkige schijnt echter zóó verzwakt te zijn geweest, dat hij is gaan liggen, en de kracht gemist heeft, om zich verder voort te slepen. Achttien dagen heeft hij daar gelegen, blootgesteld aan weer en wind, zonder eenig voedsel. Het is onbegrijpelijk dat de reddingsbrigade en de heeren Lorentz en Van Nouhuys, die elkaar ontmoetten ongeveer op het punt waar de man lag, hem nog levend hebben aangetroffen. Juist toen voor hem de redding gekomen was, overleed hij. Gelegenheid om hem te begraven was er niet, en zoo werd zijn skelet drie en een half jaar later door onze expeditie teruggevonden. Dit was echter niet het eenige wat van onze voorgangers werd aangetroffen. De driehoek van een theodoliet-boussole lag in de resten van een bivakje; het instrument zelf vond men een kilometer verder. Het was vrij goed bewaard gebleven, als men het feit in aanmerking neemt dat het ruim drie jaar aan weer en wind was blootgesteld. In het kistje lag een briefje met de woorden: „Hartelijke groeten aan mijn opvolgers.” De chef en de medicus verbaasden zich niet weinig over de koelbloedigheid van den topograaf van de vorige expeditie, die onder de moeilijke omstandigheden, waarin hij van zijn instrument moest scheiden, nog lust vond een groet aan zijn opvolgers na te laten. Het bleek later een welgelukte grap van onzen geoloog, die het instrument een

oogenblik tevoren had aangetroffen en het briefje zelf geschreven had.

Het Waterval-bivak werd bereikt langs tal van scherpe graten, steile en glibberige hellingen, afdalend en weer stijgend, zonder in hoogte veel te winnen. Het verschil met het uitgangspunt was slechts ruim 300 M. Nu kwam het er op aan den goeden weg te vinden. Immers, onze voorgangers hadden hier te veel in Oostelijke richting geloopt, waardoor ze ten slotte op een steilen en onbeklimbaren wand stuitten en het hun onmogelijk werd het hoogste punt van den Wilhelmina-top te bereiken.

Daar men in Waterval-bivak toch drie dagen moest wachten, vóór alle levensmiddelen er bijeen waren, werden dagelijks verkenningsochten ondernomen, met het gevolg dat in Noordelijke richting, na het overtrekken van een 3800 M. hoogen kam, een groote vallei werd aangetroffen. Aan den oever van een meer stonden eenige boomen en heesters, zoodat daar den 16den Februari een nieuw bivak werd betrokken.

Het schaarsch worden van hoog hout maakt natuurlijk dagelijks de inrichting van een bivak moeilijker. Hout is er volstrekt noodig om een tent te kunnen opslaan, tenminste twee flinke stammetjes voor iedere tent. Voor het stoken van een vuur kan men zich nog behelpen met struikgewas. Gelukkig was de voorzorg genomen rottan mee te nemen van het Treubbivak, zoodat tenminste de horizontale stok, waaraan de nok van de tent hangt, uitgespaard werd. Overigens moesten gedurende het laatste deel van den tocht ook nog tentstutten meegenomen worden, een zeer onaangenaam vrachtje voor de Dajaks, daar de twee meter lange stammetjes hen bij het klimmen geweldig hinderden. Voor een volgende expeditie in dergelijk terrein is dit een goede les om aluminium-buizen mee te nemen, die uit elkaar genomen kunnen worden.

Het meer, aan welks oever de expeditieleden nu hun bivak hadden opgeslagen, leverde de zoölogische collectie nog een eendenhuid en den, in dien tijd niet verwenden magen, een

schamel eendenboutje. De dieren waren helaas te schuw om later nog eens onder schot te komen.

De volgende dagen, die gedeeltelijk al trekkende, gedeeltelijk van uit het kamp verkennende werden doorgebracht, waren niet zonder voorloopige successen. Het bleek n.l. dat de weg voerde door een aantal valleien, de een steeds hooger gelegen dan de andere, welke valleien door hooge, maar gelukkig niet onoverkomelijke ruggen van elkaar gescheiden waren. De laatste vallei, de z.g. Oranje-vallei, ligt op een hoogte van 3800 M.; naar het Noorden wordt ze direct door den machtigen klomp van den Wilhelmina-top afgesloten. Het terrein bestaat hier voor een groot deel uit kalksteen; een van de kale rotswanden heeft zelfs de typische formatie van de Dolomieten, n.l. groote kalksteenbrokken, die door tal van spleten van elkaar gescheiden zijn. Deze wand bleek geheel onbeklimbaar, maar gelukkig werd in oostelijke richting een rug gevonden, die in de goede richting voerde, en 20 Februari werd het kamp naar het hoogste punt van dien rug verlegd op 4300 M. Hier was zelfs voor de Dajaks geen plaats meer te vinden. Slechts één tent kon geplaatst worden, waarin de drie Europeanen en vier Dajaks een onderkomen vonden, de rest van de Dajaks ging weer naar het vorige bivak terug, om daar den nacht door te brengen. De bodem van het nieuwe verblijf was zóó sterk hellend, dat hij eerst met rotsblokken opgevuld moest worden om er tenminste eenigszins op te kunnen rusten. Een petroleumkomfoor (z. g. Primus-brander) leverde nog warmte genoeg op, om de rijst te koken.

Op de steenen liggende brachten de tochtgenooten den nacht door, vrijwel slapeloos door het harde bed, en den hevigen wind, die elk oogenblik de tent van de helling dreigde af te sleuren. Gelukkig was het niet zoo koud als den vorigen nacht, toen het water in de tent met een ijslaag bedekt was, maar toch lag 's morgens de rijp op de tent.

De 21e Februari zou de groote dag worden waarop alle inspanning hare belooning zou vinden.

De dertien Dajaks, die in het lagere bivak overnacht had-

den, waren al vroeg present; niet minder dan de Europeanen verlangden zij naar het bereiken van het einddoel. De ochtend was mooi en zonnig, de wind echter ijzig koud, zoodat de oogen traanden en de ooren tintelden. Al spoedig bleek het dat de verdere tocht geen moeilijkheden zou opleveren. Aan de Noordzijde van den rug vertoonde zich een kleine vallei, uit welker bodem direct de oostelijkste van de beide groote sneeuwvelden omhoog steeg, die naar den top voerden. Terwijl de chef en de medicus het zekere voor het onzekere namen en door de vallei liepen om zoo den sneeuwtop te bereiken, volgde de geoloog met eenige Dajaks een hooger gelegen rotsrug, en bereikte onder luid gejuich een kwartiertje vóór de anderen de sneeuw. Ze steken het hier slechts 100 M. breede sneeuwveld over, gevolgd door de anderen, bereiken dan een kalksteenrug en klauteren langs dezen naar boven, om tegen tien uur in den ochtend den grooten westelijken sneeuwtop te bereiken, die het hoogste punt van den Wilhelmina-top bedekt. De Dajaks zijn uitgelaten van vreugde, ze gooien elkaar met sneeuwballen en de Kajans willen allen wat sneeuw meenemen voor hun hoofd, den ouden heer Bang-Kwing, die in Kloofbivak hun terugkomst afwacht. Het kost echter niet veel moeite hun aanschouwelijk voor te stellen, dat het niet zal gaan.

Daar het zonnig weer blijft, zetten de Dajaks hun sneeuwbrillen op, voor zoover ze er een gekregen hebben. Jammer genoeg moet er een van de zeventien achterblijven. Hij wordt sneeuwblind en blijft onder het sneeuwveld zijn makers afwachten. Natuurlijk profiteeren de Europeanen van het goede uitzicht om verschillende waarnemingen te doen. Allereerst moet de Noordzijde beschouwd worden, waar thans nog de grootste witte plek op de kaart te vinden is, n.l. het terrein tusschen den bovenloop van de Mamberamorivier en het Oranje-gebergte. Nog juist vóór de nevels gaan opstijgen, zijn in het Noorden drie evenwijdige ketens te zien, lager dan het Oranje-gebergte en daarachter, op een afstand van ongeveer 40 K.M., een breede vallei, haast een

hoogvlakte, die 2000—2500 M. boven zee moet liggen. Over het algemeen lijkt het terrein daar minder woest en steil, dan aan de Zuidzijde van het Oranje-gebergte.

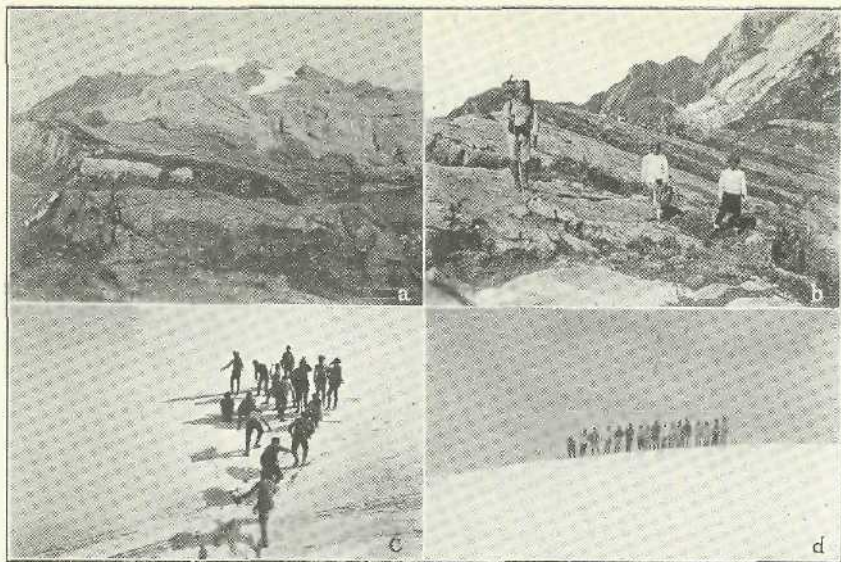
De dikte van de sneeuwlaag is nogal variabel. Men moet daarbij eigenlijk twee lagen onderscheiden: fijn-ijs (firnijs) en daarop fijsneeuw (firnsneeuw). De bovenste laag varieert tusschen 30 c.M. en 3 meter, de laag fijnijs tusschen 20 en en 50 c.M. De diepte van de laag is eigenlijk alleen goed na te gaan aan den rand van de sneeuwvelden, waar op één punt een 2½ M. hooge grot gevormd werd en waar de beide lagen duidelijk zichtbaar waren. De sneeuw is hard en men zakt er bijna niet in weg, nu en dan slechts tot de knieën op plaatsen waar blijkbaar spleten zijn.

Voor den geoloog is het natuurlijk interessant uit te maken in hoeverre de sneeuwtong het karakter van een gletscher heeft. Daarom werd naar een eind- en zijmoräne uitgekeken, maar daar deze karakteristieke kenmerken van een gletscher bijna geheel ontbraken, mag men slechts van een simpele sneeuwbedekking spreken. Het geheele met sneeuw overdekte gebied van den Wilhelminatop is trouwens belachelijk klein, vergeleken met de gletschers der Alpen.

Intusschen heeft de geoloog met den hypsometer den luchtdruk op 432 mm. kwik bepaald, overeenkomende met een hoogte van 4700 meter boven zee.

Een uur lang wordt op den top vertoefd; vele photo's worden genomen, allen unica op het gebied van de Alpen-sport in onze koloniën. Opstijgende nevels noodzaken tot den terugtocht, wil men niet plotseling door den mist ver-rast worden, en kans loopen den weg niet meer terug te vinden. Vlug wordt op een sneeuwvrije plek op den top een steenheuvel opgericht als bewijs voor het nageslacht, dat hier reeds menschen geweest zijn, en dan dalen de alpinisten voorzichtig langs den steilen rug naar beneden, breken hun ellendige laatste bivak op en verhuizen naar het bivak in de Oranje-vallei, waar ze den nacht door-brenghen. Terwijl de medicus snel den terugtocht naar het

Photo's Franssen.

Ill. 27.

a: De sneeuwvelden van den Wilhelmina-top.

b: De Dajaks in het Hooggebergte.

c: De laatste klim!

d: Op den top! 4700 M. boven zee. 21 Februari 1913.

Treubbivak aanvaardde en daar reeds in de laatste dagen van Februari terug was, bleven de chef en de geoloog nog wat op den Wichmantop kampeeren, om het afgebroken meetwerk te hervatten. Met groote voldoening mogen ze op hun werk terugzien. Niet alleen zijn een massa wetenschappelijke waarnemingen verricht en heeft men thans voor het eerst een duidelijk topografisch en geologisch beeld verkregen van dit deel van het Nieuw-Guineesche hooggebergte, maar ook aan de nationale eer werd voldaan, men moge dan over sport denken zooals men wil. De Engelschen, die 200 K.M. ten Oosten van ons terrein opereerden, bereikten den 31en Januari de sneeuwgrens van den Carstensztop en evenaardden dus de 2de Lorentz-expeditie in haar alpinistisch succes. Drie weken later, den 21sten Februari, werd het record alweer geslagen door de 3de Nederlandsche expeditie, die voor het eerst op den top van een sneeuwberg stond. Thans is weer de beurt aan de Engelschen om nu het hoogste punt van den Carstensztop te bereiken, waarop Nederland ze nog eenmaal kan overtroeven, door den derden sneeuwtop, den Julianatop, het eerst te beklimmen.

Dan blijft er ons niets meer over. De Duitsche explorateur Moszkowski, die met twijfelachtig resultaat een aantal malen de Mamberamo-rivier heeft trachten op te varen, en die door hoogst zonderlinge spelingen van het noodlot steeds op het kritieke moment zijn aantekeningen, foto's en collecties verliest, heeft onlangs aangekondigd dat het „Gipfelbuch“ van Nieuw-Guinea „in deutscher Sprache“ zal geschreven worden. Natuurlijk zal ieder verlangend naar dat „Gipfelbuch“ uitzien; Moszkowski moet zich echter haasten, wil zijn boek niet een kopie worden van hetgeen reeds andere naties vóór hem in Nieuw-Guinea verricht hebben.

HOOFDSTUK VII

TWEE WEKEN ONDER DE PESECHEMS. — DE MENSCHEN IN HET STEENEN TIJDPERK.

TERWIJL mijn reisgenooten aldus de nationale eer redden, had ik niet stilgezeten. Mijn verblijf op den Wichmantop duurde tot 12 Februari en verliep zonder bijzondere gebeurtenissen. Bijna dagelijks kreeg ik bezoek van Papoea's, steeds nieuwe gezichten, die blijkbaar van de aan alle zijden bewoonde hellingen van den Wichmannberg afkomstig waren. Onder hen ook eenige schuwe dwergen, die niet tot den Pesechemstam behoorden en volgens aanwijzingen der anderen uit het Noorden kwamen.

Een man met een bontmuts op trok mijn aandacht. Om zijn hals had hij een snoer van kleine schelpjes van zeeslakken en ondanks de groote hoeveelheden zout die ik er hem voor in ruil bood, wilde hij zijn halssieraad niet afgeven. Daarbij maakte hij me door gebaren duidelijk, dat de schelpen uit het Noorden afkomstig waren. Het is dus wel zeker dat de Papoea's nu en dan het Oranje-gebergte overtrekken. Mijn reisgenooten troffen dan ook zelfs in de Quarlesvallei op 4300 meter boven zee, de paden van Papoea's aan, met primitieve vallen, waarin ze buideldieren vangen. Vermoedelijk hebben ze van daaruit een weg, die over het Oranje-gebergte naar het Noorden voert, met vermindering van den Wilhelminatop.

Toen ik den twaalfden Februari met de twaalf afgedankte Dajaks van den chef in het Treubbivak aankwam, trof ik dit bijna verlaten. De luitenant was naar de dorpen der Papoea's verhuisd en slechts een fuselier en een paar

dwangarbeiders waren ter bewaking achtergebleven. Ik had dus nog een tijdje in de eenzaamheid door te brengen, want eerst moest het botanisch onderzoek van den Treubberg afgeloopen zijn, vóór ik eraan denken kon, mij bij den luitenant te voegen. Om voedsel te sparen stuurde ik dus de twaalf Dajaks den volgenden dag verder naar beneden, en ging me met ijver aan de botanie wijden. Het weer kwam nogal eens een spaak in het wiel steken, want bijna om den anderen dag regende het van 's morgens tot 's avonds, maar met behulp van mijn Dajakschen helper en een geschikten dwangarbeider gelukte het me toch een flinke collectie bijeen te krijgen. Op de regendagen amuseerde ik me in hoofdzaak met de pas ontvangen couranten, die van a tot z werden doorgelezen. Wat heeft zoo'n stukje papier in de wildernis toch een waarde, terwijl het thuis zoo gauw in de prullemand terecht komt!

Den 20sten Februari kwamen de Dajaks van den luitenant mij weer bezoeken, en ik besloot dus den volgenden ochtend met ze mee te gaan. De morgen was druilig, ik had geen uitzicht en beklagde mijn reisgenooten, weinig vermoedende dat ze denzelfden ochtend met zooveel succes den Wilhelmina-top beklommen. Later er naar gevraagd, herinnerden ze zich ook naar het Zuiden geen uitzicht gehad te hebben wegens de sterke bewolking, hetgeen met mijn waarneming overeen komt.

De afdaling langs een steil en primitief Papoeapad verliep zonder bezwaar; spoedig stond ik aan den oever van een bruisender bergstroom; aan de overzijde moest weer een nieuwe rug beklommen worden, om weldra opnieuw te dalen, altijd door bosch, totdat ik omstreeks elf uur het terrein zag veranderen. De boomen werden aanmerkelijk kleiner en dunner van stam, het pad plotseling breed en goed begaanbaar en weldra stond ik aan den rand van een Papoeadorp, dat tot mijn groote verwondering geheel verlaten was. Volgens de kaart moest dit dorp Jeblie zijn, waar de vorige expeditie het eerst arriveerde en een nacht overbleef. Voor het eerst na zooveel maanden weer te

komen in de woonplaatsen van menschen, maakt op ieder indruk. Die indruk wordt nog versterkt door het kale terrein, de warme zon, de aangename niet te warme en toch ook niet meer kille atmosfeer en het uitzicht op tal van hellingen en valleien, waar overal akkers van de bewoners zichtbaar zijn. Pas later werd me duidelijk, waarom soms akkers en dorpen verlaten worden.

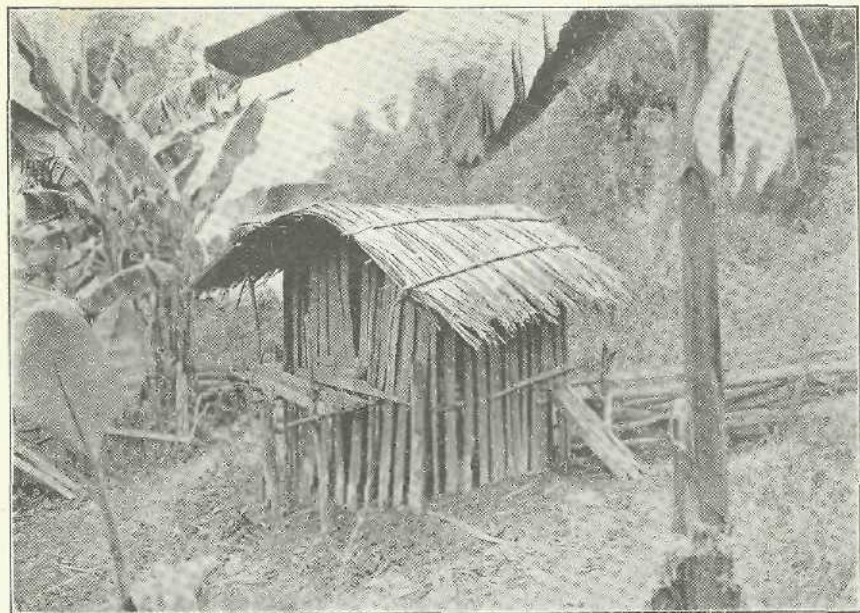
Ik bevind me thans definitief in de vallei der Pesechems, maar aan de Zuidzijde, terwijl het dorp, waar ik wezen moet, aan de Noordzijde ligt. Dus weer een daling door jong, blijkbaar secundair bosch, en weldra sta ik aan den oever van een vrij groote rivier, de hoofdriever van de vallei, die door de Pesechems de Orò genoemd wordt en van het Westen naar het Oosten stroomende, zich met de Noordrivier vereenigt. Eenige Papoea's aan den overkant staan met zooveel belangstelling mij en mijn gevolg te bekijken, dat ze een paar kleine jongetjes vergeten, die vlak bij me al schreeuwende de rivier trachten te doorwaden, maar in duizend angsten verkeerden, zoowel voor het water als voor mij. Ik neem ze aan de hand, en wandel met ze door het ondiepe, maar sterk stroomende water. De Papoea's glimlachen vergenoegd, als ik hun zoons terug kom brengen. Nog een kleine wandeling langs den anderen oever en ik ontmoet den luitenant, die met een paar Papoeasche vrienden op de vogeljacht is, en zich blijkbaar geheel thuis voelt. Weldra stap ik Gleunbeumoe binnen, waar het bivak opgeslagen is.

Het dorp is klein, bestaat slechts uit vijf of zes woonhuizen en een mannenhuis, en ligt op het vrij vlakke gedeelte van een lagen bergrug, die in de Orò-vallei afloopt. Daar de geheele omtrek kaal gekapt is, heeft men naar het Oosten, door de vallei heen, een prachtig uitzicht. De woonhuizen staan allen op palen, of beter gezegd de wanden bestaan uit met tusschenruimten naast elkaar geplaatste stukken hout, die een rechthoekige ruimte van ongeveer drie bij twee meter insluiten. Anderhalven meter boven den grond is tusschen die palen een vloer aangebracht, waarop

de familie woont. Het dak bestaat uit een dikke laag Pandanbladeren. Een klein deel van den vloer heeft geen verdere omwanding maar dient tot balcon, dat men bereikt door middel van een balk met ruwe inkepingen, die er tegen aan wordt gezet. Op het balcon komt de „deur” uit, waardoor men kruipende de woning binnengaat. Deze is zeer donker daar de wanden hier uit boomschors bestaan en het licht alleen door de lage deuropening binnenvalt. Midden op den vloer bevindt zich een stookplaats van klei en daarboven de bergplaats voor brandhout. De rook ontwijkt door een gat in den zijwand, dicht onder het dak.

Met deze indeeling van het vloeroppervlak is men echter nog niet tevreden, want het blijkt dat de achterwand van de woonkamer niet de „buitenmuur” van het huis is. Achter de woonkamer, tusschen deze en den buitenwand, bevindt zich n.l. nog een kleine ruimte, die van de achterzijde van het huis af bereikbaar is door een hellenden oprit. Het is n.l. het varkenshok, waarin de hooggeschatte huisdieren elken avond worden opgeborgen, en dat zij langs den oprit en een klein deurtje in den achterwand moeten binnengaan. In het begin verbaasde ik me over deze schijnbaar geheel onnoodige inkrimping van de voor menschen bewoonbare ruimte. Een mooier en doelmatiger varkenshok dan de onder den vloer gelegen en door de palen van het huis omsloten ruimte leek me ondenkbaar. Pas later leerde ik den Pesechem kennen, als in hooge mate wantrouwend, wanneer het voorwerpen betreft die in zijn bezit zijn, zoodat dus het secure opbergen van de varkens stellig daarmee in verband staat. Bedenkt men, dat de Pesechem van nature een aartsdief is, dan is hier het spreekwoord: „zooals de waard is, vertrouwt hij zijn gasten” volkomen op zijn plaats.

Het mannenhuis heeft een geheel anderen vorm. Het staat niet op palen, is rond en heeft een stomp-kegelvormig dak. Dicht onder dat dak bevindt zich nog een vloer, met een gat erin, een soort van vliering dus, waarop bij druk bezoek de logé's geborgen worden. Dit mannenhuis, een inrichting

Photo Pulle.

Een woonhuis der Pesechems.

die bij bijna alle Papoeastammen van Nieuw-Guinea voorkomt, dient tot verblijfplaats van de ongehuwde volwassen mannen, maar ook de gehuwden brengen er bijna den geheelen dag door, vermoedelijk ook vaak den nacht. Doortrekkenden en gasten uit andere kampongs vinden hier logies, in het kort, het is tevens de herberg van het dorp. Vrouwen worden echter onder geen voorwaarden toegelaten.

Het mannenhuis te Gleunbeumoe was in een bedenkelijken staat van verval, het stond geheel scheef en was door stutten tegen omvallen beschermd.

De luitenant vertelde me dat het een paar dagen te voren, bij gelegenheid van een druk bezoek, topzwaar was geworden, vermoedelijk omdat er een te groot gebruik werd gemaakt van de bovenste verdieping. Midden in den nacht had het onder vervaarlijk gekraak een scheeven stand aangenomen, zoodat de logé's luid schreeuwende hun heil in de vlucht zochten en de gastheeren door stutten den verderen val moesten voorkomen.

De Papoea's houden erg veel van omheiningen. Iedere akker is door een heg omringd, om de varkens er buiten te houden, die anders de aardvruchten zouden uitwroeten, maar ook in de dorpen vindt men weer bepaalde plekken omheind, waarop soms suikerriet of andere planten gekweekt worden.

Toen ik mijn middagmaal in de tent van den luitenant genuttigd had onder groote belangstelling van alle bewoners van het dorp, en mijn eigen tent had opgeslagen, kon ik het Pesechemsche dorpsleven in zijn vollen omvang aanschouwen.

De belangrijke gebeurtenissen schijnen zich af te spelen op het goed schoongehouden pleintje voor het mannenhuis, dat men dus gevoegelijk de „grootte markt” zou kunnen noemen. Daar stoeien de kinderen onder toezicht van de mama's, als deze laatsten niet op den akker bezig zijn, en anders is er wel een oude vrouw thuis die toezicht houdt. De mannen zitten in of voor de „herberg” en nemen van

dat alles weinig notitie. Vermoedelijk wordt de hoogere politiek van de Pesechem-organisatie behandeld. De eenige oude vrouw van Gleunbeumoe had veel in te brengen. Den heelen dag spookten ze tusschen de huizen rond, nu eens werden een paar kinderen bestraft, dan weer had ze ruzie met een van de mannen, overal weerklonk haar schelle stem, tot groot vermaak van den luitenant en mij.

We konden niet nalaten een groote gelijkenis te vinden tusschen het leven in een klein Hollandsch dorp en dat in het Papoea-dorp, een gelijkenis die veel meer opvalt dan wanneer men een dorp op Java bezoekt. Daar heerscht een drukkende stilte, het lijkt er veel op, of de Javaan direct uit zijn gewone doen is, als een Europeaan in zijn dorp komt, het maakt zelfs den indruk alsof hij iets te verbergen heeft. Bij de Pesechems echter gaat spoedig alles zijn gewonen gang; de kinderen zijn vroolijk en luidruchtig, vechten op zijn tijd met elkaar, kibbelen en stoeien, totdat een van de ouderen tusschenbeiden komt, soms hardhandig, zoodat het op een huilpartij uitloopt. Men moet bedenken, dat er voor ons van het dorpsleven een zekere bekoring uitgaat, omdat we sinds Augustus niets meer van dien aard hebben bijgewoond en dus met genoeg en het bedrijvige leven in het miniatuurstadje aanschouwen. Er moest echter ook voor de jongelui opgepast worden, want ze hielden er van het een en ander te kapen en er dan op een drafsje mee naar huis te loopen. Het was een vermakelijk gezicht de kleine nikkertjes den klimbalk te zien opklauteren en met den geroofden schat in het huis te zien verdwijnen. Het ging altijd onder een grapje door en als we een van de oudere heeren in het mannenhuis erop attent maakten, werd het geroofde ons door papa of mama teruggebracht, maar ik ben er van overtuigd dat het eigenlijk geen grap was en ik geloof, dat zelfs in veel gevallen pa of ma zelf dien roof op touw hadden gezet.

Een van de dingen die te Gleunbeumoe direct mijn aandacht trokken, was een groote kuil dicht bij het mannenhuis met een hekje er om heen. In dien kuil bevonden zich

de overblijfselen van een vuur en er met mijn stok in roerende, zag ik tot mijn verbazing beenderen, die ik direct als menschenwervels en een stuk van het schedeldak van een mensch herkende. De Pesechems lieten me geen gelegenheid het onderzoek verder voort te zetten, want ze beduidden me direct zeer nadrukkelijk dat ik de asch en houtskool niet meer mocht aanraken. De luitenant kon me verder inlichter. De Pesechems hadden hier een vijand verbrand, dien ze in het bosch slapend aangetroffen en gedood hadden. Het vuur rookte nog toen mijn reisgenoot een paar dagen geleden hier kwam. Uit dit alles blijkt dat de Pesechems geen koppensnellers zijn, anders hadden ze den schedel niet mede verbrand. Trouwens, men had in dat geval ook wel schedels in hun huizen moeten aantreffen, doch nooit werd iets van dien aard gevonden. Op een vraag of ze den man soms opgegeten hadden, ontkenden ze met afgrijzen.

De luitenant heeft op mij gewacht om te verhuizen want Gleunbeumoe is klein, en de gelegenheid om ethnografica te verzamelen en de bewoners te bestudeeren ook niet bijzonder groot. Dus zal er spoedig verhuisd worden. Een ongeluk is het dat we meer vrachten dan dragers hebben en we doen alle moeite om eenige Pesechems te engageeren. De mannen hebben er wel ooren naar; daar er ruilartikelen, als bijlen en meer fraais aanwezig zijn, kan de moeite naar behooren beloond worden, maar de oude dame wil er niet van hooren. Ze maakt nog meer kabaal dan de vorige dagen en beduidt ons, dat de beste plek van de geheele vallei haar dorp is, dat de bewoners van alle andere dorpen dieven zijn en dat alleen te Gleunbeumoe eerlijke menschen wonen. Als we het vertrek doorzetten, mogen de mannen niet dragen. We laten dus een paar bewakers achter en vertrekken toch, begeleid door een jongen, die ook onzen kant uit moet en tegen belooning met een stuk zout den weg zal wijzen. Het doel van den tocht is een dorp, dat reeds eenige dagen tevoren door den luitenant verkend is. Het heet Nanggoel. (d. i. hoofd), ver-

moedelijk omdat het de voornaamste nederzetting in de vallei is, en ligt aan de overzijde van de Orò, doch aan het Oostelijke uiteinde van de vallei, dicht bij het punt waar de Orò zich in de Noordrivier stort.

We hebben dus de vallei over haar geheele lengte van West naar Oost door te wandelen. Daar de rivier zelf in haar verder verloop in een diep ravijn ligt met loodrechte wanden, is haar bed niet te volgen en moeten we dus langs de Noordelijke helling van de vallei over de bestaande voetpaden loopen. Die helling wordt echter telkens onderbroken door diepe ravijnen, waarin zijriviertjes van de Orò hun weg zoeken en zoo is de wandeling een eindeloos klimmen en dalen.

Nauwelijks zijn we den rug opgeklimmen, of we moeten aan den anderen kant weer naar beneden, steken een stroompje over en de klim begint opnieuw. Onveranderlijk genieten we echter op de kammen heerlijke vergezichten in de vallei; het is een van de mooiste wandelingen van de geheele expeditie. De zon is heet, en al ben ik hier op 1200 M. boven zee, in vergelijking met de temperatuur van de laatste twee à drie maanden is het hier tropisch. Langzamerhand krijgen we gezelschap; steeds grooter wordt het aantal Papoea's, dat ons vergezelt, en de Dajaks gaan er van profiteeren door tegen belooning den Pesechems hun vrachtje op den rug te geven met ver strekkende gevolgen, zooals men later zien zal.

Eindelijk komen we op een punt, waar we moeten afdalen in het ravijn van de rivier om haar over te steken. Nu komt er meningsverschil. Een deel van de Papoea's wil ons meehebben naar het dorp „Larom", dat aan deze zijde op de helling van den Wichmannberg ligt; een ander deel vindt het beter, dat we volgens het oorspronkelijke plan naar „Nanggoel" gaan. Er wordt druk over gedelibereerd en het eind is dat de Larommers misnoegd aftrekken, zooals later bleek met meeneming van een half blik gedroogde visch. Het ravijn is buitengewoon diep, de wanden bijna loodrecht, zoodat de afdaling niet zonder moeite en

gevaar is. De rivier heeft zich in de weeke leisteen een diepe bedding uitgegraven, maar ten slotte staan we toch aan den oever op een punt, waar tal van reusachtige rotsblokken in de rivier liggen en waartusschen het water zich al schuimende en bruisende een weg baant. De Papoea's hebben dat punt natuurlijk met opzet zoo uitgekozen, omdat bij hoogen waterstand de rivier toch over te trekken is, dank zij de hoogte van de rotsblokken, die hier liggen. Een hoogst primitief brugje, eigenlijk niet meer dan een paar dunne stammetjes met rottan aan elkaar gebonden, ligt los op den oever en op den middelsten grooten steen. Tot groot vermaak van de Pesechems kruip ik er op handen en voeten over en vervolgens moet ik nog een paar flinke sprongen maken van den eenen steen op den anderen, waarbij de Dajaks me telkens een hand reiken. Het wil er bij de menschen maar niet in, dat de Europeaan met zijn met spijkers beslagen zolen op een dergelijken bodem zoo goed als geen houvast heeft! 't Loopt zonder ongelukken af; aan de overzijde volgt nu weer de klimpartij naar boven om uit het ravijn te komen en dan gaat de weg tegen een iets minder steile, maar toch nog zeer bezwaarlijke helling op, nu eens door braakliggende, dan weer door bebouwde akkers, of kleine groepjes jong oerbosch, telkens klauterende over de afsluitheggen, zoodat we ten slotte in Nanggoel aanlanden. We hebben er dan allen juist genoeg van, de Dajaks inclus, die hun vrachtje grootendeels door de Pesechems laten dragen. Buiten het dorp, juist aan den rand van de heg, en tevens vlak bij een diep ravijn, waardoor een riviértje stroomt, beginnen we onder groote belangstelling de tenten op te slaan.

Pluvius is ons niet welwillend gezind, want we zijn nog bezig als hij het water in pijpsteeltjes uit de lucht laat vallen. Vele Pesechems trotseeren de bui, ondanks hun grooten afkeer voor water. De nieuwsgierigheid is ditmaal de baas. Anderen, vooral de oudere mannen, kruipen onder de nog niet gespannen tent en staan ons geducht in den weg.

Gelukkig duurt de regen niet lang, de Dajaks komen met het hout aandragen voor de rustbanken en al spoedig zijn we in de twee tenten geïnstalleerd, de Dajaks met de fuseliers in de eene, de luitenant en ik in de andere tent. Tegen betaling van een stukje visch wordt droog hout gebracht en na een paar uur kunnen we een bordje rijst eten, waarbij de Nangoelsche heeren het niet aan belangstelling en commentaren laten ontbreken. Tegen den avond jagen een paar oude mannen de vrouwen en kinderen naar huis, en als dat naar wensch is afgeloopen, kruipen ze allen bij ons in de tent, liefst zoo dicht mogelijk tegen ons aan, om toch vooral niets te missen van alle bijzonderheden. Als de rikkelen veldlamp opgestoker wordt, gaat er een kreet van verbazing op, zoodra ze echter de petroleum ruiken, knikken ze goedkeurend, en zeggen: „Maléngoen”, waaruit we opmaken, dat petroleum bij hen bekend is. Later kwamen we te weten dat het op een nader aangeduide plaats in de Orò-vallei uit den bergwand te voorschijn komt. Misschien iets voor een petroleum-maatschappij, tegen den tijd dat de spoorwegen in Nieuw-Guinea aangelegd worden.

De toeschouwers worden ten slotte zóó lastig, dat we ze uit onze tent weten te krijgen.

De ochtend is prachtig; om 7 uur komt de zon boven het Pijnacker-Hordijk-gebergte te voorschijn en al spoedig is het fiks warm. De natte kleeven van gisteren zijn in een ommezien droog, en daar het nu juist drie maanden geleden is, sedert ik een bad kon nemen, besluit ik van de gelegenheid te profiteeren en in het ravijntje vlak bij ons bivak af te dalen, om me in het heldere bergwater eens flink af te spoelen. Ik had echter niet gerekend op de Pesechems, die blijkbaar eens willen zien of alleen mijn hoofd en handen dan wel mijn geheele huid wit is. Nauwelijks sta ik in Adamskostuum op een grooten steen in het stroompje, of ik hoor voor en achter, links en rechts, de struiken bewegen en zie nieuwsgierige Pesechem-oogen me beloeren. Onwillekeurig denk ik aan hetgeen precies tien jaar tevoren gebeurde; toen waren het boschnegertjes in Suriname, die

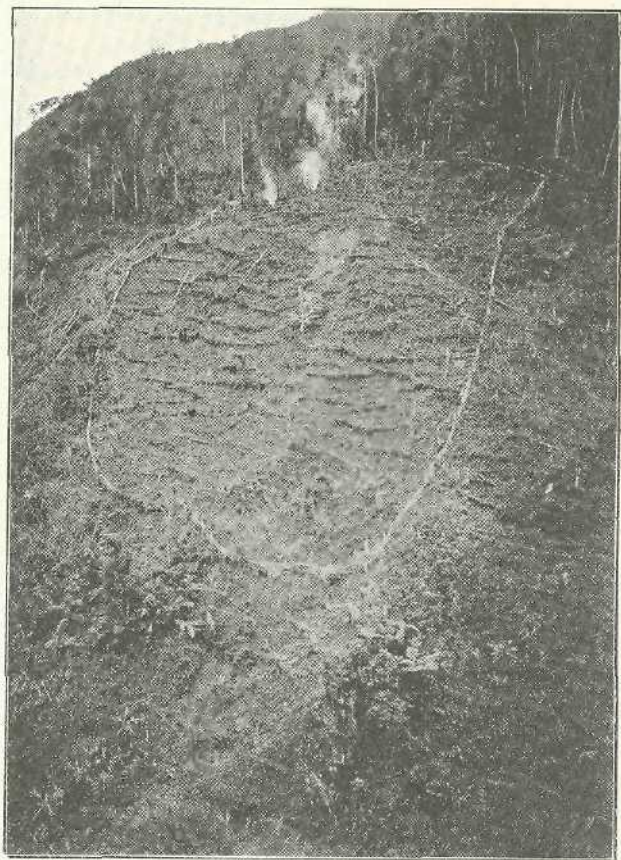
dezelfde belangstelling aangaande mijn huid aan den dag legden.

De situatie is penibel; gelukkig valt me iets in. Mijn kleine opvouwbare emmertje vullende, begin ik overal in het rond flink met water te gooien en uit het luide geschreeuw blijkt dat ik ze raak. Na een oogenblik is het terrein schoongeveegd en kan ik me verder aan het niet overbodige bad wijden. We hebben inmiddels onze Dajaks en dwangarbeiders naar Gleunbeumoe gezonden om de rest van de bagage te halen, waarmee ze om drie uur komen aanzetten, flink moe maar door de Papoea's geholpen, met dien verstande dat er weer wat visch vermist wordt. Het schijnt dat de heeren zelf hun honorarium bepalen en het meteen maar meenemen ook. De Larommers krijgen alweer de schuld.

Den volgenden ochtend kan ik eindelijk eens gaan botaniseeren, en kom zoo op de akkers terecht, die ik nu eens goed kan onderzoeken. De algemeene kultuurplant, die de bekende knollen levert, is een Convolvulusachtig gewas, nl. *Ipomoea Batatas*, een slingerplant, waarvan de lange stengels op den grond liggen en licht-paarse klokvormige bloemen dragen. De Pesechem-naam zoowel van plant als knol is „Soemberoe”. De akker schijnt nauwelijks bewerkt te worden, alleen moet wegens de steilheid van de helling de voorzorg genomen worden kleine terrassen te maken, daar anders de grond zou afstorten.

Het is dan ook niet mogelijk in den akker te loopen, zonder voortdurend planten naar beneden te trappen. Na eenige jaren schijnt men den akker braak te laten liggen, waarbij een hoog gras als eerste bedekking optreedt. Later wordt dat door struikgewas en ten slotte door oerwoud vervangen.

Voor een deel zal het wel de bedoeling zijn, den uitgeputten bodem zich te laten herstellen, maar zeker is ook het lossen van den grond de reden van het verlaten. Men zal vermoedelijk den akker niet meer kunnen bebouwen wegens de herhaalde afstortingen van den grond en daarom

Photo Pulle.

Ill. 29.

Een akker der Pesechems.

door begroeiing met hout en daarmee gepaard gaande wortelvorming trachten den bodem weer vast te krijgen.

Natuurlijk is dat ook de reden van het verlaten van tal van dorpen. Er komt een oogenblik dat geen akker in den omtrek meer bruikbaar is en men verhuist dus naar een ander deel van de vallei. Het verlaten dorp wordt goed onderhouden. Tijdens ons verblijf waren in het Westelijk deel van de vallei op twee na alle dorpen onbewoond. Alles scheen sedert kort naar het Oosten verhuisd te zijn en Nanggoel met de omliggende kampongs zijn allen nieuw.

De Soemberoe is vrijwel de eenige kultuurplant die als voedsel in aanmerking komt. Men ziet ook wat pisang, suikerriet, een soort komkommer met ronde vruchten, dan de Koemoe, de plant waarvan de vruchten zoowel de bekende „kleedingstukken" als het vaatwerk leveren en niet te vergeten de tabak! De laatste wordt uitsluitend rondom de huizen gekweekt. Verder plantaardig voedsel wordt in het bosch gezocht, b.v. de roode vruchten van Pandanen, waarvan de pitten gegeten worden. Bij gebrek aan steenen vaatwerk moet de Pesechem zijn knollen in de heete asch poffen. Dat was ook de reden, waarom droge rijst voor hen geen bekoring had; ze waren niet in staat de rijst te koken. De kalebassen worden alleen gebruikt om er water in te halen. Vrouwen en kinderen gaan tegen zonsondergang naar een riviertje en komen dan met de gevulde kalebassen terug, waarbij ze de eigenaardige gewoonte hebben steeds het een of ander in den hals van de „flesch" te steken.

Dierlijk voedsel is schaarsch. Ze hebben een veestapel van varkens, dieren die veel op het wilde Javaansche zwijn gelijken maar tot een aparte soort — *Sus papuensis* — behooren en geheel met het wilde zwijn van Nieuw-Guinea overeenkomen. Op die dieren zijn ze buitengewoon zuinig, het kostte ons de grootste moeite een klein exemplaar te ruilen. Hoe het komt, dat ze betrekkelijk zoo schaarsch zijn en dat blijkbaar alleen bij hoog-feestelijke gelegenheden varkensvleesch genuttigd wordt, is me onbekend. De eenige hypothese, die ik maken kan is deze, dat het varken als

ruilartikel gebruikt wordt met de Noordelijk-wonende stammen en dat de Pesechems er de steenen bijlen voor in ruil krijgen.

Verder eten ze zoowat alles wat er loopt, kruipt en vliegt: sprinkhanen, kikvorschen, padden, kleine vischjes, alles is van hun gading. Daar ze zeer slechte schutters zijn, bemachtigen ze maar zelden een vogel. Het spreekt vanzelf dat ze de grootste bewondering hadden voor onze jachtgeweren. Daar er steeds zoölogisch verzameld werd, gingen er dagelijks Dajaks op uit, ten deele met ons mee, om vogels te schieten. Het gevolg was dat we dan altijd eenige Pesechems meekregen, die vol bewondering naar het schieten keken en luide kreten van verbazing uitten, als een vogel op een grooten afstand geraakt werd. Ze vonden een geweer een uitstekend instrument, om er hun vijanden, de Woeliks, die aan de overzijde van de Noord-rivier wonen, mee te lijf te gaan, en stelden ons voor met hen een veldtocht tegen de vijanden te openen, op welk voorstel we niet ingingen. Daarna opperde men het plan dan ten minste bij de Woeliks varkens te gaan schieten, welk idee grooten bijval vond onder de jongelui.

In de eerste dagen van ons verblijf vertrouwden ze die jachtpartijen van onze Dajaks niet, en zoo zagen we op een ochtend dat alle varkens uit het dorp weggevoerd werden, en door een ravijn over een anderen berggrug werden geleid. Dergelijke kleine bewijzen van wantrouwen kwamen herhaaldelijk voor, maar werden gaandeweg minder. Over het algemeen is de Pesechem wel wantrouwend, maar niet moordlustig of zelfs maar krijgszuchtig. Ik geloof ook, dat de ruzies met de Woeliks maar van weinig beteekenis zijn en dat groote krijgstochten nooit ondernomen worden. In dat geval zou er zeker meer aaneensluiting van de dorpen onderling plaats hebben en het voortdurende schelden van de bewoners van het eene dorp op die van andere niet zooveel voorkomen. Reeds het ontbreken van het gebruik van koppensnellen wijst op hun zachten aard. Toen ze voor het eerst leeren riemen zagen, wezen ze elkaar er met

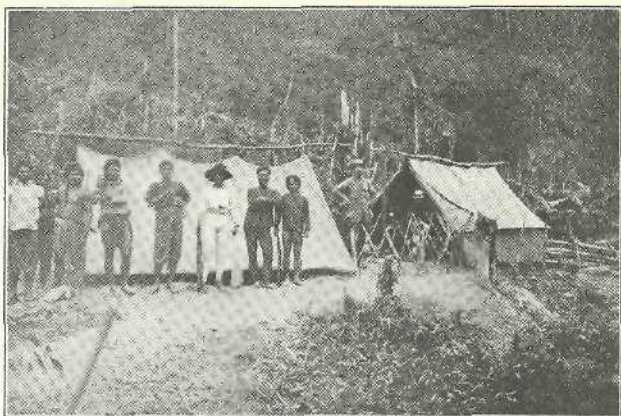
schrik op en vroegen ons met aandrang of het „ab-nerap” was (d. i. menschenhuid). Toen we antwoordden dat het „Wam-nerap”, d.i. varkenshuid, (bij gebrek aan een woord voor rund maakten we er maar een varken van) was, waren ze zichtbaar gerustgesteld. Ze duidden ons toen uit dat er menschen zijn, ver weg, maar overal in het rond, die de Pesechems dooden, hun het hoofd afhakken en het lichaam opeten. De Woeliks doen zooiets nooit.

Hun woord voor vijand is: „Tsoeè”, dat tevens vogel beteekent. Een vijand is dus een vogel d.w.z. er mag op gejaagd worden. Het gebruik van dat woord met betrekking tot Pesechems had een merkwaardige uitwerking.

Het was op den ochtend na den diefstal door de Larom-mers, die ook tot den Pesechemstam behooren.

De menschen van Nanggoel waren weer erg lastig, ze bedelden en ten slotte verloor ik mijn geduld, beduidde hun dat er gestolen was, en riep in de richting van Larom wijzende: „Larom tsoeè!” Die twee woorden hadden het effect van een knuppel in een hoenderhok. Alle mannen liepen hard schreeuwende en druk gesticuleerende door elkaar, telkens op mij wijzende, blijkbaar in de hoogste mate geagiteerd. Ik begreep eerst niet wat ze wilden en prepareerde me al min of meer op een vechtpartij, maar daar kwam niets van. Na eenig overleg werd er een varken gehaald, voor de zuinigheid het kleinste biggetje dat ze vinden konden. Het dier werd met een pijl in den hals gestoken, het bloed opgevangen in een blad, en daarna kwam het geheele gezelschap op mij af, me beduidende neer te hurken.

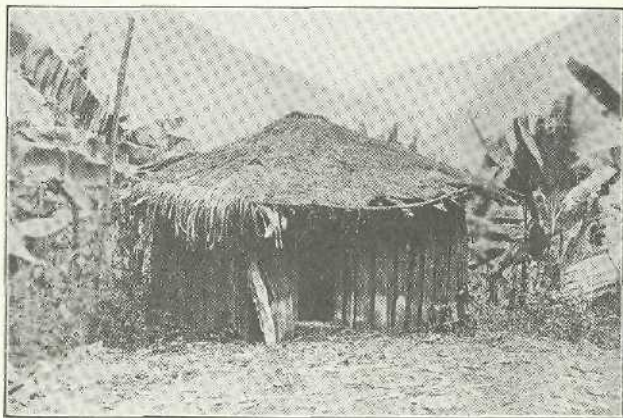
Een van de notabelen van het dorp, ik noemde hem altijd den burgemeester, hield een korte rede, daarna doopte hij zijn vingers in het bloed en raakte op verschillende plaatsen mijn gezicht aan. De Dajaks kregen óók hun portie en evenzoo de andere Pesechems. De fuseliers en dwangarbeiders vluchtten als goede Mohammedanen in de tent om niet met het bloed van een onrein dier in aanraking te komen. Vervolgens werd met het geheele blad nog eens

Photo Pulle.

Ill. 30a.

Onze tenten in het dorp Nangoel.

Photo Pulle.

Ill. 30b.

Het mannenhuis van Nangoel.

flink in mijn gezicht gewreven en toen was het gevaar bezworen. Alles ging zéér plechtig toe, maar werkte in een bedenkelijke mate op mijn lachspieren. Ik paste echter wel op daar iets van te laten merken.

Van het arme dier, welks bloed nu in den letterlijken zin over mijn hoofd was gekomen, kregen we niets. Wel wisten de slimmerds de zaak zoo te draaien, dat wij nu nog een paar mesjes en wat andere ruilartikelen moesten geven. Merkwaardig genoeg behoefde de luitenant niet den „mep" (d. i. den bloed-doop) te ondergaan. De Pesechems waren n.l. in de verbeelding dat hij luitenant Habbema was, die tijdens de vorige expeditie reeds gedoopt was. Ze noemden hem dan ook „Piet" of „Biet", denzelfden naam waaronder luitenant Habbema bij hen bekend was. We hadden al vroeger in onze bivaks bemerkt dat ze den chef voor den heer Lorentz aanzagen, dien ze „toean" of „tsoean" noemden, en den medicus-zoöloog voor den heer Van Nouhuys, die bij hen den naam van „John" droeg. De geoloog en ik werden blijkbaar voor vreemden aangezien. Ik werd geregeld „Purre" genoemd, nà mijn doop was ik „Pesechem Purre" en als zoodanig werd ik herhaaldelijk aangesproken.

Dien dag had ik veel bekijks, de geheele kampong kwam de aanwezigheid van het bloed op mijn aangezicht constateeren en ik mocht het volstrekt niet afvegen.

Ondanks de groote diefstaligheid van den Pesechem ontbreekt het hem toch niet geheel aan eerlijkheidsbegrippen. Ik ondervond dat bij gelegenheid van een vuurwerkje waarop ik de bevolking eens tracteerde. Door een vergissing hadden we een kleine hoeveelheid benzine bij ons die in gewone omstandigheden voor de soldeerbout gebruikt werd, doch nu achtergelaten moest worden. Om ze het gevaarlijke goedje niet na ons vertrek in handen te geven, overgoot ik er op een avond na zonsondergang een doode, dicht met mos begroeide boom mee, en stak er den brand in. Het effect was natuurlijk schitterend. Toen alles opgebrand was, miste ik de koperen sluiting van de benzinebus en toen al

het zoeken vergeefs was, moest ik wel tot de conclusie komen, dat onze zwarte vrienden het ding op den kop getikt hadden. Als naar gewoonte trokken de Pesechems zich tegen 7 uur in hun huizen terug, maar een half uurtje later kwam plotseling een man hard uit het dorp aanloopen. Zonder een woord te zeggen legde hij het vermiste voorwerp naast mij neer en daarbij, vermoedelijk bij wijze van zoenoffer, eenige gepofte knollen. Daarna verdween hij weer zoo snel als hij gekomen was in de duisternis.

Nadat we het vertrouwen voldoende gewonnen hadden, begon het ruilen van ethnografische voorwerpen op groote schaal. Er waren goedkoope messen van 25 ct. het stuk, ordinaire bijlen zonder steel, kralen halssnoeren, spiegeltjes en dergelijke dingen voorhanden. De Pesechem is uiterst practisch en wil dus wel een spiegeltje hebben maar ziet direct dat hem dat geen nut oplevert. Dus geeft hij er ook maar een kleinigheid voor. Hetzelfde was het geval met de kralen halssnoeren. Bijlen en messen zijn daarentegen veel meer waard, vooral een bijl brengt veel op. Jammer genoeg bezitten de menschen weinig bijzonders. Het zijn bijna altijd weer dezelfde dingen, die aangeboden worden. Steenen bijlen waren in overvloed te krijgen, waarbij ze natuurlijk trachtten ons de slechtste exemplaren in de handen te stoppen. Draagnetten, pijlen, bogen, speren, kleine van bamboe gemaakte muziek-instrumenten, mesjes van zoogdierenkaken en van steen werden in groote hoeveelheden geruild. Duurder waren de halssieraden. Meestal was een halssieraad, gemaakt van de reeds beschreven zeeschelpjes van de Noordkust, tegen geen prijs te verkrijgen; het gelukte den luitenant ten slotte er één te ruilen. We zouden op die manier spoedig door ons ruilmateriaal heen zijn geweest, als het niet gebleken was, dat zout een ideaal artikel is voor den handel. De bekende briquetten van het Indische zoutmonopolie werden in vieren gehakt en elk stuk gold als een „munteenheid". Daarbij kwamen we eindelijk te weten dat de Pesechems telwoorden hebben.

Reeds vroeger hadden de luitenant en ik op alle moge-

lijke manieren geprobeerd er achter te komen, avond aan avond er aan zoek gebracht, maar altijd weer met negatief resultaat, omdat de menschen niet begrepen wat wij wilden.

Toen echter het stuk zout een eenheid van betaling werd, kwamen de telwoorden voor den dag. Het blijkt dat ze slechts woorden hebben voor één, twee en drie. Wordt het getal grooter, dan gaan ze combineeren, b.v. vier is twee-twee; vijf is twee-drie; zes is drie-drie. Wordt het getal nog grooter, dan worden er stukjes hout op den grond gelegd en daarmee aangeduid hoeveel men hebben wil. Zout schijnt voor hen zeer moeilijk verkrijgbaar te zijn, ofschoon wel bekend. Misschien worden nu en dan kleine hoeveelheden van uit het noorden verkregen. Ze hebben er dan ook een naam (maju) voor.

Grappig was de wijze waarop ze dit gebruikten. Elke man, die een stuk zout machtig geworden was, liep er voortdurend mee rond, er steeds door aan likkende en daarbij een zuigend geluid makende, dat blijkbaar een uiting was van het grootste genot. Tot zijn verwondering bemerkte hij dan na korten tijd dat hij een hevigen dorst kreeg, welk gevoel bij een Pesechem in die mate zelden of nooit schijnt voor te komen, zoodat de man er soms geheel ontsteld van was.

Van kunstuitingen merkten we weinig. De Pesechem zingt primitief, maar heeft een uitstekend maatgevoel. Meestal zijn de gezangen meerstemmig, met dierengeluiden er tusschendoor. Verder hebben ze bamboe muziekinstrumentjes, die slechts één zachten toon voortbrengen.

Aan versieringskunst wordt zoo goed als niets gedaan, alleen pijlen hebben soms een uiterst eenvoudige versiering. Ik heb meermalen een Pesechem een potlood in de hand gegeven, maar hij krabbelt op het papier als een kind van één jaar. Ze begrijpen eenvoudige teekeningen echter wel, een mensch, een varken e.d. werden direct herkend. Een uiterst merkwaardige ondervinding deed ik op met een Europeesch portret. Herhaaldelijk hadden ze met aandrang gevraagd, waar toch onze vrouwen waren, of we misschien

geen vrouwen hadden, waar bij ons de kinderen vandaan kwamen enz., met gebaren, die aan duidelijkheid niets te wenschen overlieten.

Ik kwam toen op het denkbeeld hun het portret van mijn vrouw en mijn kinderen te laten zien. Nooit zag ik een Pesechem zóó verbaasd! De uitroep: „Eikè!” en het tikken op den koemoe, alles teekenen van groote verwondering, hielden niet op. Ze streken met de vingers over het portret, verbaasden zich erover dat het niets anders dan een vlak was en dat de personen zoo klein waren, kortom het was blijkbaar voor den Pesechem het zonderlingste wat hij ooit gezien had. Dat ze het portret begrepen, merkte ik, doordat ze onmiddellijk de kinderen als zoodanig herkennen. Al dien tijd werd er slechts fluisterend over gesproken; toen een paar andere mannen in de buurt kwamen, werd mij verzocht de portretten even weg te stoppen. Vrouwen en kinderen in de nabijheid werden met luid geschreeuw weggejaagd, kortom het maakte een diepen indruk. De vier heeren, die het eerst het portret gezien hadden, waren toevallig notabelen en bleven voor zich het privilege reservereen, de foto's nu en dan te mogen zien. Alleen tijdens een bezoek van bewoners uit andere dorpen, werden er een of twee oudere heeren geïnviteerd om ook eens het wonder te bekijken en steeds was de verbazing even groot. Minstens tweemaal per dag werd ik uitgenoodigd om die tentoonstelling te houden en nooit werden er andere dorpsgenooten bij toegelaten.

Andere wonderlijke zaken waren „alcohol” en „benzine”. Water dat branden kon was iets buitengewoons; de alcohol trok ook nog het meest de aandacht, wegens de kleur van de vlam en de verbazing steeg ten top toen ik wat alcohol in de felle zon aanstak, waardoor ze de vlam in het geheel niet meer konden zien, en toch hun handen brandden.

Voor een phototoestel hadden ze in het begin groot respect. Vermoedelijk zagen ze het voor een soort geweer aan, maar toen het nooit knalde en ik hun de beelden op het matglas liet zien, waren ze niet meer bang. Het lukte

me toen al spoedig tegen een kleine belooning mannen van zeer dicht nabij te fotografeeren, zelfs met een 13×18 camera een buste te maken. Met de vrouwen ging het minder vlot, want die werden, ondanks de aangeboden kralen, door de mannen tegengehouden.

Maar ten slotte schijnt toch het zwakke geslacht de overhand behouden te hebben, ten minste een paar dagen vóór mijn vertrek gelukte het me een paar vrouwen voor de lens te krijgen, en toen die eenmaal met het mooie kralensnoer in het dorp rondliepen, was er geen houden meer aan. Zoo was de photographische oogst zeer belangrijk. En ook de botanische collectie breidde zich steeds uit.

Een interessante tocht was die naar de samenvloeiing van de Noordrivier (die Wusak heet bij de Pesechems) en de Orò.

Het gelukte ons na zeer veel moeite in het steile ravijn af te dalen, en we bereikten eindelijk den oever op een punt, waar de ongeveer 15 meter breede rivier bruisend en schuimend over de rotsblokken haar weg vervolgt. Zonder bijzondere hulpmiddelen is de rivier hier niet over te trekken, zoodat ze een natuurlijke grens vormt tusschen de twee vijandige stammen, de Pesechems en de Woeliks. Waarschijnlijk zijn het Woeliks geweest, die in 1907 het bivak „Alkmaar“ van de 1e Lorentz-expeditie hebben aangevallen.

Ook de woordenlijst, waarmede de luitenant zich bezig hield, breidde zich uit. Aan het bestudeeren van de taal van een zoo primitief volk zijn tal van moeilijkheden verbonden. Ten eerste spreekt de Pesechem slordig, hij slikt lettergrepen in, maar maakt er ook soms een bij. „Deur“ is b.v. zoowel „gowendoek“ als „gondoek“; „gordel“ „baloek“ of „baraloek“ enz. enz. Dan heeft hij voor verschillende dingen maar één woord, wat verwarring geeft, en eindelijk, het grootste bezwaar: men komt niet verder dan de zelfstandige naamwoorden. Zoolang men dingen kan aanwijzen, gaat het nog, maar bijvoegelijke naamwoorden en werkwoorden komt men bijna niet te weten. Daarvoor moet het

onderzoek veel langer duren. De woordenlijst is nog niet nader onderzocht, maar de taal lijkt in geen enkel opzicht op die van de Papoea's aan de rivier. Misschien zijn er gelijkenissen te vinden met de taal van sommige stammen van het Noorden.

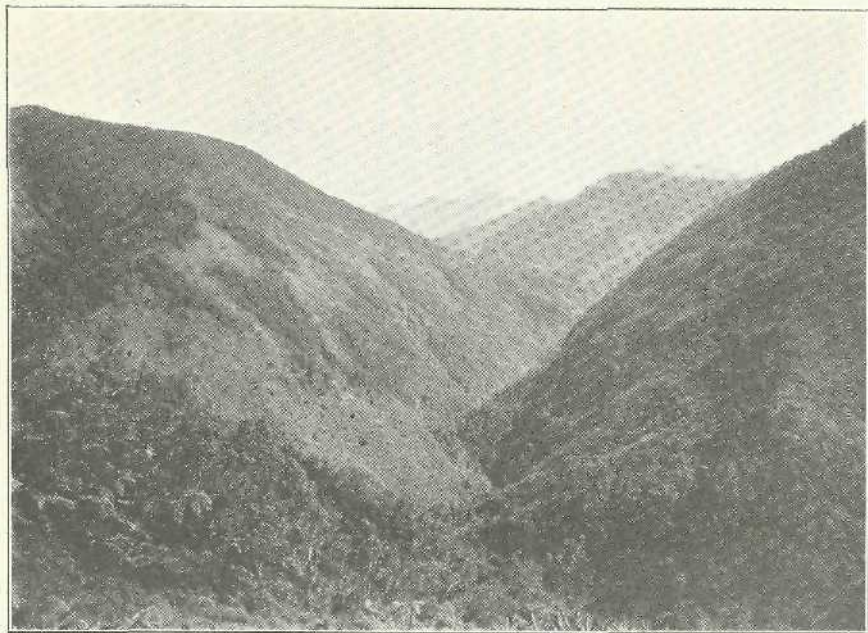
Tegen het begin van Maart was voor ons de tijd gekomen om weg te gaan, zeer tot misnoegen van de geheele bevolking. Ze bemerkten wel dat het nu uit zou zijn met de cadeautjes en het lekkers. Ook op andere manieren hadden ze onze grootere kennis leeren waardeeren. De medische wetenschap staat bij hen op een even lagen trap van ontwikkeling als de rest. Wonden worden met wat hars en klei genezen, wat dikwijls aanleiding geeft tot infecties. Toen ze dan ook zagen dat de Dajaks geregeld verbonden werden bij verwonding, kwamen al spoedig een paar mannen zich ter behandeling aanmelden en het duurde niet lang of we hadden de geheele medische praktijk van het dorp in handen. Vaak moesten er kinderen verbonden worden, die te huis in het vuur waren gevallen en groote brandblaren hadden. De kleinen waren niet kleinzeerig en begonnen meest pas te brullen als we te dicht bij hen kwamen. Toch kent de Pesechem blijkbaar ook wel geneesheeren. Toen een van de Dajaks klaagde over inwendige pijnen, werd hij behandeld door een bepaalden man, die hem op de pijnlijke plek ging blazen en daarbij allerlei gebaren maakte. Het honorarium bestond uit een stukje gedroogde visch!

Aanleiding tot ons vertrek was een bericht dat een van onze reisgenooten van het hooggebergte weer teruggekeerd was naar het Treubbivak. Later bleek ons dat het bericht, door de Papoea's overgebracht, niet alleen volkomen juist was, maar dat wij het in het Oosten van de vallei vernamen op denzelfden dag waarop de medicus langs den Westelijken bergrug teruggekeerd was. Ondanks den grooten afstand moet dus het bericht in één dag door het geheele gebied der Pesechems verspreid zijn, waaruit blijkt dat ze er een goeden en snellen inlichtingendienst op na houden en bovendien

het doen en laten van de geheele expeditie nauwkeurig in het oog hielden.

Daar we wederom meer vrachten hadden dan beschikbare dragers, werden eenige Pesechems voor den volgenden dag besproken om ons te helpen, natuurlijk tegen ruime belooning. Ze zegden ons die hulp toe, maar toen we den volgenden ochtend gereed stonden om te vertrekken, wou niemand van hen iets dragen. Ze zaten met een bedroefd gezicht op de hurken alles aan te zien, maar waren niet tot hulp te bewegen. Nu en dan werden we omhelsd door een van de notabelen, waarbij dan de Pesechem tevens zijn hoofd op onze borst legde, maar daar bleef het bij.

Er zat ten slotte niets anders op, dan een deel van de vrachten met één tent onder bewaking van een fuselier en een paar Dajaks achter te laten, en onze koelies later nog eens te laten loopen om het restant te halen. Zeer misnoegd braken we op; de geheele bevolking stond ons na te staren zonder een woord te zeggen. De luitenant en ik klommen door den akker naar boven, zagen aan den rand van het woud hoe ver beneden ons de tent voor de koelies weer opgezet werd en vervolgden scheldend op de Pesechems, die weer zoo onbetrouwbaar bleken, onzen weg. We hadden echter nog geen half uur in het bosch geloopt, of we hoorden het eigenaardige hondengehuil, het waarschuwingssignaal van Pesechems, achter ons. Verbaasd bleven we wachten en nog grooter werd onze verbazing toen we een menigte Papoea's zagen aankomen, zeer verheugd en lachend met al onze bagage op den rug, en gevolgd door de achtergebleven Dajaks en den fuselier. Bij informatie naar dien plotselingen ommekeer hoorden we van den fuselier, dat na ons vertrek de vrouwen hare groote verontwaardiging geuit hadden over het gedrag van de mannen en hen krachtig aangespoord hadden, de vrachten te dragen. Toen dat niet hielp hadden een paar flinke vrouwen zelf een vrachtje op den rug genomen en aanstalten gemaakt ons te volgen. Dat schijnt den heeren toch wel wat te machtig geworden te zijn, en een groot aantal van hen nam een

Photo Pulle.
Gezicht van het dorp Nangoel naar het Noorden. De kale plekken
op de helling links zijn akkers.

Ill. 31.

mansvracht op den rug en volgde ons. Toen ze bij ons waren, lachten ze hartelijk om het geval.

Onze terugtocht naar het Treub-bivak ging nu langs den kortsten weg nl. niet meer de geheele vallei van de Orò door, maar direct van uit Nangoel, dat op de helling van den Treubberg ligt, naar boven, om op den kam te komen, en van daar in Westelijke richting naar het bivak. Onze Dajaks hadden reeds onderzocht dat er een pad was. Het was een vermoeiende tocht. We hadden bijna 1000 M. te klimmen door het ellendige oerwoud voor we op den kam waren en toen volgde nog een wandeling van uren over den rug. Natuurlijk ging het weer regenen toen we boven waren, zoodat we, trouw gevolgd door de Pesechems, om drie uur in het bivak waren, waar we den medicus-zoöloog mager, en met een baard als een struikroover, maar gezond en wel aantroffen. Het verhaal van den tocht naar den Wilhelmina-top, dat ik hierboven al heb meegedeeld, was natuurlijk het eerste wat we te hooren kregen.

De chef was met den geoloog nog wat op den top van den Wichmannberg achtergebleven om metingen te verrichten en zou zich omstreeks den tienden Maart bij ons voegen.

De vreugde van weer zulk een belangrijk deel van de expeditie achter den rug te hebben en nu aan den terugtocht te kunnen gaan denken, werd in het eerste oogenblik getemperd door het bericht van een inbraak in ons bivak door de Pesechems.

Toen ik 21 Februari naar de vallei was gegaar, hadden de Pesechems daar direct den neus van gekregen, dank zij hun uitgebreiden inlichtingendienst. Het bivak was achtergelaten onder bewaking van een fuselier en een dwangarbeider, die dien nacht schijnen geslapen te hebben als marmotten. Volgens het verhaal van den fuselier was hij wakker geworden door gerucht in zijn tent. Hij had toen iemand zien vluchten en den dwangarbeider wakker gemaakt, waarop beiden met de lamp een onderzoek waren gaan instellen in de andere tenten. Het bleek dat er verschillende blikken opengemaakt waren, maar wat er ver-

mist werd, kon niet direct worden nagegaan. Een vervolging was in de duisternis natuurlijk niet doenlijk.

Den volgenden ochtend gingen ze samen op onderzoek uit. Vlak bij het bivak op den kam van den berg werd een blik gevonden met de particuliere bagage van den geoloog; daarnaast een vuurtje, gestookt met brieven en papieren uit dat blik. De geoloog constateerde later dat er niet veel uit het blik vermist werd. Mijn foto-toestel werd ook gevonden, het leeren étui was opengescheurd maar de camera niet beschadigd. Een blik met vogelhuiden hadden de heeren ingerekend, maar een hoeveelheid meel werd teruggevonden, terwijl echter blikken met spek en boter verdwenen waren. Blijkbaar was het dus te doen geweest om eten, waarbij de vogelhuiden nog een extraatje waren; de Papoea's gebruiken n.l. gaarne vederen als versiering.

Het ergste was echter het gemis van 5 dozijn belichte 13×18 photoplaten, die niet teruggevonden werden, en die ook voor blikken met levensmiddelen zijn aangezien. Het waren bijna allen opnamen, gemaakt op den top van den Wichmannberg. Het gemis werd pas veel later bemerkt, zoodat het onherstelbaar was, evenals trouwens het verlies der vogelhuiden.

Natuurlijk was het verhaal van den fuselier niet juist. Als de bewakers werkelijk wakker waren geworden, hadden ze het vuurtje op den kam moeten zien. Ze zullen wel rustig doorgeslapen hebben tot den volgenden ochtend en toen pas iets van den diefstal bemerkt hebben. Maar een inlander is nooit tot bekentenis te brengen als hij niet wil, ook al is het bewijs tegen hem nog zoo overtuigend.

HOOFDSTUK VIII

TERUG NAAR DE BESCHAVING.

NZE dagen gaan nu rustig voorbij; de medicus eet den geheelen dag rookspek omdat hij uitgehongerd is. Overdag wordt er nog wat verzameld, 's avonds gehomberd en verder wat gefotografeerd. Na het mooie weer in de vallei valt het klimaat op den bergkam den luitenant en mij geducht tegen. De Pesechems hebben toch maar een goede woonplaats uitgekozen!

Den 9den Maart hooren we luid gejuich en geroep, en weldra verschijnen er Dajaks, gevolgd door den chef en den geoloog. Ze hebben hun terugtocht door de Orò-vallei genomen en een nacht in het dorp Wusalu doorgebracht. Nauwelijks zijn we van de vreugde van het weerzien bekomen, of nieuw gejuich en geroep weerklinkt, maar nu van den anderen kant. Dajaks met vrachten komen aanloopen uit de richting van het Bijenkorf bivak en achter hen volgt een mannetje met een reusachtigen hoed, een scheepsverreiker om de hals, kletsnat en dik onder de modder, in wien we tot onze groote vreugde den inlandschen arts herkennen. Daar de gezondheidstoestand op Kloofbivak gunstig was, heeft hij het er op gewaagd den medischen dienst aan een ziekenoppasser over te laten, en heeft hij den langen tocht naar boven gemaakt om ook eens wat van het bergland te zien. Sedert 29 October is dit de eerste maal, dat alle expeditieleden weer bij elkaar zijn.

Een feestmaal kan niet aangericht worden, omdat daarvoor de ingrediënten ontbreken, maar dat het 's avonds in de tent gezellig was, zal ieder zich kunnen voorstellen. De

nacht is echter minder aangenaam voor orzen gast, omdat hij nog riet aan de kou gewerd is. Ook de chef en de geoloog brengen een slechten nacht door, maar door een andere oorzaak. Ze hebben n.l. den vorigen nacht in een manrenhuis te Wusalu geslapen, en aangezien de Pesechems honder houden, en die honden vlooiën, hebben ze een leger van vroolijke springers in hun slaapzakken meegebracht. Het heeft vele dagen geduurd, voor ze de parasieten er weer uit hadden.

Van Pesechems hebben wij sedert onze aankomst niets meer gezien. De chef en de geoloog vonden bij hun tocht uit de vallei naar ons bivak alle wegen met stokken versperd en de Pesechems in Wusalu waren zeer opgewonden, wilden niet mee, en gaven met gebaren te kennen, dat ze met onze Dajaks quaestie hadden. We zijn er niet achter gekomen wat dat alles te beteekenen heeft gehad. Of de Papoea's zijn bang geweest om bij ons te komen wegens den diefstal, of de Dajaks hebben bij hen gestolen, misschien wel wraak genomen, wegens het stelen van hun bijlen. Zeker is het dat geen Pesechem zich meer vertoond heeft.

Den volgenden dag aanvaardden we den terugtocht. Treubivak wordt verlaten en in één dagmarsch de weg naar het Bijenkorf bivak afgelegd. Den 11den gaan de geoloog, de luitenant en de inlandsche arts naar Kloofbivak terug, terwijl de chef, de medicus-zoöloog en ik een dag later vertrekken om elkaar in de kleine bivaks niet in den weg te zitten.

Ik zal dien terugtocht niet gauw vergeten. We hadden gelukkig mooi weer en legden den eersten dag de beide dagmarschen naar het Peramelesbivak in eens af.

Dat was nog wel doenlijk, maar om den volgenden dag achter elkaar naar Kloofbivak te loopen, dus drie groote marschdagen in ééns te doen, dat was haast teveel gevergd. Toch lukte het. We vertrokken precies om zes uur van den Peramelesberg en waren na een uiterst vermoeienden marsch van zes uur, met een uur rust, aan de Van der Sande-rivier.

De laatste loodjes wegen echter het zwaarst. Van de Van der Sande-rivier naar Kloofbivak is nog een dagmarsch, dien we dus nog geheel voor de borst hadden. Speciaal op mij had de tropische temperatuur een nadeeligen invloed, en dat ik den weg nog heb kunnen afleggen, is alleen te danken aan een hevigen stortbui, die me gedurende al de uren, dat ik nog te loopen had, voortdurend afkoelde. Om kwart over vier zie ik licht door de boomen schemeren, nog een paar minuten en ik sta op een groot open veld. Vóór me ligt Kloofbivak, als een uitgestrekt dorp met zijn witte houten daken, het toppunt van comfort. Een keurige rijst-tafel met rijst en groenten van onzen eigen akker, bereid door de goede zorgen van den inlandschen arts, staat te wachten. Het is moeilijk mijn gewaarwordingen op papier te zetten, als ik na een afwezigheid van 19 weken weer onder het gastvrije dak zit van den „eetsalon” in een luie stoel, een tafel zie met iets wat op een servet gelijkt, uit een gewoon kopje mijn thee drink, de bekende wijsjes hoor van den grammophon en de rivier weer hoor en voor me zie. De avond werd in gepaste vroolijkheid doorgebracht. Het restje champagne, als ziekenkost meegenomen, moest er aan gelooven en alles wat er nog aan „fijne” blikjes was, kwam op de proppen. Dat het menu wat zonderling uitviel, was voor niemand een bezwaar.

Ook den volgenden dag blijft de stemming uitstekend, want er komt weer een mail, de derde sedert de geheele expeditie en die brengt goede berichten.

Wat de inlandsche arts hier tijdens zijn verblijf tot stand heeft gebracht, is werkelijk bewonderenswaardig. De rijst op den akker staat er prachtig bij, komkommers en terong hebben we in overvloed, alle huizen zijn onderhouden en gerepareerd, het bivak is keurig in orde, en voorzien van grintpaden, in het kort, Kloofbivak is een modèldorp geworden, tenminste in onze oogen.

De inlandsche arts vertelde ons vermakelijke scènes, die hij met de Dajaks beleefd heeft. Om simulatie te voorkomen, had hij een hospitaal ingericht, waarin alle zieken

samen ondergebracht werden. Voor de Dajaks een reden, om er zoo spoedig mogelijk uit te komen, want nu moesten Kajans en Kenja's naast elkaar slapen en tusschen hen dwangarbeiders. Bij een van die gelegenheden bleek er bij een Dajak een mesje gestolen te zijn. Om verschillende redenen konden de dwangarbeiders niet verdacht worden, zoodat de schuldige onder de Dajaks moest schuilen. De inlandsche arts paste toen een oud en beproefd middel toe, n.l. de vuurproef. Een soldeerbout werd gloeiend gemaakt en er werd medegedeeld dat alle verdachten hem met de hand moesten aanraken, alleen de schuldige zou zich branden. De heeren hadden er weinig lust in en vroegen, waarom de dwangarbeiders ook niet aan de proef moesten deelnemen. De inlandsche arts antwoordde, dat dezen dan natuurlijk allen de hand zouden branden, immers juist wegens hun oneerlijkheid waren ze tot dwangarbeid veroordeeld. De Dajaks werden op dit antwoord zichtbaar ongeruster en concludeerden, dat dan ook bij hen diefstallen van vroeger datum nog invloed moesten hebben. Blijkbaar vreesden ze nu allen, dat ze zich zouden branden, en na eenige onderlinge besprekingen meldde de schuldige zich aan.

Daar de chef en de geoloog nog een rivierverkenning wilden maken, besloten we van een aantal resteerende goederen, die voor ons geen waarde meer hadden, als ruilartikelen, tabak, kleeren etc. een tombola zonder nieten te organiseeren en tevens volksspelen te laten houden. Dit laatste viel bijzonder in den smaak en bestond uit boegsprietloopen, zakloopen, touwtrekken en boogschieten, met pakjes tabak als prijzen.

Vooraf in het boegsprietloopen op een scheefstaanden zwiependen en met zeep ingesmeerden palmstam, vertoonden de Dajaks wonderen, die waarschijnlijk geen Europeaan ze zal nadoen. Bij het zakloopen wonnen de beide Kajans den 1en en 2den prijs, tegen de beide Kenja's den 3den en 4den, wat de hevige verontwaardiging der Kenja's opwekte, die hun stamgenooten met verwijten overlaadden.

Na het vertrek van den chef en den geoloog kwam bij ons de reactie. Doordat er niet veel meer te doen viel dan inpakken, leden de stemming en de eetlust, zoodat we op 7 April blij waren in de boot te stappen en naar het Bivak-schip terug te keeren. Met weemoed keek ik om naar ons gastvrij verblijf van zoovele maanden, dat nu bestemd was tot verval.

Thans, nu ik dit schrijf, zullen de daken al ingestort zijn, en de palen op den grond liggen, de tropische vegetatie zal al bezig zijn de groote opengekapte ruimte te bedekken, de rijst op den akker zal al verstikt zijn, en over eenige jaren zal oerwoud weer de plaats innemen van het groote dorp.

De reis naar den „Arend“ verliep zonder ongevallen. De motorboot was defect en dus moest alles per Dajakboot geschieden, maar dank zij een flinke bandjir, werd de weg in acht uur roeiens afgelegd en waren we 's middags om 4 uur al weer op het Bivakschip, waar de chef en de geoloog ons hartelijk verwelkomden.

Op 15 April zouden we volgens afspraak uit onze ballingschap verlost worden, maar niemand durfde na de miserebele mailverbinding erop rekenen, dat het verlossende schip werkelijk op den afgesproken datum zou komen.

Vijftien April, 11 u. 30 v.m. Alles slaapt, de Europeanen in hun stoelen op het dek van de „Arend“, Dajaks, fuseliers, dwangarbeiders in het bivak op den wal. Ieder is lusteloos, of doet alsof hij het is. Niemand wil laten merken dat hij nog een zwakke hoop heeft op de komst van den stoomer.

Daar klinkt, zacht maar duidelijk, niet met iets anders te verwarren, het geluid van een misthoorn door het bosch heen. Als geëlectriseerd springt ieder op; in het bivak gaat een gejuich op, geweren worden geladen om saluutschoten te lossen, de vlag wordt op de „Arend“ geheschen.

Nog een half uur van spanning, en klokslag 12 uur zwaait het Gouvernementsstoomschip „Spits“ de bocht van de rivier om, en gaat vlak bij het bivakschip voor anker.

Commandant Vorster laat er geen gras over groeien.

Photo Versteeg.

Het bivak bij de „Arend” in April 1913.

Ill. 32.

Ofschoon het de bedoeling is den eersten Mei een tweede schip te zenden, daar niet allen op „Spits” en „Arend” een plaats kunnen vinden, meent de heer Vorster dat hij het wel alléén kan opknappen. Fuseliers en dwangarbeiders worden op de „Spits” geborgen, de Dajaks op de „Arend” en den 18den April sukkelen de beide schepen de rivier af. Tegen den middag komt de „Arend” op een modderbank te zitten, maar gelukkig wordt het schip 's ochtends weer vlot. 's Middags om 4 uur van den 19den April zijn we in zee. Nieuw-Guinea verdwijnt uit het gezicht. De Wilhelminatop blijft in de nevelen gehuld, alsof hij zich over zijn nederlaag schaamt, maar het Hellwiggebergte, de groote sta-in-de-weg, toont tartend zijn hakkeligen kam.

Dan keeren we ons om en zien naar het Westen. Dáár ligt voorloopig weer voor ons de toekomst.

EINDE.

ILLUSTRATIES

Ill. no.	Blz.
1	De leden der expeditie te Kloofbivak..... 5
2	Het bivakschip de „Arend” in de Noordrivier..... 13
3a	Een Kajan-dajak in vol ornaat..... 21
3b	Twee Kajan-dajaks der expeditie..... 21
4a	Het Gouvernementsstoomschip „Edi”..... 27
4b	De „Arend” wordt uit het marinebassin gesleept..... 27
5a	De „haven” te Timor-Koepang..... 30
5b	Boegineesch huis te Dobo, Aroe-eilanden..... 30
6a	Papoea-booten omringen de „Arend” 38
6b	Kennismaking met de Papoea's 38
7a	Een groote Papoeaboot 42
7b	„Vriendschappelijke bedoelingen!” 42
8	Een Papoea-dorp aan de Noordrivier 46
9	Het bivak bij Bivakeiland in aanbouw 48
10	Het bivak bij Bivakeiland in October 1912 52
11a	Twee jonge Kenja's 60
11b	Bit-Ding heeft een casuaris geschoten 60
12a	De Kenja's maken booten 66
12b	Kajanbooten voor vertrek gereed 66
13	De overblijfselen van het bivak „Alkmaar’ der expeditie van 1909 80
14a	Ons huis wordt met „sirap” bedekt 82
14b	Onze „et- en zitkamer” 82
15	De Noordrivier boven Kloofbivak 86
16	Taman-Piling, de verdwaalde Kenja-jager 90
17	Een Pesechem in marschtenuë 96
18	Rolsteenbanken in de Noordrivier 104
19	De „haven” van Kloofbivak 108

Ill. no.	Blz.
20a Ziekenrapport	112
20b Vertrek naar het bergland	112
21 Gezicht aan de Boven-Van der Sande-rivier.....	116
22a Het bivak op den „Dromedarisberg”	128
22b Chef, luitenant en geoloog in het Bijenkorbivak.....	128
23 Het Bijenkorbivak	132
24a Bivak op de helling van den Treub-berg	152
24b Pesechems op bezoek	152
25a Een paar Pesechemsche schoonheden	156
25b Een Myrmecodia op den Wichmanntop	156
26a Aan de grens van de eeuwige sneeuw	164
26b Loodrechte kalksteenwand in het Oranje-gebergte....	164
27a De sneeuwvelden van den Wilhelmina-top	170
27b De Dajaks in het Hooggebergte	170
27c De laatste klim!	170
27d Op den top! 4700 M. boven de zee!	170
28 Een woonhuis der Pesechems	176
29 Een akker der Pesechems	184
30a Onze tenten in het dorp Nangoel	188
30b Het mannenhuis van Nangoel	188
31 Gezicht van het dorp Nangoel naar het noorden.....	196
32 Het bivak bij de „Arend” in April 1913	204
Overzichtkaartje van Nieuw-Guinea.....	16
Het stroomgebied van de Noord-(Lorentz-)rivier met het omliggende bergland (kaartje)	34

INHOUD

	Blj.
HOOFDSTUK I:	
Een stukje geschiedenis — Voorbereiding en uitrusting der expeditie — Vertrek uit Soerabaja op 21 Augustus 1912 — De zeereis	8
HOOFDSTUK II:	
Aankomst op de Noordrivier of Lorentzrivier — Kennismaking met de Papoea's — Ons eerste bivak — De Dajaks in actie	33
HOOFDSTUK III:	
De rivier op — Kloofbivak wordt gesticht. — Het verdwalen van Taman-Piling	74
HOOFDSTUK IV:	
Het eerste bezoek van de bergbewoners — Voorbereidingen voor den grooten landtocht	92
HOOFDSTUK V:	
Het bergland in! — Op den kam van het Hellwiggebergte — Staking der Kenja's	110
HOOFDSTUK VI:	
Naar het Hooggebergte en in de eeuwige sneeuw	149
HOOFDSTUK VII:	
Twee weken onder de Pesechems — De menschen in het Steenen Tijdperk	172
HOOFDSTUK VIII:	
Terug naar de Beschaving	199
Lijst van illustraties	206